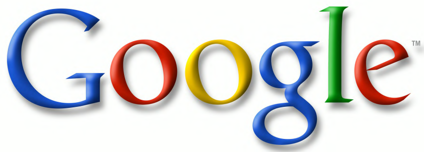
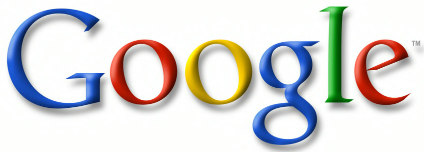
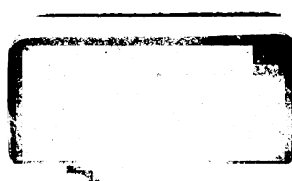

DANMARKS FOLKEMINDER NR. 25

DANMARKS FOLKEMINDER NR. 25

TRYLLEORD

FREMMEDE OG DANSKE

AF

F. OHRT

KØBENHAVN
DET SCHØNBERGSKE FORLAG
KONRAD JØRGENSENS BOGTRYKKERI I KOLDING
1922

INDHOLD

II. Kristendommen.

III. Hjemligt Hedenskab.

BILLEDER

Med »D. Tr.« henvises til Tekstudgaven af »Danmarks Trylleformler« I—II 1917 og 1921. Det er mit Haab at faa fuldført og udgivet en Tolkning af disse Tekster i det enkelte. Som et samlet Resultat af Forarbejderne gives her, i saa let tilgængelig Form som muligt, et historisk *Overblik* over Evropas Trylleformler fra Oldtid til Nutid, saaledes at der tages særligt Sigte paa de danske. Slutkapitlet med dets lille Mundsmag af hjemlige Trylleord, ledsagede af korte Forklaringer, bedes opfattet blot som et Tillæg; det har et noget tilfældigt Præg og kan ikke gaa synderlig i Enkeltheder; Kildehenvisninger er i dette Kapitel normalt udeladt.

F. O.

INDLEDNING.

»Alt hvad han talte, godt eller ondt,
var en Daad og blev til et Under.«

Ordets Magt er en Kendsgærning som alle Mennesker til alle Tider har maattet sande. Ordet velsigner og forbander, virker Glæde og Sorg, Tryghed og Skræk, Kærlighed og Had, Liv og Død. »Tungen er en Ild«. Og Ordet er en Pil som eengang udsendt aldrig vender tilbage. Det er den talendes Sjæl der har fyldt Ordet med sin Kraft; og naar det gaar ud i Verden som Lyd eller Skrift, saa bærer det sit Ophav i sig; det er som en levende, kraftladet Udstraaling fra Sjælen, langt ud i Rummet, langt ned i Tiden. Der var Grund nok til Respekt for Ordets underfulde Magt. Og det var fristende at spørge videre endnu: kan Ordet ikke være mægtigt ogsaa naar vi ikke længer kender dets Sjæl; er det ikke som en Gren der stadig grønnes selv om den er skilt fra Stammen? Rummer ikke visse Ord fra ældgammel Tid af løndomsfuld Evne, selv om jeg der udtaler dem, og den jeg taler dem til, ikke fatter deres Mening? Vi staar her overfor Trylleordet. Hvad forstaar vi ved Trylleord — og altsaa ved Trolddom i det hele?

I Praksis er vi nogenlunde klare over Sagen. Vi finder i folkelige Sortebøger og gamle Lægebøger ofte Ramser, der, naar de fremsiges eller skrives, paastaas at virke store Ting: helbrede Sygdomme, slukke Ildebrand, vinde Elskov, skade Fjender, og andet mere. Ogsaa ad mundtlig Vej gaar slige Ramser i Arv indenfor »kloge« Mænds og Koners Kredse. Det er den Slags Ord vi kalder Trylleformler. Men hvad er da det som for vor Eftertanke skiller »Trylleord« ud fra andre Ord, anden Tale? Hvad er det særegne ved Trolddom (Magi[1]), være sig Trylle-ord eller Trylle-kunster?

---

[1]) Vi bruger i det følgende Udtrykkene Trolddom og Magi (ligesaa Troldmand og Magier) enstydige, skønt »Magi« ogsaa kan tages i en anden Betydning.

Trolddom er en særlig Maade paa hvilken Mennesker har søgt at øve Magt, dels ved Handlinger dels ved Ord eller Tegn. Men spørger vi hvori det særegne da ligger, saa lyder Svarene ikke helt ens. Alle er vel nok enige om, at Trolddom er forskellig fra Videnskab, og ligesaa om at den er forskellig fra Religion; men det kommer saa igen an paa hvorledes man opfatter disse to Omraader, videre eller snævrere! Enhver har jo endelig Lov at vælge sin Sprogbrug; lad os klare vor egen ved at tage et Par Eksempler.

Hvis jeg kurerer paa een der lider af Rosen, ved at give ham et Omslag, saa vil næppe nogen nægte, at jeg her (med Held eller Uheld) gaar paa Videnskabens Vej; men hvis jeg vilde optage den folkelige Kur at lægge et Stykke rødt Lak i Nakken paa Patienten eller give ham røde Strømper paa Fødderne, er det saa Videnskab, eller er det ikke snarere en magisk Kur, lidt Trolddom? Endvidere: Fadervor vil man let enes om at kalde en religiøs Bøn; men de Ord mod Edder »Far Edder ud, urene, i Stok og i Stene!«, skal vi kalde dem religiøse eller magiske? — Den røde Kur er unægtelig ikke videnskabelig i moderne Forstand, og Edderordene er ikke religiøse i højere Betydning. Dersom vi tager vort Stade i vor egen oplyste Tids Begreber og trækker Grænserne for Videnskab og Religion snævert, kan vi med Foragt stemple Rødkuren som uvidenskabelig, Edderordene som ureligiøse, begge som magiske. Men vi foretrækker her at give Udtrykkene Videnskab og Religion videre Omfang, og vi vil — som Lærlinge af det nittende Hundredaar — stræbe at se historisk paa Tingene, vil spørge hvad disse til enhver given Tid betød. Grundsætningen »Lige med Lige«, rød Skade bødes med rødt Stof, var engang Udtryk for Menneskers Forsken efter Sammenhæng, for saa vidt for en famlende Videnskabelighed; og det Menneske som først fandt paa den røde Kur, staar videnskabeligt højere end f. Eks. Hunden der virkelig kurerer sin Mave ved at æde Græs; den handler efter Instinkt, hin Opfinder handler efter Refleksion. Og videre, Tiltalen til Edderen forudsatte oprindelig en bestemt Forestilling om den usynlige Verden, at Ondet var et Væsen som opfattede og vurderede en Tiltale; vi vil kalde det en Slags religiøs Forestilling. Og for saa vidt de der bruger hin Kur og hine Ord, ledes af de

nævnte Forestillinger, handler de ikke »magisk«, men ud fra deres Kulturtrins Videnskab eller Religion.

Men hvilke Handlinger og Ord vil vi da kalde magiske? Vi svarer: alle mulige Handlinger og Ord kan øves eller siges paa magisk Vis; vi bestemmer Trolddommen ikke efter dens Indhold, men efter den menneskelige Opfattelsesmaade. Trolddom er alle Handlinger og Ord, naar de regnes for virkekraftige netop fordi de er hemmelighedsfulde og uforstaaede. Trolddom er ikke det som ræsonnerer groft og naivt, men det som stiller sig udenfor al Ræson, udenfor alt det som paa det givne (høje eller lave) Kulturtrin gælder for fornuftmæssigt. Ikke blot Ordene til Edderen kan bruges magisk; men hvis nogen fremsiger Fadervor uden Tanke paa Indholdet, blot fordi det er hellige Ord som maa have en hemmelighedsfuld Virkning, saa er Bønnen for ham bleven en magisk Formel, en Gren, afhugget fra sin Stamme. Det magiske som saadant henvender sig ikke til Vilje og Tænkning, men øver en løndomsfuld, uimodstaaelig Tvang paa Guder og Mennesker, Dyr og Ting.

Trolddom faar altsaa Præg af det som er udenfor al Sammenhæng, det isolerede. Ogsaa socialt set kan man vel sige, at Trolddom er Isolation; ikke mindst gælder det hos primitive Folk, hvor Religionen er en Stammesag; her er Magieren den som svigter sin Stamme ved at gaa paa egen Haand og øve Magt ad løndomsfulde Genveje. Derfor er de store Stifindere, de Mænd som gik i Ensomhed og brød ny Veje i Videnskab og Religion, ofte blevet forvekslede med Troldmænd, udskregne og forfulgte, fordi man ikke forstod dem; det kan være det højestes Tragik at blive forvekslet med det laveste.

Men saadan som vi har bestemt det magiske — Springet bort fra al Ræson og al Aand — er det midt i al sin Hemmelighedsfuldhed i sig selv ganske uinteressant, bundkedeligt. I denne Uverden er der ingen Love, ingen Stier gennem Vildnisset, ingen Mulighed for at forstaa eller blot ane. Men hvorfor da sysle med alle disse Kunster, med disse Ramser og Sortebøger, der giver sig ud for at virke med ufejlbarlig Magt?

Fordi Magien for en overmaade stor Del henter sit Stof fra andre, lysere Riger. I det historiske Synspunkt som ovenfor blev gjort gældende, ligger, at meget som i Tidernes Løb er blevet magisk, ikke var det oprindelig. Maningen »Far

Edder ud, urene« er opstaaet som et Produkt af en Aandskultur; siden kom den Dag da den ikke længer var »tidssvarende«, og den sank ned til at blive Ramse i en Tryllebog. Det videnskabelige og religiøse Fremskridt har gennem Tiderne kasseret Stof og atter Stof som før var fundet tjenligt; og alt dette Stof tager Troldmanden op fra Kulturens store Affaldsdynge, og det imponerer stadig Mennesker, men nu just fordi det er dunkelt og ufatteligt. Kulturhistorisk, især vel religionshistorisk, har det Interesse at se disse Sager efter som Vidnesbyrd om svundne Tiders Forestillinger; netop det i dem som ikke var »magisk«, men levende Liv, kan vi faa noget ud af.

Vi vil ved et saadant Eftersyn faa et dobbelt at se. Først hvor sejt og troligt ett og samme Stof ofte er slæbt videre fra Tid til Tid, fra Sted til Sted. Thi gælder det i nogen Grad om alle Folkeminder, at de vandrer, saa gælder det ganske særlig om det magiske. At Stoffet tidt holder sig meget uforandret gennem Tid og Rum, kan vi forstaa netop ud fra dets magiske Præg: Her var der ikke noget at ræsonnere over og forbedre; det gjaldt blot at gentage nøjagtigt, ellers kunde Ord og Handlinger let miste deres Kraft. — Men ved Siden heraf faar vi dog at se, at Ændringer, ja Nyskabelser, langtfra er udelukkede. Dels har daarlig Hukommelse, uvilkaarlig Sammenblanding og Sammenkædning, urigtig Afskrivning spillet en stor Rolle; men dels er Sagen klart nok ogsaa den, at Stoffet endnu langt ned i kristen Tid, ja ned mod vore Dage, har haft et visst Liv i mange Brugeres Tanke og Følelse; de har arbejdet videre og digtet til: Stoffet var for dem ikke blevet blot og bar Magi.

Vi vil nu forsøge et Overblik over Dele af det magiske Stof. Vi tager ikke »Naturfolkene« og som Regel heller ikke de gamle Østerlande med deres rige Magi med, men afgrænser os væsentlig til en mere overskuelig Kultursammenhæng. Først gæster vi det gamle Grækenland og Rom (»Antikken«), derefter Middelalderens Evropa og vort eget Norden. Men ogsaa paa anden Maade vil vi indskrænke os. Vort Æmne indenfor Trolddommen skal være Ordene (Ramserne, Trylleformlerne). Handlinger (»Trylle-ritus«) tager vi som Regel kun med hvor de staar i indre Forbindelse med ledsagende Ord — og ellers af og til hvor det skønnes oplysende for Udviklingens Gang.

I. ANTIKKEN.

Tænker vi paa den antikke græsk-romerske Verden, da gaar der vel gennem mange af os Nutidsmennesker uvilkaarligt et Suk, som naar man ser tilbage til en herlig, svunden Tid. Vi aner Hellas' og Italiens sollyse Lande straalende med Marmortempler og Broncestatuer og fyldte af glade og frie Mennesker. Og vi mindes muligvis de stærke Udtryk Schiller som ung Digter har givet lignende Længsler og Syn i sit Digt »Grækenlands Guder«. Om det antikke Menneskes Forhold til de overnaturlige Magter siger han her (med en Braad mod Kirkens Askese):

Skummel Alvor, Afkalds bitre Smærte,
banlyst var hvor I jer dyrke lod;
Lykke bød I fylde hvert et Hjærte,
Lykkebarnet var af eders Blod.

Og om Døden:

Dengang ej, med Rædselsgrin om Kæben,
Benradmanden til en Dødsseng kom;
men et Kys tog Livets Rest fra Læben,
Fylgjen vendte blidt sin Fakkel om.

De vekslende Tider har faaet meget forskelligt ud af Antikken; det var vel det nittende Hundredaar forbeholdt at kunne granske den alsidigt og historisk. Vistnok stod i dette skarpe Lys meget sin Prøve; Antikkens højeste og ædleste Aander naaede menneskeligt, kunstnerisk, tildels ogsaa religiøst saare højt, omend næppe just saadan som Schiller tænkte sig det. Og dog skal vi ikke letsindigt ønske os, med »Lykkens Galocher« paa Fødderne at fare helt iblinde tilbage til hine Tider. Det er ikke givet, at vi just slap ind i Haven til Platon, hvor han staar og ruller de store Syner frem for sine Disciple; vi kunde mulig komme ud for noget helt andet. Det Hinsidige rummede Aandemagter i Mængde som tænkte paa alt andet end at bringe Lykke. Store Folkelag indenfor den antikke Verden gik i stadig Frygt for Fortræd eller Forgørelse voldt ved onde Aander eller Mennesker. »Mod Aander og Spøgelser« lyder den græske Indskrift paa en lille sort Sten fra Italien[1]). Og om et Dødsleje, hvor ingen blid Fylgje stod hos, fortæller en Gravskrift fra Nordafrika[2]) (paa Latin): »Her ligger Ennia

[1]) Inscr. Græcæ (Ac. l. r. Bor.) XIV nr. 2413,8. — [2]) R. Wünsch Defixionum tabellae Atticae XXI.

.... Hun vandt ikke Dødens Lod paa den Maade hun havde fortjent; bunden (forgjort) ved Tryllesange laa hun hen stum i lange Tider .... Over den Udaad der her er øvet, vil Slægtsaanderne eller de himmelske Guder være Hævnere«. Altsaa en Sygdom, vel et Slagtilfælde, i og for sig sørgeligt nok, er her som en Selvfølge tilskrevet onde Trolddomskunster; Guderne er komne for sent, kun Hævnens bitre Sødme kan de endnu skænke. »Der er ingen som ikke har kendt til Frygt for at blive forhekset«, hedder det endog (hos en Forfatter fra 1ste Hundredaar[1])). Sligt har vel ikke været lige udbredt til alle Tider indenfor Antikkens mange Aarhundreder, altid dog sikkert ret stærkt udbredt. Vi vil nu først prøve et Overblik i Tidsfølge over det vigtigste Stof, derefter en saglig Gruppering, og endelig undersøge om Antikkens Magi har nogen Forbindelse med senere Tiders. — Vi vil dog ogsaa faa at se, at det langtfra alt er lige uhyggeligt.

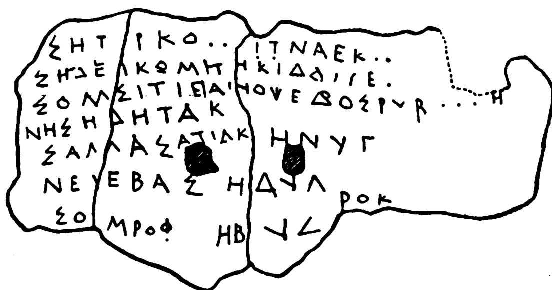
1. Gennem Tiderne.

De ældste græske Litteraturværker, nemlig de homeriske Digte, Iliaden og Odysseen, var Produkter af en ret fordomsfri Overklasse; de omtaler kun en enkelt Gang Trolddomsord. I Odysseens 19de Sang læges Heltens Saar ved en Tryllesang; men vi faar ikke at vide hvordan den lød. I de tidligste græske Ordformler vi kender, synes det som vi møder noget forholdsvis nationalt eller dog nationaliseret; men de er fra en temmelig sen Tid, og desuden kan de meget vel have haft udenlandske Mønstre. Vi føres her til den Landsdel hvor hellenisk Kultur i historisk Tid ellers har naaet sin højeste og ædleste Blomstring, nemlig Attika. Fra 4de Hundredaar f. Kr. og vel allerede tidligere kendte man i Attika den uhyggelige Skik at skrive Forbandelsesformler mod sine Modstandere. Man skrev dem paa en Tavle og lagde dem ned i en Grav. Tavlerne er af Bly, et Metal som Gruberne i Laurionbjærget bød rigeligt paa. De blev foldede eller rullede sammen som Breve dengang, samt gennemborede med et Søm, der mulig ogsaa havde magisk Kraft (Fig. 1). Der kendes ialt ca. 200 saadanne Indskrifter.

---

[1]) Anf. smsteds < Plin. hist. nat. 28, 2, 19.

De simpleste af dem bærer blot Navnet (Navnene) paa den eller dem som Skriveren vil forbande; det er ofte flere Personer; der kan tilføjes »Jeg binder« ɔ: forbander (ham). Men Indskriften kan ogsaa være udførligere. For en stor Del er det Modstandere for Retten, Jurydomstolen, det gælder at komme til Livs: Modpart, Anklager, Vidner. Hvor vedkommendes Levevej er nævnt, er det altid Folk af Underklassen; vi ser hvor almindeligt det har været i de lavere Stænder baade at føre Processer og at trolde. I andre Tilfælde har vi ikke med Retstrætter at gøre, men hører blot den misundelige Konkurrent forbande sin Fagfælle og hans Høkerbod; ogsaa Hustru og Børn kan gaa med i Købet. Et Eksempel paa et almindeligt Forbandelsesmønster fra disse Tavler er dette: »Jeg binder Mnesitheides, Tungen, Arbejdet, Hænderne, Sjælen (Livskraften) paa Mnesitheides«[1].

1. Græsk Forbandelsesindskrift.

Hvorfor har man nu nedlagt disse Tavler i en Grav? Sikkert for at Gravboen, den dødes Aand, skulde enten selv tage sig af Sagen eller overbringe dette »Brev« til de underjordiske Guder. Ret ofte rettes Besværgelserne til Underverdenens Guddomme, Persefone, Hekate og andre, ogsaa til Hermes, hvis Sag det er at føre de afdødes Sjæle ned i Skyggeriget. Det er just den Vej man vil have sin Modstander, han skal rammes af Døden. — Alt i alt er disse Indskrifter saa ligetil, at ethvert skrivekyndigt Menneske har kunnet lære sig Stilen og lave en saadan Indskrift paa egen Haand, uden nødvendig at skulle ty til Formelbøger eller til en professionel Magiers Hjælp. Og muligvis fuldbyrdedes de dengang snarere som klare Fornufthandlinger end som dunkel Magi. — Med Athens rige Handelsliv i dets Storhedstid blev attiske Varer og Sædvaner udbredt i Middelhavslandene. Og med Kulturen følger ogsaa

[1]) Nr. 52 hos Wünsch.

Magien; vi træffer i de sidste førkristelige Hundredaar Blytavler efter attisk Sæd, med Forbandelser, omkring paa Øerne, i Ægypten og i Italien.

Men vi kommer dermed ned til Tider da Formlernes Præg og Vilkaar ellers er ifærd med at ændre sig stærkt. Sagt i Korthed: Formelkunsten kommer nu under kraftig Indflydelse af Orienten; og den faar mere end før Karakteren af Fagvidenskab, lærd eller halvlærd og indviklet.

Efter Aleksander den Stores Asienstog begynder for Alvor Sammensmæltningen af hellensk og østerlandsk Væsen[1]). Det gælder hele Kulturen, det gælder Religionen og ogsaa Magien. Især ser vi hvor stærkt ægyptiske Forestillinger har paavirket sen-antik Magi, baade i og udenfor selve Ægypten. — Det løndomsfulde Skær som omgav Østerlands Skrift og Lærdom, tiltrak mange græske Aander, baade naive Sjæle og grublende Lærde. Det er Religionsblandingens Tid, da forskellige Landes Guddomme føres sammen. Vi møder nu i græske Trylleformler østerlandske Gudenavne endog i større Mængde end de hjemlige græske. Ikke sjælden er ogsaa Israels Guds Navn kommet med, Iao Sabaoth, og Træk fra jødisk Gudstro; enkelte græske Formler er helt eller næsten helt jødiske. Men især bryder Troen paa lavere Dæmoners Tusendtal som en ond Sot ind over den antikke Verden, nu da de gamle hjemlige, kraftige Folkereligioner i Hellas og Rom havde tabt deres Magt over Sindene. Endog Overklassen gribes efterhaanden af denne Dæmontro og af Hang til Magi. En Tid havde de højst dannede holdt sig fjærnt fra al positiv Religion, havde været »Fritænkere« med et moderne Udtryk; fra det 1ste Hundredaar af vor Tidsregning ses dette at blive anderledes. Om Troen paa Trolddom indenfor de højeste Klasser vidner et historisk Eksempel. Kejserprinsen Germanicus paa Tiberius' Tid blev af sine fornemme Modstandere efterstræbt ved Tryllemidler; man skjulte f. Eks. Blytavler med hans Navn og Forbandelsesformler under Gulvet og i Væggene i hans Palads[2]).

Endog een af Senantikkens højeste og ædleste Retninger, den nyplatoniske Filosofi, der blomstrede i 3dje Hundredaar e. Kr., kom til at fremme magisk Overtro; for Tænkeren

---

[1]) Til det fl. Wünsch: Antikes Zaubergerät aus Pergamon, Indl. — Harnack: Medizinisches aus der ältesten Kirchengeschichte 107 fl. — [2]) Tacitus' Annaler II 69.

Plotinos[1]) har Magien ɔ: den »højere Magi« sin berettigede Plads, idet man ved Besværgelser kan øve Fjærnvirkning og byde over Elementar-aanderne, som fylder Verdensaltet. Denne Skinvidenskab spiller, omsat i jødisk-kristelig Form, endnu i Middelalderen en Rolle; men vi skal ikke hverken her eller senere komme ind paa den »højere Magi«s System. Man kan herom læse Viktor Rydberg: Medeltidens Magi. Stod det saadan til indenfor Overklasserne, saa aner vi hvilket Tag Trolddommen har haft i de udannede.

Men tillige faar Magien i Senantikken, saavidt det kan ses, i stigende Grad Præg af det lavsmæssige. Der har allerede før eksisteret professionelle Troldmænd. Den athenske Filosof Platon fortæller, at paa hans Tid (4de Hundredaar før Kristus) gik Tiggerpræster og Smugprofeter fra Dør til Dør og falbød baade kraftige Bønner til Guderne og Besværgelser til at skade Modstandere[2]). — Og senere Tiders Trylleord og -ritus er ofte saa kunstige, at vi mærker Professionalismen tage Overhaand. Dog er folkeligere Ord og Midler vedblevne at bestaa ved Siden af.

Om den senere Magi, især i den romerske Kejsertid, taler Jorden tydeligt til os. De sidste Tiders Jordfund forunder os noget Overblik baade over Magien i Livets Praksis og over dens »Lærebøger« (Opskrift-bøger).

Vi ser først lidt paa Praksis. Blytavler med Forbandelser (efter opr. attisk Mønster) møder os nu over hele Romerriget, lige op til England, paa Græsk eller Latin. Mærkelig er bl. a. en lille Samling Tavler[3]) fra Rom, men paa græsk Sprog, alle skrevne (vistnok af en Troldpræst) for Cirkus-artister, Vognstyrere; vi er i de store offentlige Folkeforlystelsers Tid. Det gælder at skade og dræbe Rivalerne. Den paagældende Trup — mener Udgiveren — har tilhørt en særlig, religiøs Sekt, har tilbedt den ellers ret uhyggelige ægyptiske Gud Seth, som paakaldes i disse Formler. Ogsaa fra en anden Storstad som Karthago kendes slige Artistformler fra Romertiden, men uden Sektpræg; simpel og forholdsvis uskyldig er denne Blytavleindskrift paa Latin[4]): (Først de »fjendtlige« Hestes Navne) »Jeg kalder (dig) frem, Dæmon, som færdes her; jeg overgiver

---

[1]) Jfr. P. Helms: Nyplatoniske Lærdomme 83. — [2]) Staten II p. 364 B. — [3]) Wünsch: Sethianische Verfluchungstafeln aus Rom. — [4]) Smsteds XXV.

dig disse Heste, for at du skal holde dem tilbage, og at de maa hildes og ikke kan røre sig.« — Ogsaa andre Slags Indskrifter findes spredte i det vældige Romerrige, især korte Lønord paa Ringe og Amuletter.

I Pergamon i Lilleasien er der fundet en ejendommelig Samling Trylleapparater og Indskrifter[1]), som stammer fra 3dje Hd. e. Kr. Den er for en Gangs Skyld ikke af skadevoldende Art, men viser sig at være en professionel Spaamands Udrustning. Indskrifterne paa disse Sager har imidlertid ikke særlig stor Interesse, og selve Redskaberne — Bord, Skive, Søm, Ringe m. m., de fleste af Bronce — falder udenfor vort Æmne. Maaske er det dog værd her at sige et Par Ord om Bronceskiven, der vel ikke bærer Ord eller Bogstaver, men dog Tegn. Den er inddelt i Felter, og hvert Felt har sit Billedtegn: Land, Vand o. a.; øjensynligt betegner hvert Billedfelt een Fremtidsmulighed, og Sømmet er vel saa blevet hængt over Skiven, sat i Svingning, og har tilsidst peget paa det Felt der skulde blive afgørende for Spørgeren. Vi har her i hvert Fald samme Princip som ved den navnkundige lappiske »Troldtromme«, et Spaa-apparat med Billedfelter; og en historisk Sammenhæng mellem dem synes trods den vældige Afstand rimelig. Vi behøver blot at tænke paa, at de hedenske Lapper ned mod vor Tid havde bevaret væsentlig samme Offerdragt som Hellas og Rom, sikkert gennem skandinavisk Formidling, skønt de fleste Minder om denne Dragt hos Skandinaverne og andre Gotoner er gaaede tabt[2]).

En anden Art Fund lærer os Magien at kende mere som samlet Overlevering, nemlig de Tryllebøger af hvilke Magierne har øst deres Viden. Vort Kendskab til den senere Antiks Litteratur, Tro og Dagligliv er i de sidste Aartier bleven stærkt udvidet ved Fund af Papyrusruller paa græsk Sprog i Ægyptens skærmende Jord, hidrørende fra den sengræske og romerske Tid (Talen er altsaa her ikke om Indskrifterne paa det gamle ægyptiske Sprog). Papyrus'ernes Værdi har Nutiden — og ikke mindst de ægyptiske Fellah'er (Smaabønder) — forlængst lært at indse. Grundig forbi er den Tid da nogle Fellaher (1778) bød en evropæisk Købmand en

---

[1]) Wünsch: Antikes Zaubergerät aus Pergamon. — [2]) Axel Olrik i Danske Studier 1905, 54.

Mængde Ruller — en Kapsel med henved 50 Stykker — til ganske lav Pris; han valgte sig mekanisk een ud, og Folkene brændte de øvrige for at nyde den aromatiske Røg; den tilbageblevne var den første græske Papyrus fra Ægypten som Verden lærte at kende[1]). Det var tyve Aar før Bonapartes Tog til Ægypten, som gav Stødet til Interessen for Landets Oldtidsminder. Nu holdes disse Ting i højere Kurs. — Som Vidnesbyrd om Overtro og Religionsblanding i den senere Oldtid har Tryllepapyrus'erne ikke ringe Interesse. Det fortælles i det ny Testamente (Ap. Gærn. 19, 19), at efter Paulus' mægtige Prædiken i Verdensstaden Efesos i Lilleasien kom mange Mennesker som øvede Trolddom, og lagde offentlig deres Bøger paa Baal, og de opbrændte Skattes samlede Værdi ansloges til 50,000 Drachmer (ca. 30,000 Kr.). Fundet af de ægyptiske Tryllebøger levendegør denne Scene for os. De fleste af dem vi har tilbage, er skrevne saa sent som henved 3—400 Aar e. Kr., men er vist gennemgaaende Afskrifter af ældre Bøger. De er Produkter af de professionelle Magieres Kundskab og for os den rigeste og alsidigste Kilde til vor Viden om Sen-antikkens Magi. De fleste findes nu i London, Paris, Berlin, og adskillige af dem er blevet offentliggjorte. Til deres Indhold kommer vi i det følgende stadig tilbage.

Ved Siden af disse har vi andre, men ikke saa righoldige Oplysninger hos nogle medicinske, veterinære o. a. Forfattere fra Romeren Catos Bog om Agerbrug (2det Hd. f. Kr.) og ned til Oldtidens Slutning; det er mest korte, delvis afgjort folkelige Formler, hvoraf en Del kan være øst af mundtlig Tradition.

2. *Maal og Midler.*

Magien vil opnaa snart sagt alt hvad tænkes kan. Det gælder ogsaa Ordmagien. Vi har set hvor gængs i Praksis den Trolddom var som gik ud paa at skade eller dræbe Modstanderen. Men det er for den selviske Synsmaade i Grunden det samme som at hævde sig selv, trygge sin Eksistens. Og positivt det sidste tilsigter en Mængde Trylleformler, være sig ved at helbrede Sygdom, sikre sig mod Ild, Udyr, Tyve, For-

---

[1]) Danskeren N. Schow, som udgav denne Papyrus (hvis Indhold ikke er magisk) i Charta papyracea, Rom 1788, fortæller dette Optrin S. III—IV.

gørelse eller paa anden Maade. Mange Fluer kan slaas med ett Smæk, som naar det i en Papyrus hedder[1]): »Naar du bærer denne Skrift, skal du blive afholdt af dine Overmænd, Herrer og andre, enhver skal frygte dig i Krig, af hver Kvinde eller Mand du rører ved, vil du blive elsket, du vil faa en Arv, du vil modstaa Giftdrikke, løse Lænker« o. s. fr. I det hele samme Mangfoldighed som i vor Tids Magi.

Ogsaa Trolddommens Arter og Former er mange. Paa den ene Side har vi Handlingerne (Ritus) med de mange Slags Sager som dertil udkræves, paa den anden Side Tegn, Bogstaver og Ord (skrevne eller talte). Ritus og Tegn lader vi her ligge[2]).

Indenfor »Ordmagien« møder vi en Gruppe Formler der blot indeholder Bogstaver eller meningsløse »Ord«. Selve Bogstavrækken kan findes brugt som magisk Indskrift, og visse bestemte Forbindelser af Alfabettegn tænktes i sig selv at eje stærk magisk Magt, t. Eks. de syv græske Selvlydstegn **a e ē i o u ō**, som dog mulig tillige skulde antyde de syv Planeter og deres Kræfter. De meningsløse eller barbarisk klingende Grupper kaldes sædvanlig »efesiske Bogstaver« efter Staden Efesos. I nogle Tilfælde kan her maaske ægyptiske eller andre fremmede Sprogs Ord ligge til Grund; andre synes at være blot Bogstavleg, som f. Eks. *ablanatanalba*, der er ens for- og bagfra. Disse efesiske Rækker og Lønord er (eller er blevne) magiske i egentligste Betydning; just i deres Ubegribelighed imponerer de Brugeren, der tillægger dem særlig Magt over Tingene eller Aanderne. Ofte strøs de da ogsaa ind hist og her i almindelige Formler som Kraftsteder i Teksten.

Vi gaar til de Trylleformler som giver Mening. Efter Formen turde det være heldigst at skælne mellem Ritusformler, Besværgelser og Fortællinger (om man vil, dramatiske, lyriske og episke Trolddomsord). — I Forbindelse med en Ritus kan det foreskrives at bruge nogle Ord som saa at sige oversætter Handlingens (eller Stoffets) Billedsprog i menneskelig Tale. En Tavle fra Salerno i Italien[3]) (2det Hd. e. Kr.)

---

[1]) Wessely: Griechische Zauberpapyrus i Wienerakademiets »Denkschriften« 36,99. — [2]) Brug af sorte Dyr, f. Eks. en sort Høne eller Hane, kan findes foreskreven baade i Nutidens og Antikkens Tryllebøger; den stammer oprindelig fra Dyrkelsen af de underjordiske Guder (Muldens og Dødens Guddomme); Dieterich: Abraxas 159. — [3]) Defix. tab. Att. XXVII.

har Indskriften: »Plads for Haaret; Floden venter paa sit Hoved«. Det synes at udsige: Noget Haar fra det Menneske som efterstræbes, er kastet i Floden; denne har derved faaet Magt til at tage hele Hovedet. Selve det brugte Materiale »udlægges« i en attisk Blytavleindskrift[1]): »Ligesom dette Bly er koldt og livløst, saa vorde kolde og livløse ogsaa de her skrevne Personers Ord, Gærninger og Tunge!« Herfra er iøvrigt ikke noget langt Skridt til at bruge Sammenligninger med Naturforhold uden at nogen Ritus svarer dertil, f. Eks.[2]) »Kirtel . . . du skal smælte som Salt i Vand!«

En sædvanlig Form for Trolddomsord i de magiske Papyrus'er er Besværgelsen, Maningen til Ondet at forsvinde eller til Dæmonerne at hjælpe; den kan svulme op til imponerende eller kedsommelig Længde. Ret ofte bruger Papyrus'erne virkelige Bønner eller Gudehymner som Besværgelsesformler.

Fortællende Formler, især med Æmner fra Gudeverdenen, har spillet en viss Rolle i den gammelægyptiske og assyriske Magi og bliver senere af største Betydning i den kristne. Paa lignende Maade bringer en græsk Tryllepapyrus en lang Fortælling om Verdens og Gudernes Tilblivelse, stammende fra Religionsblandingens Tid; denne hellige Beretnings Kraft skal tvinge alt i Verden til at lyde Magerens Vilje[3]). Derimod kendes fra antikke Kilder (fraregnet meget sene) kun faa Sidestykker til de korte kærnefulde episke Formler som kristen Magi er saa rig paa. Et Par Eksempler skal dog nævnes: »Kirke og Medea satte sig henimod Solopgang, de granskede det vædskefri (Saar), om (det stammede) fra Sten eller fra Træ eller fra Hundebid; thi Saaret er uden Sol«[4]) (og altsaa modtageligt for Dæmringsdæmoners Kur??). Meningen maa være, at de to navnkundige Troldkvinder engang fordum har plejet et Saar kyndigt, saa det ikke betændtes, og ved at nævne denne deres Daad gør jeg den nu virksom for mig, saa dens Kraft kommer mit Saar til Gode. — Folkeligt Fynd finder vi i en latinsk Formel[5]) fra ca. 400 (hos Marcellus), uden »hellige« Navne; den skal hjælpe paa Fordøjelsen: »Ulven gik ad

---

[1]) Defix tab. Att. Nr. 105. — [2]) Heim Incantamenta magica Graeca Latina 478 < Marcellus XV 101. — [3]) Abraxas 17 fl., 137. — [4]) Heim 496 < Hippiatr. p. 33 c. 156. — [5]) Heim 487 < Marc. XX 78.

Vej, ad Sti, aad det raa og drak det klare« (en saadan »Ulvemave« ønsker vel Fremsigeren sig?[1])).

Som et Tilhæng kan vi endelig omtale de korte »Citater«: Verslinier tagne fra de gamle hellige Digtere, hos Grækerne Homeros, hos Romerne langt senere Vergilius, denne dog mest til at spaa efter. En saadan Verslinie kan f. Eks. ridses i en Metalplade, der bæres som Amulet. Der kan af og til skimtes lidt Sammenhæng mellem det gamle Vers og det ny Formaal; saaledes læges Øjensyge ved Verset »Solen som skuer alting og hører alting tillige«[2]). — Ogsaa Homeros var brugelig til Spaadom. En Papyrus bringer en lang Opregning af »løse« homeriske Verslinier, og ud for hver Linie staar tre Taltegn i bestemt, stigende Rækkefølge; efter 554 kommer 555, saa 556, saa 561, 562 o. s. v. Da intet Taltegn er over 6, slutter Udgiveren med Rette, at Tallene betyder Terningkast; Brugeren slaar først tre Kast, ser saa efter ved de samme Cifre paa Listen og maa derefter, synes det, selv om at tyde det paagældende Vers om sin Fremtid (eller om hvad han skal gøre og undlade)[3]).

3. *Antikken og nyere Tid.*

De samme Formaal og de samme Grundformer som den græsk-romerske Ordmagi kendte, genfinder vi senere indenfor den kristne Kultur; vi skal siden, i vort Kap. II, komme tilbage dertil. Ligesaa er flere almene Træk fælles, saaledes Hanget til Gentagelser og lange Opregninger (for at man kan være sikker paa at have faaet alt med), visse almindelige Sammenligninger o. a. m. Det meste af dette genfinder vi imidlertid i alle mulige Tiders og Kulturers Trylleord. Vil vi undersøge om selve Antikkens Formler har levet videre ned i Tiden og paavirket Evropas senere Magi, saa faar vi større Vished ved at gaa mere i Enkeltheder og spørge, om ganske bestemte Formler kan paavises begge Steder. Selv om saa skulde være, er det dog bedst ikke at drage sin Slutning altfor hastigt; det kan ofte være vanskeligt at afgøre om Ligheden skyldes det, at ligeartede Interesser uvilkaarlig skaber

[1]) Jfr. i Finland Ord til at give en Ko Ædelyst: »Æd med Ulvens Gab, med Bjørnens Bug!« Hästesko: Westfinn. Zambersprücke 48. — [2]) Heim 496 < Marcellus VIII 58. — [3]) Papyrus London 121 hos Wessely: Neue gr. Zauberpapyrus, i Wienerak. Denkschr. 42.

sig samme Udtryk, eller om den virkelig hviler paa Laan fra den ene Part. Og selv i sidste Tilfælde staar det undertiden uklart ad hvilke Veje Overførelsen er sket, om det nærmest er ved skriftlig eller mundtlig Overlevering. De følgende Eksempler paa iøjnefaldende Lighed ordner vi rent praktisk efter Ordenes Formaal. Det kan ikke undgaas, at vi atter og atter maa gøre meget lange Spring i Tiden; især mellem ca. 400 og ca. 1000 er kun faa Formler overleverede.

1. Sygdom. Størstedelen af de Trylleord vi her vil træffe, er »Ritusformler« (S. 16), hvor Tyngdepunktet normalt ligger i Handlingen og der ofte ikke synes at lægges stor Vægt paa Ordlydens Nøjagtighed. Imod Sygdomme er det en sædvanlig Ritus at »sætte det onde bort« eller »over« paa en Genstand eller et Væsen, idet man knytter nogle hensigtssvarende Ord dertil. Slige Formler findes næppe overleverede os fra den ældre Antik, men først hos medicinske Forfattere fra Kejsertiden (fra og med Plinius i 1ste Hd.); de seneste af disse er selv kristne, men Riter og Ord har kun sjælden noget med Kristendommen at gøre. Deres Formler har let kunnet naa videre ad skriftlig Vej, da Middelalderen væsentlig levede paa Oldtidens Lægevisdom. Paa den anden Side er mange Formler netop hos disse Forfattere saa simple og ligetil, at de ogsaa kunde blive mundtlig Folkearv.

Feber kan læges ved eller sættes over paa Blomster og Dyr. Ifølge Plinius[1]) raader Troldmændene til at plukke den første Anemone man ser om Vaaren, »og sige, at man tager den som Middel mod 3dje og 4de Dags Feber«. (Henved 800 Aar senere bringer et latinsk Haandskrift[2]) det Middel til at undgaa en Rus: Man trækker en Anemonerod op og siger: »Jeg tager dig, Anemone, at du skal være Middel mod Rus«). I Sønderjylland og paa Fyn, hvor Anemonen kaldes Hvidevej, har man ned mod vor Tid spist de tre første i Vaaren og sagt f. Eks.[3]): »I tre Hvideveje skal mig for den slemme Kolde feje« (ɔ: skal gøre mig »fast« mod Koldfeber, uimodtagelig for den).

Medicineren Marcellus fra Bordeaux i Gallien (ca. 400) raader[4]) mod Tandværk til at tage en Frø om Hovedet, spytte

[1]) Heim 473 < Plin. XXI 166. — [2]) Heim 461 (Cod. S. Gall). — [3]) D. Trfl. Nr. 299. — [4]) Heim 483 < Marc. XII 24.

den i Gabet »og bede den tage Tandsmærterne med sig«. Første Gang i Foraaret Langelænderne hører Kvækket fra »Krejterne« (Frøerne) i Kæret, siger han[1]), endnu ned mod Nutiden: »Kræjt, lille Kræjt, kræjt du for mæ! Kolden ryste dæj og ette mæj!«

Disse to Skikke er jo imidlertid meget enkle og ligetil; det kunde endog tænkes, at slige Planteritus har været udbredte over Nord- og Sydevropa længe før Marcellus', ja før den romerske Kulturs Dage. Det følgende Eksempel er mere ejendommeligt.

Ligeledes mod Feber foreskriver en sen romersk Formel[2]) at lægge Brød og Salt i en Dug og binde denne om et Træ med de Ord: »Imorgen faar jeg Gæster; tag imod dem!« Feber optraadte dengang og hos os endnu ned mod Nutiden almindelig som 3dje eller 4de Dags Feber. Besværgeren venter altsaa her den slemme Gæst paany næste Dag. Brød og Salt er Velkomstretter; bindes nu disse paa Træet, saa paabindes der tillige Træet den Pligt at modtage Gæsten, at overtage Feberen. Anderledes kan Ritus og Ord næppe forstaas. — Langt ned i Tiden, i en trykt svejtsisk Bog fra 1646, men ligeledes paa Latin[3]) omtales — uden Ritus — som overtroisk Kur mod Feber Brugen af de Ord: »Gud hilse Jer, Sambucus! Jeg bringer Jer Brød og Salt. 3dje og 4de Dags Feberen modtage I, for jeg vil ikke have den«. Altsaa omtrent samme Ordformel; Bogens Forfatter har misforstaaet den og tror, at Sambucus er den syges Navn; men Sambucus betyder Hyld. Og netop dette Træ er i flere Landes Overtro almindeligt som Modtageren af Feber. Atter samme Formel, denne Gang om en Tjørn, har vi i folkelig Form paa Fransk i Nutiden[4]): »Goddag, Hvidtjørn, jeg bringer dig Brød og Salt og Feberen for imorgen«. En nordtysk Opskrift mod Tæring[5]) har endnu Madgaven, men har glemt den gamle Tankegang og hutler sig en ny sammen: »Goddag, Grøn-Marie, jeg bringer dig det nye; her bringer jeg dig Voks (og) Hør, her bringer jeg dig Ost og Brød; det skal du spise op og derved glemme mig Navnet (vel: mit Navn) (!)«. Det ser ud som Grøn-Marie her

[1]) D. Tr. Nr. 303. — [2]) Heim 483 < Ps. Plin. III 15. — [3]) Zschr. d. Vereins f. Volkskunde 4, 450. — [4]) Sébillot: Le Folklore de France III 415. — [5]) Bartsch: Sagen aus Mecklenburg II 366.

baade er Træ og Sygdomsaand. — I Frankrig, Tyskland, Norden kendes ellers sædvanlig Madgaven ikke længer, men derimod meget vel Ombindingen af Træet. Ritus faar da i denne Form anden Betydning. En nordtysk Opskrift[1]) kræver Hylden ombunden med en Uldtraad, som først har været viklet om den syges ene Taa; Tiltalen lyder: »Godaften, Hr. Hyld, her bringer jeg dig min Feber; jeg binder den paa dig og gaar herfra«. Altsaa rent stoflig Overførelse af Sygdommen paa Træet. I Jylland kan man binde en Uldtraad om en Vidjebusk og sige: »Den uund Kålld den plawer mæ; a binder den fast i den her Vidde«[2]). — Overalt har vi Hovedlinien fra den antikke Tid; og det kan se ud som Ombindingen med Traad er en omtydet Rest af den gamle Gaveskik. I Formlens Forplantning ned gennem Tiderne øjnes baade skriftlig (i al Fald 1646-opskriften) og mundtlig Vej.

Ganske lignende Formler som de nævnte, hvor det onde »sættes over«, finder vi overleverede ogsaa i den jødiske Litteratur fra den romerske Kejsertid (Talmud), der for Resten i flere Tilfælde maa have haft Tilknytning til den romerske. Her kan dog være visse Afvigelser: I jødisk Form[3]) narrer man en Flod til at tage imod Febergæsten ved at laane af dens Vand (til Velkomsten) og give det tilbage; i romersk Form paabinder man, som vi saae, et Træ Beværtningspligten. Efter jødisk Opskrift besværges Myren til at bære en Sygdom, efter romersk er det Frøen. I begge Tilfælde har vi set kristne Opskrifter stemme med de romerske. Da Materialet er ret sparsomt, skal her dog ikke være nægtet Muligheden af, at nogle saadanne Formler ogsaa gennem jødisk Overlevering kan være komne ind i Kristenheden.

En lettere Skade kan lade sig »tælle« bort, idet man fremsiger Tallene fra et givet Tal nedad. Naar Nul er naaet, er ogsaa Skaden bleven Nul, i al Fald i Principet. Med klog Skønsomhed bruger man den lille Kur kun mod mindre Ulemper. I Oldtiden foreskriver Marcellus[4]) mod Kirtler at røre disse med to Fingre og sige: »Ni Kirtelsøstre, otte Kirtelsøstre, (o. s. v. ned til) een Kirtelsøster; der bliver ni Kirtler, der bliver otte, (o. s. v. ned til) der bliver een Kirtel, der bliver

[1]) Wuttke: Der deutsche Volksaberglaube § 488. — [2]) Danm. Tryllefl. Nr. 293. — [3]) Blau: Das altjüdische Zauberwesen 69. 73. — [4]) Heim 490 < Marc. XV 102.

ingen Kirtel«. I Nutidens Frankrig besværger man paa samme Maade[1]) Finner eller Ringorm i Huden: »Røde Finner med ni Rødder, fra ni til otte . . . fra een til ingen; de skal alle gaa som de er komne!« Og udenfor Marcellus' Fædreland er det ligesaa vel kendt. I Gammelengland (c. Aar 1000) var Finner »ni Søstre«, og det hed[2]): »Da blev de ni til otte . . . til ingen«. Paa Dansk lyder det[3]) mod Ringorm: »Den Ringorm den ringer de Brødre alle ni, fra ni og til otte . . . fra een og til slet ingen«. Og i Sverig[4]): »Rev-ormen haver döttrarne nio, de nio blevo åtta . . . ingen«. I alle disse Opskrifter møder vi ikke blot Nedtællingen, men ogsaa Forestillingen om Snyltegæsterne som Søskende, og ligesaa Nitallet (der dog kan findes ombyttet med andre yndede Tal som tolv eller syv; i dansk er Nitallet helt overvejende her).

I gammeldags Tankegang spillede Forestillingen om Livmoderen (Uterus) en ejendommelig Rolle[5]). Ogsaa Lidelser der intet har med Kønsliv og Fødsel at gøre, troede man udgik fra denne Legemsdel. I sin syge Tilstand tænktes Livmoderen som et levende Dyr, og man mente, den fandtes hos Mænd saa vel som hos Kvinder. Naar den flyttede sig fra sin Plads, op eller ned, indtraadte Hjærteangst, Aandenød, Kolik, Hysteri. Svarende til Grundforestillingen om Livmoderen hedder det i en græsk Tryllepapyrus[6]): »Mod Livmoderens Opstigen. Jeg besværger dig Livmoder . . . at du sætter dig tilbage paa dit Sæde og ikke flytter dig til højre Side eller til venstre Side og ikke snapper i Hjærtet som en Hund, men staa stille og bliv paa din egen Plads . . . Jeg besværger dig ved ham som skabte Himlen og Jorden« (Formlen er stærkt jødisk paavirket). Lignende paa Latin[7]): »Mod Bugvrid. Hvorfor er du vred? Hvorfor tumler du dig som en Hund? Hvorfor hopper du som en Hare? Vær rolig, Tarm, og staa, Krokodil!« Og i langt senere Tider (Svejts)[8]): »Jeg besværger dig Livmoder . . . der brøler som en Løve, ruller som et Hjul, bjæffer som en Hund . . . gaa tilbage til din egen Plads!« I Nordtyskland hedder det i Nutiden[9]) ærbødigt

---

[1]) Z. V. Volkskde 24, 156. — [2]) Journal American Folklore 22, 170. — [3]) D. Tr. Nr. 548. — [4]) Hyltén-Cavallius: Wärend och Wirdarne I 413. — [5]) Puschmann: Gesch. d. Medizin I 264. Hovorka u. Kronfeld: Vergl. Volksmedizin I 320. II 201. [6]) Wessely 42, 28. — [7]) Heim 479 < Theod. Prisc IV p. 314 v. — [8]) Alemannia 16, 236 (Md.-alder eller senere?). — [9]) Frischbier: Hexenspruch in Preussen 71. Har Fr. Ret i, at Moderen her er Maren (jfr. D. Tr. Nr. 239 med 316), saa er dette i al Fald uoprindeligt.

men energisk: »Fru Moder, jeg tager fat paa dig, jeg trykker dig, gaa du kun til Ro i dit Kammer, hvor Vorherre har skabt dig!« Hos os hedder det i en Opskrift[1]) fra 1785: »Morlil, hvorfor plager du hende? Du skal stille staa og til hendes Ryg gaa!« Og i Sverig (Småland)[2]): »Fall till rygga, där du är van att ligga!« I hele denne Række Formler sporer vi vel snarere en fast Tradition end en Hob selvstændige Digtninge ud fra den fælles Grundforestilling. — I en Opskrift fra svensk Finland[3]) har vi tydeligt Forestillingen om, at begge Køn her er ens stillede: »Moder, du skall stå kvar (blive staaende) i mitt eller hans liv på ditt ställe.«

2. *Udyr.* Ikke blot indbildte, men ogsaa virkelige Udyr er Trolddomsordene paa Vagt imod. Det bedste Værn er her, om Skovens Gudemagter vil lægge Lænke paa dem og spærre eller laase deres Gab. Paa en sen-antik Kobbernagle staar en Indskrift i meget folkeligt Latin: »Herskerinde Artemix, løs ikke dine Guldlænker! Se dine Hunde i Mark og Skov, hvide eller af al anden Farve, lad dem ikke med aabent Gab søge de aabne Marker, lad dem komme tomme, lad dem vende tomme tilbage! Lad dem springe bort, ikke komme ind i vor Gaard, ikke røre ved vort Kvæg og ikke gøre vore Æsler Fortræd . . . I Guds Tegn og Salomons Tegn og Herskerinden Artemix' Tegn.« Den udmærkede Forsker Wünsch vil her tænke paa Gudinden »Hekates Spøgelsehunde«[4]) (Hekate og Artemis kan faktisk sammenblandes); langt nærmere ligger det dog at forstaa Skovgudinden Artemis' Hunde ganske korporligt om Vilddyrene. — Spærringen eller Laasningen af Gabet genfinder vi i Middelalderen og senere, men i Stedet for Vilddyrgudinden Artemis træder nu Kvægets Skærmerske Jomfru Maria eller andre Hellige. I Midtfrankrig (Limousin)[5]) tiltaler man Ulven: »Ulv eller Ulvinde, det Dyr som I vil have, er hverken dit eller mit; det er den hellige Jomfru Marias, hun som stænger(?) din Mund, spærrer for din Tand med den gode Skt. Laurentius' Nøgle.« En tysk Heks tilstod 1584 i Rostock, at naar et Høved var kommet bort fra Hjorden, sagde hun: »Mit Kvæg gaar paa Græs, den

[1]) D. Tr. Nr. 246. — [2]) Sahlgren: C. O. Svahns svartkonstbok Nr. 101. — [3]) Utrykt, Svensk Litt.-sälsk. i Finl., Smeds 174. — [4]) Antikes Zaubergerät 43. Er det fordi den hvide Farve er sat først? — [5]) Sébillot III 34.

hellige Krist maa lede det . . . Liberius, laan mig en Nøgle fra den høje Himmel, at jeg kan laase for Markhundens (Ulvens) Tænder i dens Mund . . .«[1]) Liberius, Leiberius var ellers hendes Hjælpedjævel, som forgjorde andres Kvæg. — Der kan ogsaa siges: »Sæterpige og Vogter skal paakalde den hl. Apostel Petrus med hans Himmelnøgle, at han spærrer alle Rovdyrsnuder.«[2]) Skt. Peter er jo iforvejen Nøglemand, og det er helt praktisk, om hans Nøgle passer to forskellige Steder, til Himmelporten og til Ulvelaasen. Smålændingen siger[3]): »Jesus og Sankta Maria, låna mig nycklarna dina, medan jag ber (< binder?) för får och fä mina!« — Tanken om Udyrlaasen kan vel være opstaaet selvstændigt paa kristelig Grund, men muligvis er den overtaget fra Antikkens Forestillingsverden.

3. Trylleurten. Des tydeligere er Afhængigheden, tildels endog den litterære Sammenhæng, ved den særlige Art Besværgelser, under hvilke man plukker en Plante der ejer magisk Kraft, være sig til at læge Sot, vække Elskov, skaffe Rigdom eller andet godt. Her skal meddeles en græsk Formel i udførligt Uddrag, skønt den kun mod Slutningen er os nyttig til Jævnførelsen; den giver os et pragtfuldt Udtryk for en religiøst følt Fremstilling af en Plantes løndomsfulde Kraft — men det er langtfra den gamle Folkereligion vi har for os; græske og ægyptiske Guder er blandede sammen. I en stor Tryllepapyrus hedder det[4]) under Overskriften »Paakaldelse . . . ved enhver Plante«: »Du blev saaet af Kronos, undfanget af Hera, opholdt af Ammon, født af Isis, næret af Zeus-regnen, fostret af Solen og Duggen. Du er alle Guders Dugg, du er Hermes' Hjærte, du er de ældste Guders Sæd, du er Solens Øje, du er Maanens Lys . . . Stig op, som Solen stiger op hver Dag . . . dine Blomster er Horos' (Solgudens) Øje, din Sæd er Pans Sæd . . . Giv os Kraft, som Ares og Athene. Jeg er Hermes, jeg tager dig med god Lykke og en god Dæmon[5]) og i en skøn Time og paa en skøn Dag, som er gunstig til alt.« Vi forstaar, at en saadan Plante maa være ladet med løndomsfuld Magt. I Stil med Slutningen er Be-

---

[1]) Korrespondenzblatt des V. f. niederd. Vkde 1899, 25 fl., jfr. Bartsch II 22 fl. — [2]) Z. V. Volkskde 8, 337 (Salzburg). — [3]) Meddelanden fr. Nord. museet 1897, 45. — [4]) Wessely 36, 119. — [5]) eller: med (Guderne) »Lykke« og »Goddæmon«?

gyndelsen i en anden græsk Besværgelse[1]): »Jeg tager dig op, hvad Vækst du end er, med femfingret Haand, jeg N. N., og bærer dig hos mig, for at du skal være virksom for mig til hvilkensomhelst Brug(?)« I et latinsk Haandskrift fra 6te Hdaar[2]) besværges der: »Du Vækst Vedbend, jeg beder dig ved din »Opfinder« Scolapius (Lægeguden Æsculapius), at du kommer til mig med dine Kræfter og virker for mig det som jeg i fuld Tillid begærer.« Denne Ordlæggning kan findes fortsat ned i Middelalderen, endda med hedenske Navne; i Tyskland ved Aar 1000[3]) (paa Latin): »Du Vækst Betonica, som først blev (op)funden af Esculapius, hør disse Bønner! Jeg beder dig, Væksternes store Herskerinde, ved ham som har skabt dig, at du er villig til at hjælpe med dine 47 Kræfter.« Gud som Plantens Skaber paakaldes i 6te Hdaars Formler og naturligvis senere; paa Fransk i 17de Hdaar[4]): »Vækst som er skabt af Gud, vis den Kraft som Gud har givet dig!« Saare yndet er i Tyskland fra Middelalder til Nutid denne Udformning[5]) ved Brydning af en »Ønskekvist«, som kan vise Skatte: »Gud hilse dig, du ædle Ris! Med Gud Fader søger jeg dig, med Gud Søn finder jeg dig, med Gud den Hellig Aands Magt og Kraft bryder jeg dig. Jeg besværger dig Ris og Sommervaand, ved den allerhøjestes Kraft, at du vil vise mig hvad jeg byder dig.« Paa Dansk ganske ligesaa.

4. *Elskov.* Ogsaa indenfor Elskovstrolddommens Rige med dets sindbilledrige Riter og ledsagende Ord gaar der Traade fra Antikken mod Nord. Den græske Digter Theokritos (3dje Hd. før Kr.) skildrer — sikkert efter Livets Praksis — hvordan »hun« brænder noget Voks med de Ord[6]):

> Saadan som jeg nu smælter Vokset med Hjælp af min Dæmon,
> saa skal af Elskov paa Timen smæltes Delfis fra Myndos!

Det samme siger (uden Ritus) den forelskede Mand i en tysk Formel fra 14de Hdaar[7]): »Ligesom Voks smælter ved Ilden, saa skal hendes Hjærte ophedes og brænde og smælte af Kærlighed til mig!« Den jyske Elsker[8]) kan brænde et Lys

[1]) Wessely 36, 51. *εἰς την τινα χρειαν* vil W. rette til *εις την Τρινακρ(ε)ιαν* ɔ: »til Sicilien«; hvorfor ikke til *εἰς ἥντινα (ἤ) χρειαν* som oversat ovenfor? *x* og *χ* forveksles ofte i ægyptisk-græsk. — [2]) Romania 17, 344. — [3]) Zeitschr. f. deutsches Altertum 52, 175. — [4]) Sébillot III 495 — [5]) Mitteil. d. schles. Gesellsch. f. Vkde 1905, 53. [6]) Theokr. II 28 (Heim 485). — [7]) Schönbach: Studien z. ahd. Predigt II 144. — [8]) D. Tr. Nr. 881.

støbt af »Jomfruvoks«, hendes Haarlok, Silketraade m. m., og udtale: »Ligesom dette brænder, saa skal dit Hjærte brænde af Kærlighed til mig.«

5. *Tyve.* Ved Siden af de Trolddomsmidler som skaffer hvad man begærer, findes andre, som værger det man har. Formler mod Tyve og Tyveri var øjensynligt stærkt efterspurgte i Antikken, som har ladet dem gaa videre til det kristne Evropa. Lad os undersøge Motiverne »Hvileløs«, »Øjet«, »Ost og Brød«.

Et Ordmotiv, uden Ritus, foreligger, hvor Naturen formanes til ikke at give Forbryderen Fred. I en (virkelig) Gravskrift fra Attika[1]) trues Gravskændere saaledes: ». . . Om nogen borttager denne Helligdom . . ., skal Jorden for ham ikke være til at træde og Havet ikke til at sejle paa . . . han skal døje alt ondt, Kolden og Feberglød . . . og alle de Onder som findes hos Dyr og Mennesker . . .«. Hvor yndet dette Mønster har været, kan skønnes af, at samme Indskrift næsten ordret ens er funden langt fra Attika, paa Øen Kreta; Haandværkerne synes at have kunnet faa Mønsterbøger til Købs rundt om i den græske Verden. Naturens Modstand mod Tyven genfinder vi i en dansk Formel fra 17de Hdaar[2]), hvor det mod Slutningen hedder: ». . . Jeg besværger eder Jord og Vand, at I ikke bære den Tyv som det haver bortstaalet, førend han igenbærer det.« At Tyven skal udsættes for Hvileløshed og indre Luer, har han iøvrigt tilfælles med Heksen (Forgøreren), ja med den Elskede; alle disse skal saa vel i antikke som i nyere Formler brænde og ingen Hvile eller Søvn nyde, før de gør det som fordres: før Tyven bringer det stjaalne, Heksen tager Forgørelsen tilbage, og den Elskede kommer til sin Ven. (Et Sidestykke fra Retspraksis har vi, naar man, i al Fald i Middelalderen, søgte at udpresse Tilstaaelse ved at holde den anklagede vaagen Dage og Nætter igennem, idet han blev prikket af sine Vogtere[3]).)

Alle kender vi Fortællinger om den kloge Smed, som man tyer til, naar Tyve har været paa Spil; han tegner med Kridt et Øje paa Væggen, slaar paa det med sin Hammer og siger til den skadelidte: Gaa du kun hjem; den første eenøjede

---

[1]) Defix. tab. Att. IX < Corp. inscr. Att. III nr. 1423. — [2]) D. Tr. nr. 924 III. — [3]) Dalyell: The darker superstitions of Scotland 644.

Person du møder, det er Tyven; jeg har nu slaaet hans andet Øje ud med Hammeren. Saadanne Historier[1]) er ikke Skæmt, men ramme Alvor; og denne Praksis har ældgammel Hævd. Lad os høre hvorledes en græsk Papyrus fra Ægypten tvinger Tyve til at melde sig. Med Plantesaft maler man paa Væggen i et Gravkammer nedenstaaende Figur (som kaldes et Øre) og laver sig en Hammer af et eget Slags Træ. »Slaa paa Øret og sig dette Ord[2]): Jeg besværger dig (ɔ: den døde i Graven) ved de hellige Navne . . . ., overgiv Tyven, som har stjaalet en Ting! Saa meget som jeg slaar paa Øret med denne Hammer, skal Tyvens Øje slaas og brænde, indtil han angiver sig selv. — Mens du siger dette, saa slaa med Hammeren.« Tyven skal her ikke miste sit Øje, men faa Smærte deri, indtil han gør Bod, i Grunden altsaa samme Motiv som det forrige, Hviletøsheden. Men i nys meddelte Opskrift er det paafaldende, at Billedets »Øre« skal svare til Tyvens Øje. Imidlertid oplyser en Fagmand, at den meddelte Tegning ligner det ægyptiske Tegn for Solgudens Øje (ægyptisk: utat), og han gør opmærksom paa Ordligheden mellem *utat* og græsk *uat(-ion)* — Øre. Skriveren kan saaledes have misforstaaet en ægyptisk Kilde, og Billedet forestiller da fra først af Tyvens Øje; kun saaledes bliver der god Mening i Ritus'en efter al god magisk Analogi. Skriveren har vel tænkt sig, at »Øret« er Gravdæmonens Øre, der paa denne kraftige Maade skulde vækkes til Opmærksomhed; det er jo Dæmonen som skal give Trolddommen Virkning. — Fra Middelalderen kender jeg ingen Eksempler før 15de Hdaar; maaske findes dog saadanne, men troligt nok var denne Ritus for »sort« til at

καριωβ φαριβου και κατα των φρι
κτων ονοματων αεεηηηιιιιοοοοο
υυυυυυ ωωωωωωω

ω α
υυ εε
ιιι ηηη
ηηηηη ιιι
εεεεεε ηηηηη
ααααααα εεεεεε
ααααααα

2. »Tyvsøje« i en græsk Papyrus.

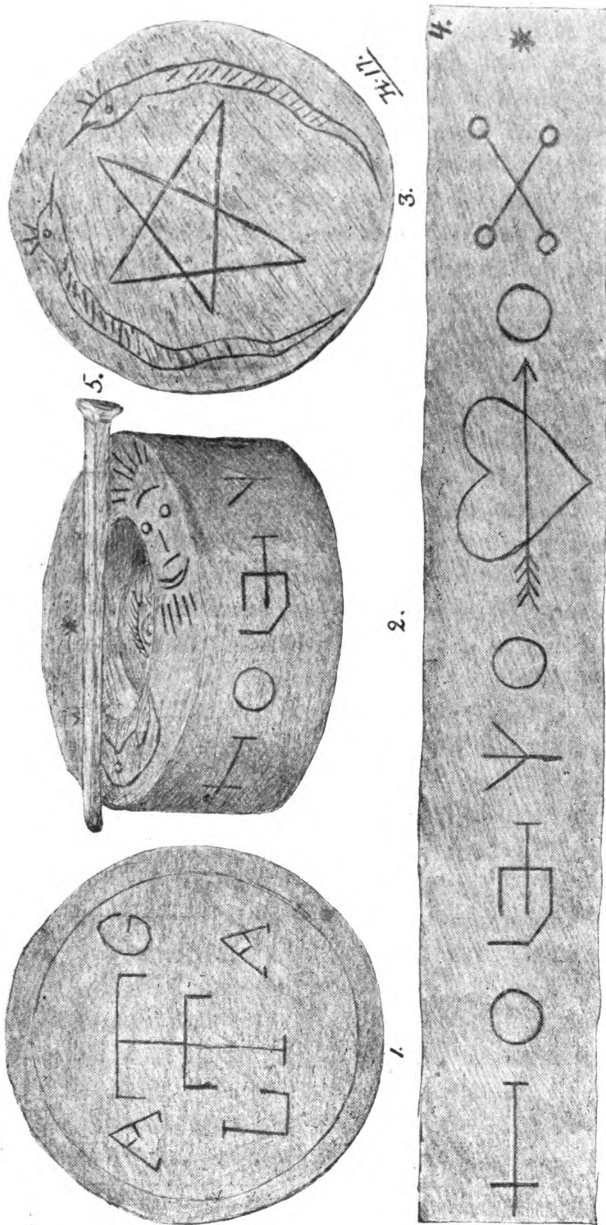
[1]) Adskillige i Tang Kristensen: Danske Sagn VI B St. 18. — [2]) Kenyon: Greek Papyri in the British Museum (Catalogue) 67 og Wessely 36, 128; gransket af Kuhnert i Rhein. Museum 49, 38. Figuren efter Kenyon.

slippe ind i Munkehaandskrifterne. Et tysk Haandskrift fra 15de Hdaar[1]) byder at tegne et Øje paa Væggen og lade de mistænkte se paa det; den skyldige vil da »græde med det højre Øje«. Bekender han alligevel ikke, stikker man det tegnede Øje med en Cypresnagle under Fremsigelse af noget fordærvet Latin, »saa vil han skrige«. Som man ser, er den gamle Ritus her lagt til Rette med god Sjælekundskab. En tilsvarende Opskrift fra 16de Hdaar[2]) foreskriver Ordene i Salme 119, 137: »Du er retfærdig, Herre, og dine Domme ere retvise«. Hidtil har vi ikke, saa lidt som i Antikken, hørt om, at Forbryderen helt skulde miste Øjet; men ifølge en tysk Beretning[3]) skal i Tiden kort før Reformationen visse Præster have læst »Judassalmen« (109) ni Dage igennem og derpaa have ladet en Smed i alle Djævles Navn smedde et Søm; naar det sloges i Ambolten, »gik et Øje ud paa den banlyste«. Paa lignende Maade tyer en lang dansk Formel fra det 17de Hdaar[4]) baade til Himlen og Helvede om Hjælp; over det malede Øje læses en Besværgelse til Djævlene ved alt hvad helligt er, »at I nu i denne Stund udslaar det Menniskes Øje, som dette N. har staalet«. Men idet der slaas paa Sømmet siges: »Herren, du est retfærdig, og din Dom er stærk.« Der sluttes: »Saa springer Øjet straks ud.« Og i denne grumme Form grasserer Metoden hos os endnu i 19de Hdaars Tryllebøger. Et Par mærkelige Vidnesbyrd om Praksis gemmes i Nationalmuseet og Herningmuseet[5]), nemlig hvert Sted en Blyæske med Laag og tilhørende Kobbernagle; paa Æsken er Figurer og Bogstaver indridsede, i Bunden et Øje — i det hele et Apparat lige saa uhyggeligt som attiske Blytavler; det er Kopier efter en Original som har tilhørt en Smed i Daler ved Tønder. Ikke alle har staaet overfor denne Smedekunst saa ædelt afvisende som Manden fra Hjallerup[6]), der svarede paa et saadant Tilbud om at faa sine stjaalne Penge igen: »Nej, det vil a ikke have gjort; a vil ikke have det Lys slukket Vorherre har tændt.«

Den samme Papyrus som bringer Øjeformlen, har endnu et Stykke om »at tvinge en Tyv«[7]). Efter Paakaldelse af

---

[1]) Priebsch: Deutsche Handschriften in England II 267. — [2]) Wierus: De præstigiis dæmonum 524. — [3]) Blätter für pomm. Volkskde 5, 39. — [4]) D. Tr. nr. 966. — [5]) Tang Kristensens Samling. — [6]) Danske Sagn VI 1 nr. 1129. — [7]) Wessely: 36, 131 fl.

3. Dansk Apparat af Bly med Kobbernagle til at slaa »Tyvens Øje« ud med.

Guden Hermes og mange barbariske Navne følger her »Ostebrøds-ordet«, hvori det hedder: »Jeg besværger dig Hermes, Tyvenes Finder . . . at tage Magt over Tyvens Nedsvælgen;« Brød og Ost sættes saa frem under vidtløftige Ceremonier; tilsidst paakaldes ~~Israels Gud~~: »Herre Iao[1]) Lysbringer (Fosforos), overgiv Tyven, som jeg søger!« Endelig hedder det: »Men hvis een af dem (ɔ: de mistænkte) ikke kan nedsvælge det der er givet ham, saa er det ham som stjal.« Slige Uskyldsprøver eller Gudsdomme er adskilligt ældre end denne Tryllepapyrus, ogsaa Israel har kendt dem i ret fjærn Tid. 4de Mosebog 5, 11 fl. foreskriver, at en Kvinde, som mistænkes for Utroskab, føres til Præsten, som fremsiger en betinget Forbandelse og lægger den, skreven, i støvblandet Vand; dette Vand drikker Kvinden, og er hun skyldig, vil hendes Bug svulme op og hendes Hofter svinde[2]). Imidlertid er det netop Ost- og Brød-prøven der genfindes i Kristenheden, ja den har i vid Udstrækning været kirkeligt godkendt; den er[3]) optagen i den gamle angelsaksiske Kirkes Lovgivning (saaledes Kong Knuds Love) og findes i flere sydtyske, gudstjenstlige Klosterhaandskrifter fra 9de Hdaar og senere; Prøven er bleven fuldbyrdet i selve Kirken efter Messen. Der er iøvrigt[4]) fremsat den Formodning, at Skikken kan være gaaet den omvendte Vej, være optaget af Hedninger fra oldkristne Kredse, som brugte Mælk ved Nadveren og drev denne Overtro med selve Nadverelementerne.

Ikke sjælden[5]) udtales over den mistænkte, mens eller før han tygger, Bibelordet fra Salme 10, 7: »Hans Mund er fuld af Forbandelse . . . under hans Tunge er Ulykke og Fordærv,« her naturligvis udtydet om de skæbnesvangre Bidder! — I et Haandskrift fra den ældre Middelalder[6]) ender Tiltalen: »Hvis du . . . er skyldig eller medskyldig, saa skal du ikke kunne faa dette Brød og denne Ost ned, men skal spy imod mig med skummende Mund og . . . være hvileløs som Bævreaspens Blade.« Den samme uhyggelige Skildring kan vi læse endnu i 18de Hdaar i en dansk (sønderjysk) haandskreven Tryllebog[7]): »Er han skyldig, da vokser samme Stykke

[1]) jfr. S 12 (Iao ɔ: Jahve, »Jehova«). — [2]) jfr. Johs. Pedersen: Den semitiske Ed 100. — [3]) Franz: Die kirchl. Benediktionen im Mittelalter II 358 fl. — [4]) Jacoby i Archiv f. Religionsws. 13, 525. — [5]) t. Eks. Zeitschr. f. deutsches Altertum 13, 215 (14de Hdaar); D. Tr. nr. 952 (c. 1500). — [6]) Franz II 359. — [7]) D. Tr. nr. 953.

Ost eller Brød i hans Mund og bliver saa stort, at han ikke kan nedsjunke det, men hans Mund begynder at fraaes ligesom en Ornes, og hans ganske Krop begynder at skælve og bæve ligesom Æskeløv (Espeløv).«

Den hele Metode bunder i en fysiologisk Kendsgærning. En stærk Angstfølelse hæmmer Spytafsondringen og derigennem Nedsvælgningen; Sagen er saaledes virkelig farlig for den skyldige, rigtignok vel ogsaa for den nervøse uskyldige. I Middelalderen brugte man ved Prøven ovenikøbet tørt Bygbrød og tør Gedeost; der behøvedes altsaa meget Spyt og en meget god Samvittighed for at kunne klare sig. Gedeost foreskriver allerede en Tryllepapyrus.

6. »*Amuletbønner*«. Saa er der endelig de lange Besværgelser eller Bønner af almindeligt Indhold, som vil sikre Gudernes Gunst og Hjælp mod al Fare og Forgørelse til den der læser eller bærer dem hos sig. Stilen er delvis den samme i hedenske og i gammeljødiske og kristne Besværgelser. Men det er muligt, at det her er de jødiske Formler som (oprindelig selv laante fra Ægypten?) har været de kristnes direkte Kilder[1]. — Blot et lille Enkelttræk fra slig Litteratur skal her nævnes, og det er (tilfældigvis?) ganske vist ikke fundet i græsk-romersk Antik[2], men kendt fra det gamle Ægypten. En ældgammel Amulet er den ægyptiske »Dødebog«, som medgaves den afdøde til hans store Rejse; Originalen forsikredes at stamme fra Guderne selv: »Fundet blev dette Kapitel i Staden Chmunu paa en Teglsten . . . Skriften var udført i blaa Farve med Gudens egenhændige Skrift.« Vi kender denne Skabelon indenfor Kristenheden fra 8de Hdaar af i »Himmelbrevene« (hvis Indhold jo iøvrigt er et andet); endog et Eksempel fra Nutidens Danmark[3] er tydeligt nok: »Dette Brev er sendt fra Himlen og fundet i Hulsøen (for: Holsten) i Aaret 1724; det var skrevet med gyldne Bogstaver og kom svævende over den Stad Handana.«

Af de meningsløse (»efesiske« S. 16) Værne- eller Lægeord som romerske Forfattere meddeler, er i al Fald ett gaaet ned gennem Tiderne (maaske først genoplivet med Renæssancen?), og er kendt af os alle, bl. andet som Titel paa en holbergsk

[1]) Reitzenstein: Poimandres 291.308; Citatet fra Dødebogen smsteds 18. — [2]) saa lidt som »Himmelbreve« i det hele, Dieterich: Kleine Schriften 241. — [3]) Dania III 210.

Komedie: *Abracadabra*, der meddeles som tjenligt mod Feber i en latinsk Lægebog paa Vers fra 3dje Hdaar. Ikke mindst danske Opskrifter med Abracadabra foreligger i Massevis. — Og selve Alfabetet i hellig Brug? Hvorledes en katolsk Kirke indvies ogsaa i Nutiden, kan en Dagbladsanmeldelse[1]) fortælle os om. Ved Vielsen af Sakramentkirken paa Nørrebrogade 9de Juli 1917 tegnede Biskoppen i Aske paa Gulvet hele det græske og det latinske Alfabet — »som Tegn paa at den katolske Kirke er udbredt over baade græske og romerske Lande.« — Denne Ritus er foreskreven i det romerske »Pontificale«[2]).

---

7. *»Jeg«*. Som et Tilhæng vil vi tage de Formler eller Formeldele med, der omtaler Besværgerens (Signerens) egen Person. Skal en Besværgelse gøre Virkning, da har det sin store Betydning, at Fremsigeren vækker Tillid til sin Magt og Myndighed hos dem han vil hjælpe, og Frygt hos de Dæmoner eller Mennesker han vil overvinde. De Træk som vi paa dette Omraade kan finde fælles for den hedenske Oldtids Magi, er gennemgaaende af en saadan Art, at vi næppe kan slutte til egentlige Laan. Men det er dog nok værd at undersøge, hvorledes Kristenhedens Formler i denne Henseende forholder sig til de ældre Religioners. Vi vil her for en Gangs Skyld gaa tilbage bagved den græske Antik og kigge lidt ind i det ældre Østerland.

Saa vel lavere- som højerestaaende Folks Religioner kender til det Maal at blive Guddommen lig. Baade Naturmennesket i sin vilde Ekstase og den fremmelige religiøse Personlighed i sit Liv i Tro og Kærlighed stræber, saa forskellige Vejene end er, mod dette Maal. Men en Forskel træder frem allerede naar der spørges: hvorvidt kan det naas? Er Mennesket efter sin Natur saa ligeartet med Guddommen, at det kan føle sig fuldstændig ett (identisk) med denne, eller er og bliver Forskellen saa stor, at den dødelige højst kan opnaa at fyldes af Gudens Kraft, eller endog blot naa den Ære at blive hans Sendebud, udrustet med Fuldmagt fra ham? Hvor

[1]) Dagbl. »Politikken« 10/7 1917. — [2]) Jfr. Dieterich: A B C-Denkmäler (Kleine Schriften 227); Dieterich slutter med at sige: »Hvorledes Alfabeterne officielt udtydes af Kirken, veed jeg ikke. Jeg tænker vi veed tilstrækkeligt.« — Er ovengivne smukke Udtydning Referentens eller Kirkens?

vanskeligt det end er at udsige noget fællesgyldigt om en hel Gruppe af Aandskulturer, kan man vel nok sige med Rette om de store vestasiatiske Religioner, den babyloniske, den persiske og den israelitiske, at de ret stærkt fremhæver Menneskets Lidenhed overfor Guddommen. Om et Menneske har guddommelig Magt, saa bar det faaet den overdraget fra det høje. I babyloniske (assyriske) Dæmonbesværgelser afspejler det sig klart[1]: »Jeg har Befaling, jeg gaar, jeg er sendt . . . Marduk, Besværgelsens Herre, har sendt mig « Eller[2]: »Besværgelsen er ikke opfunden af Mennesker, det er Ba'us og Gulas Besværgelse . . . de har formet den, og jeg har modtaget den.« Endelig[3]: »Ea, Havets Gud, se hid! Jeg er Præsten, din Tjener . . . Læg din rene Besværgelse i min Besværgelse, læg din rene Mund i min Mund«; een Opskrift tilføjer »sit rene Spyt har han lagt i mit Spyt.« Man kan her nok[4]) sige, at Guden gaar ind i Besværgeren i den hellige Handlings Øjeblik; men Afstanden mellem begge er dog tydeligt fremhævet. Paa den anden Side kan det ogsaa hedde[5]: »Flodgud, du er min Fader«; men heller ikke det ophæver Forskellen mellem Gudens og Menneskets Person.

Kommer vi saa til Ægypten, kan vi her møde den samme Type der var fremtrædende i Babylonisk (den gudfyldte Tjener), og det i meget gammel Tid[6]: »Kom til mig, (Gud) Thot; jeg er din Tjener! Giv mig dit (?) Hjærte i mit Legem; mit Øje ser dig, min Finger skriver dig!« Og vi kan træffe Sønnetypen[7]: »Jeg lukker for Kvægfoldene med min Moder Rannu's Hjælp (hun skærmer Landmandens Arbejd) . . . (Solguden) Horus beskytter mig.« Men Ordene kan ogsaa have en anden Klang. For at imponere en Slange siger Ægypteren[8]: »Du er ikke min Overmand; jeg er (Guden) Ammon! Jeg er Anhur (Onuris), den gode Helt; jeg er den Store, Kraftens Herre!« Og mod Nillandets grumme Plageaand, Krokodillen, slynges de Ord[9]: »Pust ikke med Næseborene . . . Jeg er Horus! . . .« — Den ægytiske Fromme har fra gammel Tid haft en Følelse af, at Gud (Solguden) til en viss Grad lever i alt; helt lever han i de indviede Mennesker. Efter Døden

[1]) Maqlû 35 (i Acta soc. scient Fennicae XX 6). — [2]) Campbell Thompson: Semitic Magic XLVIII. — [3]) Schrank: Babyl. Sühnriten 14. — [4]) med Schrank (»kultisk identisk«). — [5]) Maqlû 107. — [6]) Reitzenstein: Poimandres 19. — [7]) Chabas: Le papyrus magique Harris 150. — [8]) Chabas 147. — [9]) Chabas 146.

skal saaledes de gode selv blive til Gud, til Himmelguden Osiris (eller dog til »en Osiris«). Og her i Livet er visse Personligheder ett med Guden, saaledes Kongen og — Præsten eller Troldmanden; en gammel Tryllebog hedder »Bogen om at være som Gud«[1]). Og i senere Tider har slige Forestillinger mulig snarest været i Stigning. — Man kan nu nok sige, at Forskellen mellem »Ikke jeg men Gud taler« (babylonisk) og »Jeg, der taler, er Gud« (ægyptisk) kan blive haarfin; men der kræves dog vel en forskellig sjælelig Læggning til at forme de to Udtryk. For en Babyloner saavel som for en Perser eller Israelit turde det være umuligt at sige: »Jeg er (den og den) Gud«; og det samme gælder den græske Folketro og vist ogsaa den græske Magi før Religionsblandingens Tid.

Men i de første Hundredaar efter Kristus bliver ægyptisk Religion og Magi kendt og yndet viden om; og et ekstatisk Hang følger ofte med Tidens Fromhed. En Skikkelse som Mageren Simon, »Guds store Kraft« (Ap. Gærn. 8, 9—10) synes i al Fald Aandsfrænde af de ægyptiske Gudsmænd og Magere, og ligesaa flere senere »Profeter«. Det er naturligt nok, at særlig de græske Tryllepapyrus'er (og græske religiøse Skrifter) fra selve Ægypten viser stærk Paavirkning fra det Land hvor de blev til; og i dem træffer vi ofte Magerens Paastand om at være Gud skarpt udtrykt. »Jeg er den gamle Hermes, jeg er Isis' Fader«, (altsaa ikke: Isis er min Moder!), hedder det[2]) i en »Hymne til Maanen«. »Jeg er Hermes, jeg tager dig med god Lykke«, hørte vi før i en Plantebesværgelse (S. 24). Meget intimt lyder det[3]) i en Henvendelse til den samme Gud: »Du er mig, og jeg er dig; dit er mit, og mit er dit; thi jeg er dit udtrykte Billed; om noget rammer mig i dette Aar eller denne Maaned eller denne Time, da vil det ramme den store Gud.« At Foreningen er varig, siges klart i denne Bøn[4]) atter til Hermes: »Maatte du gaa ind i min Sjæl og mit Sind for hele min Livstid . . . thi du er mig, og jeg er dig.« Pragtfuldt udmales i en anden Besværgelse[5]) Magerens Gudefunktion: »Jeg er den hvis Sved falder paa Jorden og svangrer den. Jeg er den hvis Mund staar helt i Lue. Jeg

[1]) Poimandres 234 fl. — [2]) Wessely 36, 31 fl. — [3]) Wessely 42, 55. — [4]) Dieterich: Abraxas 196. — [5]) Wessely 36, 130 og Kenyon: Greek Papyri 70.

er den som avler og genavler (eller: ødelægger). Jeg er Verdensaltets Naade [?[1])].«

En mærkelig Udartning af Magerens høje Selvbevidsthed møder vi i de Formler hvor han drister sig til at true Guderne paa det forfærdeligste, om han ikke faar sin Vilje. End ikke Overguden Osiris — han som dræbtes af Seth (S. 13) og derfor kan forestilles død og begraven — gaar Ram forbi: »Jeg vil[2]) brænde Esieus' (Osiris') Ben . . . af Fiskene skal hans Bug fortæres.« — »(Hvis ikke) da[3]) stiger jeg ned i Osiris Lønbo og splitter Graven ad og lader den føres bort af Floden.« Og i Følge en samtidig troværdig Hjemmelsmand[4]) hører det til de »ægyptiske« Troldmænds Trusler at bryde Himlen op [»Himlens Laase« og »Dørfløje« nævnes i bevarede Formler[5])], at blotte Isis' Løndomme, forraade Dybets Hemmelighed, standse den hellige Solbaad, sprede Osiris' Lemmer. (Om tilsvarende Trusler i oldnordisk Magi se Kap. III St. 3 under »Buslas Bøn«).

Vi vender os nu til den kristne Verdens Jeg-formler. Det kan ikke overraske os, at vi her finder vor første Type »jeg er Guds Tjener og Sendebud« stærkt fremtrædende, i Tilknytning til jødisk og kristeligt Grundsyn. Bibelordet fra Mattæus-ev. 10, 20 — »Det er ikke Jer (Disciple) som taler, men det er Eders Faders Aand som taler i Jer« — staar som Mønster for saadanne Formler. Et Eksempel fra den østlige (græske) Kirkeafdeling tager vi af en Besværgelse[6]) mod Insekter i Vingaarden: »Men hvis I er ulydige mod denne Besværgelse, saa er I ulydige ikke mod mig, den ringe og mindste, men mod Gud og Faderen.« Og indenfor Romerkirken møder vi gennem Hundredaarene atter og atter lignende Vendinger i kirkeligt godkendte Bønner og Besværgelser. Ett Eksempel blandt mange; mod Taagens og Stormens onde Aander siges [Hskr. fra 15de Hd.[7])]: »Jeg taler imod Jer ikke med min Myndighed, men med det hellige Navns Vorherres Jesu Kristi Nazaræerens Myndighed.« Stiger vi fra disse kirkeligt tilladte

[1]) Tekstens *laris* er meningsløst, Kenyon læser *charis* (Naade), Wünsch vil hellere rette til *latris* (Tjener). — [2]) Kenyon 73. — [3]) Collections du musée Alaoui 1890, 60 (Nordafrika). — [4]) Jamblikhos hos Deissmann: Bibelstudien 272. — [5]) f. Eks. Wessely 36, 49: »Jeg er den som har lukket Himlens Dobbeltfløje«. I oldkristen Besværgelse fra Ægypten har Jesus arvet Troldmandens Magt og »brudt (Dødsrigets) Jærnslaaer«, Jacoby: Ein neues Evangelienfragment 34. — [6]) Pradel: Griechische Gebete 12. — [7]) Franz II 101.

Formler ned til de mere folkelige Besværgelser, finder vi Mønstret meget udbredt i det østlige Evropa, blandt slaviske Folk. »Ikke jeg har udfordret (Mavekrampe-dæmonerne), udfordret har den hellige Jomfru«, hedder det i Bukovina[1]); og hos Polakker[2]): »Jeg bestemmer . . . ikke med min Magt, men med Herren Jesu Hjælp og den hellige Jomfrus Bistand.« Vestligere kender jeg ingen egentlig folkelige Eksempler; Vendingen fra Bangs norske Hexeformularer Nr. 1458 »Dig du urene Aand befaler ikke jeg arme syndige Menneske, men det uskyldige Lam, vor Frelser« staar i en Formel, som dog helt igennem er ganske kirkelig af Karakter, en Djævleuddrivelse. Derimod er der Eksempler fra Finland, hvorom nedenfor.

Men ved Siden af denne korrekte og ydmyge Vendings Brug ser vi, at Kristenhedens Folkeslag kan søge ligesom et kraftigere Greb i Guds og hans Helgeners Hænder; og den gamle frejdigere Type »Flodgud, du er min Fader« (S. 33) vinder nyt Liv. Vi træffer saadanne Vendinger i Vest- og Nordevropa. Uskyldigt vakker er en lille Folkebøn fra Sicilien[3]): »Den lille Herre (Jesus?) er min Fader, Madonnalil er min Moder, de smaa Engle mine Brødre, Seraferne mine Fættere; nu, da jeg har disse trofaste Venner, slaar jeg Kors for mig og lægger mig til at sove.« Men fra et kirkeligt Synspunkt er denne Gudefamilie, hvor »jeg« er Medlem, vel ikke helt uden Betænkelighed. Franskmændene har det »hvide Fadervor«[4]): »Den gode Gud er min Fader, den gode Jomfru er min Moder, de tre Apostle (Matt. 17, 1?) er mine Brødre, de tre Jomfruer (jfr. Matt. 27, 56) er mine Søstre.« Man forstaar, at den onde ikke tør nærme sig den der saaledes er skærmet. »Maria is (er) mijn moeder, St. Joseph is mijn broeder, Jezus is mijn vader«, hedder det paa Hollandsk[5]). Paa Tysk har man med en mere afdæmpet Vending om Jesus f. Eks.[6]): »Marie er min Moder, Johannes er min Broder, Jesus er min Følgemand, som mig Vejen vise kan.« Fra Danmark synes der ikke at foreligge Optegnelser[7]), men fra

---

[1]) Am Urquell 2, 62. — [2]) Tettau u. Temme: Die Volkssagen Ostpreussens 269. — [3]) Pitré: Bibbl. di trad. popol. Siciliane 17, 436. — [4]) Mélusine I 308. — [5]) Tijdschr. v. Nederl. Folklore I 15. — [6]) Köhler: Kl. Schriften III 323. 334. — [7]) I Aftensangen »Sov nu mit Barn, sov sødelig« stod i Grundformen (se Brandt o. Helveg) det Vers:

Dertil den lille Jesus fin
i Selskab med dig er,
han vil og være Emmanuel din
og saa din Broder kær.

Det er siden strøget. Sangen er en Oversættelse fra Tysk. — I andre, rent kirkelige Salmer kan »Broder« om Jesus findes brugt, ud fra Joh. Ev. 20, 17 o. l. Bibelsteder.

Norge har vi følgende Morgensignelse[1]: »Jeg gaar ud af denne Dør, vor Herre er min Broder. Hvem kan mere end denne Mand, han giver mig i denne Dag en Ham . . .«. Verset er en (elendig) Efterligning af tysk Mønster, men har det stærkere Udtryk »Broder«, hvor alle de (for mig) foreliggende tyske Opskrifter har det forsigtigere »Geselle« (Følgemand, Ledsager — der dog er gammelt i det paagældende Vers, da det rimer paa »Schwelle«, Dørtrin[2]). Kraftigere lyder en tysk Besværgelse[3]) af en Art Rosen: »Blatterrose, du kan ikke begære Jesu Kristi Kød og Blod!« Meningen er vel, at den kristne ved Nadveren har faaet Jesu Kød og Blod i sine Aarer. — Dristigere er den svenske Vending[4]), der indleder Læsning over syge Køer: »Jesus och jag äro tvenne, Jungfru Maria den tredje« — en dristig Selvhævdelse i Højde med de højeste Magter. Vi synes her sjæleligt nær ved den ægyptiske Type, der gør Besværgeren lig med Guden. Paa samme Grund er vi egentlig i en Skadeformel fra Sverig[5]) til at »sättja neder flickor« (ɔ: hindre Piger i at blive gifte); man stikker en Pind med hendes Navn ned i Jorden og siger: »Så länge skall du varda ogift, till dess jag tager dig upp igen . . . Mitt tal-ord och för-ord skola stå fast och oryggliga, samt alltid och everdelige (evigt) framgå!« Skademanden har her tilrevet sig guddommelig Magt. — (Mere gemytlig er den forbløffende Udgang paa en nedertysk Signelse[6]): »Vorherre bevare min Kone og mit Barn . . . (mine Høns og andre Husdyr)! Mig selv behøver Vorherre ikke at bevare, jeg kan bevare mig alene« (dei leif Gott brukt mie nicht tau beworen, ick kan mie allein beworen). Det er dog mulig kun en tilfældig, smagfuld, Spøg.)

Fra de givne Prøver er dog endnu et Skridt til ligefrem at sige: »Jeg er Gud« (eller en Gud); men ogsaa dette Skridt finder vi taget oppe i Højnorden; sydligere fra træffes vel næppe saa stærkt Udtryk for den »ægyptisk-sengræske« Type. Ett af de Lande i Verden hvor Trylleord har naaet deres rigeste og mærkeligste Udvikling, er Finland. Og her findes begge hine Typer, »Ikke jeg« og »Netop jeg« skarpt udpræ-

---

[1]) Bang Nr. 1327. — [2]) Jfr. f. Eks. Am Urquell I 186 fra Rendsborg »Ich gehe über die Schwelle, der Herr Christus sei mein Geselle« o. s. v. — [3]) Brandenburgia 14,81. — [4]) Heurgren: Djurskrock 145; jfr. i Dansk »Jeg binder dig (Gigt) med min Haand og med Jesu Haand«, D. Tr. Nr. 337. — [5]) Meddel. fr. Örebro läns mus. 7,98. — [6]) Optegnelse hos Prof. Wossidlo i Waren, utrykt.

gede. Vi møder det ydmyge, kirkelige: »Ej med egne Ord jeg taler — men med Herrens Ord jeg taler«; det hedder endog: »Selv formaar jeg vistnok intet — om ej Gud vil give sin Naade — om den sande Skaber ej skærmer«. Med stor sandselig Kraft ønskes der: »Jesu smæltende Mund smælte sig om til min Mund, Jesu smidige Tunge forvandle sig til min Tunge!« — Paa den anden Side lyder i Finland ikke blot det samme mere uskyldige Vers som vi har mødt fra Sicilien til Norge: »Jesus er min Fader, Jomfru Maria min Moder, jeg er Jomfru Marias Søn«. Men den østfinske Tryllesanger kender ingen Grænser for sin Selvfølelse; han kan sige ligeud: »Jeg er Mand for at hjælpe, er Gud til at helbrede«; han kalder sig »Halvgud« og »Jordgud«; og han veed om sig selv, at han har været med at skabe Verden: »Jeg var tredje Mand i Laget[1]) — med at stjærnedække Himlen — med at fæste Verdens Søjle«. I en episk Sang truer endelig en krænket, magtfuld Moder sin Fjende: (Om du ikke siger mig Besked) »bryder jeg Himlens Dørhængsler itu«.[2])

At Vendingerne »Ikke mit Ord men Guds« og »Jesus er min Fader« er vandrede med kristen Kultur fra Sydevropa op til det høje Nord, turde være klart; de er repræsenterede hos næsten alle de (nu eller forhen) romersk-katolske Folk. Men hvad skal vi mene om de (svenske og) finske af guddommelig Selvherlighed svulmende Udtryk; har Ægypten og Sen-antikken ad usporlige Veje flyttet sig op til det fjærne Højnorden, eller staar vi overfor fælles Arv af ufattelig Ælde? Baade dær og her: Jeg er Gud, jeg er den som avler eller skaber, jeg kan bryde Himmelporten op! For nogle Aartier siden, da man var hurtigere til at tro, at Sange og Ramser kunde holde sig mundtligt gennem flere Tusende Aar, vilde mange vel dømt saaledes, at her maatte foreligge — hos Finner og Ægyptere — Arv fra fjærne fælles Forfædre. Og til samme Slutning maatte den mærkelige Lighed mellem det finske »Jesu Mund og Tunge blive til min Mund og Tunge« og det assyrisk-babyloniske »Ea har lagt sin rene Mund i min Mund« friste. Den aandfulde franske Forsker Lenormant jævn-

---

[1]) Nemlig sammen med Jesus og Maria? Skaberen er i finsk Folkedigtning normalt Jesus. Der forekommer ogsaa »Jeg var 6te (7de, 8de) Mand«. — [2]) K. Krohn: Suom. runojen uskonto 33 fl. og Kalevalan runojen historia 371; jfr. Danske Studier 1918, 114.

førte (1874) udenvidere babyloniske og finske Formler og holdt paa ældgammel Fællesarv[1]). Vi er nu blevne mere varsomme med at ty til Urslægtskab o. l. som Forklaring paa Overensstemmelser, især overfor Lighed paa Aandskulturens Omraade. Og Manglen af paaviselige evropæiske Mellemled forbyder den førstnævnte Udvej, nemlig at tænke os Stoffet vandret fra Romerriget til Finland.

Der er dog een Mulighed tilbage: Lighederne skyldes fælles Følelse og Tankegang. Medens Trylleformlerne i Vestfinland ligesom i det øvrige Evropa er kommet vandrende med den kristne Kultur og væsentlig er Udslag af denne (med antik Islæt), saa skete i Østfinland det ejendommelige, at de kristne Formler, som sivede ind vestfra og endnu saa sent som paa Reformationstiden stødte paa en halvt eller helt hedensk østfinsk Befolkning, af denne blev delvis omprægede. Naar den østfinske Troldmand (Shaman) lærte den kristne Linie »Hos vor Gud er Lykkens Nøgler« at kende, kunde det stikke ham at ændre den til »Hos mig selv er Lykkens Nøgler«[2]). Han lagde stundom sin hedenske Opfattelse i Formlerne og kunde digte videre paa dem i selvherlig Aand. Og hvor overordentlig stor indre Forskel der end er mellem ægyptisk Religion (eller sengræsk Magi) og finsk-ugrisk Shamantro, saa har de vel haft ett Fællespunkt: Mennesket er af dæmonisk Natur og kan »magisk« gøre sig til ett med Guden.

Vi forlader hermed Antikken. I flere Tilfælde tør vi — udfra hvad ovenfor var fremsat — hævde, at den kristne Verdens og dermed ogsaa Nordens Trylleformler ligefrem er overtagne fra den græsk-romerske Sen-antik. At man endnu i den ældre Middelalder var ganske klar over en saadan Sammenhæng, viser en lille Historie[3]). En Helgenkrønike fra 6te Hdaar fortæller om en besat Pige i en afsides fransk Bjærgegn, Jura. Man truede Djævelen med at komme med Besværgelser fra hellige Mænd for at fordrive den; men den sagde haanende gennem Pigens Mund: »Læg I bare hele Dynger af aleksandrinske Sedler med Skrift paa mig«, I faar mig dog

[1]) La magie chez les Chaldéens 234. — [2]) K. Krohn: Suom. run. usk. 35. — [3]) Franz II 548 < Mabillon: A. S. O. Benedicti I 572.

ikke drevet ud. Udtrykket Sedler fra Aleksandria viser til den ægyptisk-græske Storstad ved Nilens Udløb, hvor den magiske Litteratur i Religionsblandingens Tid havde haft et Hovedsæde. Den kloge Djævel blotter altsaa de hellige Mænds Formler i deres »hedenske« Nøgenhed. — I andre Tilfælde derimod kan Ligheden imellem de to Samfunds Formler forklares paa anden Vis. — Vor Undersøgelse om Signerens Jeg har allerede ført os et Stykke ind i den Forestillingsverden som vi nu vil vende os til for at spørge, hvilken Indflydelse den har haft paa vore Formler, nemlig den kristne Religion.

II. KRISTENDOMMEN.

1. Gennem Tiderne.

Da de »aleksandrinske« Formler svigtede overfor den besatte Jurapige, tog den hellige Abbed Eugendus fat; han nedskrev en kristelig Besværgelse og sendte den til Pigen; og overfor dens Kraft veg Djævelen skyndsomst bort. Den begyndte saaledes: »Eugendus, Kristi Tjener. I Herrens Jesu Kristi, Faderens og Helligaandens Navn paabyder jeg dig ved denne Skrivelse, du Fraadseriets og Vredens, Utugtens og Elskovens Aand . . . og (du) Middagens og Dagens og Nattens Aand, far ud af det Menneske som bærer denne Skrivelse!« Den stridige Dæmon kunde endelig ogsaa her have gjort Indvendinger, kunde paastaaet, at hele Grundformen, Omhuen for at faa nævnt alle Onderne, Troen paa blotte Navnes Magt (samt paa Aander for de forskellige Døgntider), og endelig den Forestilling at Dæmonerne har Respekt for det skrevne Ord, er mindst ligesaa hedenske som kristne; men Djævelen giver imidlertid tabt overfor de højhellige Navne og den moralske Fordømmelse af det Ondes Væsen og vel ikke mindst overfor Besværgerens Personlighed; den sejrende Religions Ild er den Onde for mægtig. Om Eugendus' Foresatte vilde betragte hans Brev som en god kirkelig Formel eller som en betænkelig magisk Ramse, kan vi lade dem om. Til dette Spørgsmaal om Grænsen mellem tilladt og forbudt kommer vi om lidt tilbage.

At tale om »kristelig« Magi kræver en Begrænsning indført. Kristendommen er i sin Oprindelse en Personligheds-religion, og dens Stifters Hemmelighed er just hans Person-

lighed. Men tillige har Kristendommen saa at sige fra Begyndelsen sit Stof: sine Traditioner og hellige Skrifter; og sligt Stof bemægtiger Magien sig overalt i Verden. Vi maa her ogsaa huske, at Jødedommen fra første Øjeblik bød Kristendommen sin hellige Skrift — og tillige troligt nok sin magiske Misbrug af den til hvem som vilde tage denne op (S. 27). Og da desuden Oldtiden (den græske og den østerlandske) allerede forlængst havde uddannet faste magiske Former, saa kunde den kristne Religion tidligt yde Stof til ny Udfyldning af Formerne.

Man tør kalde Jesus en svoren Fjende af alt det magiske som saadant. Hans Dæmonuddrivninger betjener sig ifølge Kildeskrifterne ikke af omhyggelige Ramser, de nøjes med nogle enkelte, ud af Situationen fødte Ord. Men næsten fra Begyndelsen af bruger ukaldede Mennesker hans Navn til at besværge onde Aander med (se Historien i Ap. Gærn. 19, 13[1])). Og een af de græske Tryllepapyrus'er fra Ægypten bringer i en lang »Dæmonuddrivelse«[2]), der iøvrigt er af jødisk Oprindelse, ogsaa Jesusnavnet (om da Teksten ikke er forvirret): »Jeg besværger dig ved Hebræernes Gud Jesus«.

Langt vigtigere er det imidlertid, at der indenfor Kirken tidligt kan spores en Tilbøjelighed til at uddanne Besværgelser i saa faste Vendinger, at et magisk Præg ikke undgaas. Uddrivningen af Dæmoner vedblev at spille en stor Rolle, og der udvikles her et fast Besværgelsesskema. Martyren Justinus i 2det Hdaar oplyser, at til Jesu Navn føjedes i Besværgelserne de vigtigste Data i hans Liv: Jomfrufødsel, Korsfæstelse, Opstandelse, Himmelfart[3]), altsaa i Virkeligheden Elementerne i en episk Formel, eller om man vil Hovedleddene i 2den Trosartikkel brugt som Formel. Og Dæmonuddrivningen (»Exorcismen«) overtoges snart af en særskilt Stand af Gejstlige, Exorcisterne, der øvede den som en særlig Kunst[4]). Den Dag i Dag uddriver vel katolske Præster Djævle ved lange Formler. I kort Form har jo derhos Exorcismen sin Plads ved Daaben og har ogsaa haft det i den lutherske Kirke (»Far

---

1) Eugendushistorien er beslægtet med denne, men Ap. G. mangler helt Modsætningen mellem hedensk og kristelig »Tekst«; Aanderne spørger her ene om Besværgernes Personlighed. — 2) Wessely 36, 120. Abraxas 138. — 3) Harnack: Medizinisches 113 ≺ Justinus: Ctr. Judæos c. 85. — 4) Harnack 107.

ud, urene Aand, og giv Rum for den hellige Aand«). Dette som Eksempler paa kirkeligt godkendte Besværgelser.

I flere Tilfælde kan Grænsen mellem hvad Kirken tillader og hvad den forbyder som magisk, være vanskelig at faa fat paa. Et saadant Grænseomraade er vel Brugen af skrevne Bibelord til Værn mod Dæmoner og Sygdomme (efter antikt Forbillede, S. 14). En kirkelig Forfatter i 3dje Hdaar, Julius Africanus, tilraader[1]), for fuldt Alvor, at skrive paa Vinfadene — om Vinen skal blive god — de Ord af Davids Salmer: »Smager og ser, at Herren er god«. I Ægypten er der fundet Potteskaar fra oldkristelig Tid med paaskrevne Evangeliestykker, vistnok bestemte til at bæres som Amuletter (Værn mod ondt)[2]). Og slig Brug af Bibelord omtales hyppigt i Oldkirken og ned gennem Tiderne. En levedygtig Udløber af saadant er Bibelsprog paa Stuevæggene, om de hænges op for at skærme Hus og Folk. — Lad os gøre et langt Spring ned i Tiden og gennem et Par Eksempler se hvor ens Almuen i vidt adskilte Lande endnu henimod vore Dage kan se paa Bibelens rette Brug. Den engelske Forsker Abbott[3]) saae i Makedonien (Kavallà) et Ny Testamente og sagde: »Det er Skade, at der er revet saa mange Blade ud her«. Ejerinden svarede ham: »Det kan ikke være andet; man kan ikke bruge Bladene uden at rive dem ud«. »Brugen« var altsaa noget helt andet end opbyggelig Læsning, nemlig Anbringelse paa syge Folk eller Kreaturer. I en lille dansk Bog om Overtro[4]) (1801) siger den gamle Farmor: »Ja Bibelen den er meget, meget bedre end Psalmebogen; det er kun Skade, de har gjort den saa stor, at man ikke kan stikke den i Lommen«. Heller ikke den danske Farmor tænker her paa Læsning til Opbyggelse.

Endvidere godkender fra gammel Tid af den katolske Kirke en stor Mængde »Benediktioner« (med et Fællesnavn, Signelser, Signeformler), til at bruge i Livets Praksis, ikke alene ved Indvielse af kirkelige Genstande (som Vievand, Olie, Salt), men ogsaa f. Eks. mod forskellige Sygdomme, mod Uvejr og Udyr; snart er det Bønner til Gud og Helgener (egent-

[1]) Wendland: Die hellenistisch-römische Kultur 195. — [2]) Buhl, Den private Brevskrivning i Oldtiden 20, opfatter dem som »en Slags Fattigmandsbibel« —, i hvert Fald ikke urigtigt, jfr. det følgende. — [3]) Abbott: Macedonian Folklore 227. — [4]) Bierregaard: Om Overtroe 38.

lige Benediktioner), snart Besværgelser, »Adjurationer«, af Dæmonerne, i Stil med Exorcismerne. De tilsigter altsaa delvis netop det samme som Trylleformlerne vil opnaa; og Kirken kunde da sige til Folket: Hvad vil I med de forbudne Formler, I har jo vore Benediktioner, de hjælper Jer mindst ligesaa godt og uden Sjæleskade; gennem dem mægter vi at helbrede syge, slukke Ild, stille Storm, ja opvække døde (man jævnføre Miraklerne i Helgenlegenderne)[1]. Religiøst set var naturligvis denne Konkurrence ikke ubetænkelig; den ideelle Grænse mellem Religion og tankeløs Magi blev let forplumret. Og Grænsen i Praksis mellem de tilladte (eller dog taalte) Benediktioner og de Formler Kirken regnede for troldske eller djævelske, var ikke altid let at finde eller at vurdere. Grænserne har da ogsaa langtfra overalt og altid staaet klare for Bevidsthederne. Under Aar 1404 læses i »Stadens Horns Jordebog« (i Fyrstendømmet Lippe)[2]: »Kendt Benediktion mod Ildebrand. Det Blod . . . som flød af Vorherres hellige fem Saar, det slukke Gløden, saa at den bliver saa (lidt) glad ved at fænge og brænde, som vor kære Frue var ved den Mand der stak vor kære Herre Jesus Kristus gennem hans guddommelige Hjærte og gennem hans Side. Amen.« Her var denne Signelse i gængs folkelig Stil[3]) altsaa officielt bogført og brugt; andre Steder vilde Gejstligheden uden Tvivl stemplet den som fordømmelig. — Endnu i 17de og 18de Hundredaar udgaves der af Ordensgejstlige mange Benediktionssamlinger med Formler, som — efter Katolikken Franz' strænge Dom[4]) — »ikke blot stred mod Romerritualets Forskrifter (af 1614), men gentog ja endog overbød mange middelalderlige Formlers Overtro og Taabeligheder«; og endda var de »oftest forsynede med Klosterøvrigheds eller kirkelige Myndigheders Godkendelse«. Den lutherske Kirke udfejede vel efterhaanden de fleste private Benediktioner; bag i vor Salmebog findes dog stadig enkelte Bønner i saadan Stil, f. Eks. »Bøn naar man gaar til Søs« og »Bøn naar man er i Storm« (hvor »Bevar os . . . ligesom du fordum bevarede din Tjener Noah i Syndflodens Dage, . . . ligesom din Søn, vor Herre Jesus Kristus, hjalp sine Disciple, da de vare i Havsnød« er i god gammel »episk«

[1]) Jfr. Joseph Hansen: Zauberwahn 44. — [2]) Am Urquell I 93. — [3]) Jfr. D. Tr. Nr. 119 fl. 145. 589. — [4]) Franz II 648.

Formelstil[1]). — I vore Dages Heksebøger kan forbudne Formler og hæderlige gammelkirkelige Bønner stundom staa broderligt Side om Side. —

I de aller fleste Tilfælde er dog Grænsen mellem tilladt og forbudt ret klar fra kirkeligt oplyst Synspunkt. Formler som tilsigter at skade eller dræbe Mennesker, og Formler som paakalder Djævelens eller Hedninggudernes Navne, maatte gælde for »sort Magi«. Og Formler der ganske vist holdt sig til Gud og Kristus, men støttede sig til Legender som Evangelierne intet kender til (eller Bønner hvis Indhold slet ikke vedrører den foreliggende Sag), heller ikke deres Brug kunde Kirken godkende. Dog bunder ogsaa det store Flertal af slige Formler i videre Forstand i den kristne Kulturs Forestillingskreds. Og hvem har det da været som fra den romerske Kejsertid af og ned gennem Hundredaarene brugte saadanne forbudne Formler og gav dem fra sig til Eftertiden? Svaret falder ikke vanskeligt: det var ogsaa her først og fremmest Præster og Munke, snart i Uvidenhed, snart i Bevidsthed om Brøden[2]).

Ett af de ældste Kirkemøder som overhovedet omtaler Trolddom, Synoden i Laodikæa (i Lilleasien), Aar 375 — altsaa kort efter den kristne Kirkes endelige Sejr i Samfundet — forbyder højere og lavere Gejstlige at forsøge sig som Troldmænd og Besværgere. Og henved 100 Aar senere fordømmer et Kirkemøde i det fjærne Vesten, i Bretagne, Spaakunster ved Hjælp af Bibelsprog, udøvede af gejstlige Mænd[3]). En højere Kirkemand, *Paschalis,* som ca. 700 endog var Medbejler til Pavetronen, blev siden afsat for at have brugt Besværgelser og anden Overtro[4]). I »Bodsbøgerne« fra Aarene ca. 600 til 900, tildels fra engelske Klostre, hører vi, at ved Siden af Kvinder optræder Gejstlige som skadende Troldmænd, i hvert Fald ved at lave Elskovsdrikke[5]). I det hele maa vi tænke os Klostrene, hvor jo ogsaa lidt Lægekunst og botanisk Kundskab havde til Huse, som hyppige Arnesteder for Magi, baade for den kristne og den antikke. Men ikke blot Munke, ogsaa Præster er stadig med. Johan af Salisbury (ca. 1150) fortæller,

[1]) Ganske samme »Eksempelstil« møder vi i Oldkirkens og forud for den i Jødedommens folkeligere Bønner, Michel i Fickers Studien üb. chr. Denkmäler I. — [2]) De fleste fl. Eksempler er tagne fra Joseph Hansen: Zauberwahn. — [3]) J. Hansen 40 fl. — [4]) Franz II 427. — [5]) J. H. 45.

at han i sin Ungdom kendte en Præst som tryllede med den hellige Salveolie og vilde indvi ham i Kunsten[1]). I 12te Hdaar følte Kirken sig stærkt truet af kætterske Retninger, især Manikæerne i Sydfrankrig (som sagtens bl. a. ogsaa drev Trolddom), og i Kampen mod dem støttede den sig i den følgende Tid fremfor alt til de to nye Munkeordener Dominikanerne og Franciskanerne. Men her gjorde man snart den sørgelige Opdagelse, at ogsaa blandt disse Kirkens Stridsmænd havde Tryllebøger, Spaadomskunster, ja Dødemaninger vundet Indpas[2]).

Fra Middelalderens Slutningstider af søgte Romerkirken alvorligt ved Reformer at bøde paa sine mange Slags indre Brøst, ogsaa paa Gejstlighedens Liv og Praksis. Men om tryllende Præster hører vi dog stadigt. Ulykken var imidlertid ogsaa den, at selve de ledende Mænd som stred imod Magien, i Grunden delte den fælles Overtro; de afviser ikke sligt som Gøgl og Bedrag, men regner det for en frygtelig Virkelighed; og at de verdslige Stormænd gør det samme, kan da ikke undre os. Især i 14de Hdaar hører vi atter og atter om Rædsel for at blive forgjort ved Voksbilleder (en Kunst[3]) der kan forfølges tilbage gennem Antikken til det gamle Ægypten og Assyrien). En Pave, *Johan XXII* († 1334), der gik rundt i stadig Frygt for sit Liv, anklagede blandt flere andre en fransk Biskop for at have lavet Voksbilleder og døbt dem (altsaa læst Daabsordene eller en Forvrængning af dem derover) med det Formaal at forgøre den hellige Fader. Og en Konge, *Filip den Smukke* af Frankrig († 1314), stævnede en anden Biskop for samme Udaad rettet mod Dronningen[4]).

Et Eksempel fra Middelalderens sidste Hundredaar (det 15de), der ogsaa viser hvorledes Gejstlige i god Tro kunde komme et godt Stykke udover »Grænsen«, er Sagen mod den tyske Augustinermunk Broder *Werner*. Han havde paa en Moders Bøn signet et sygt Barn og brugt de Ord dertil: »Kristus blev født, Kristus er forsvunden, Kristus blev atter funden, han signe denne Vunde«. Det er en meget gammel og endnu i vor Tids Tryllebøger yndet Ramse. For Domstolen hævdede han, at det var en ganske uskyldig Formel, men maatte tilbagekalde det og selv udtale, at ingen andre Bene-

1) J. H. 128. — 2) J. H. 225. — 3) Jfr. om den Feilberg: Sjæletro 189 fl. — 4) J. H. 259 og 355.

diktioner end de af Kirken paabudte eller tilladte burde bruges. En sveitsisk Gejstlig skrev et Skrift for at forsvare ham: Han havde jo dog kun nævnt hellige Ord og kristne Kendsgærninger; men Sveitseren kom til at staa alene med sin Betragtning[1]). — Præstens Medvirkning forudsættes ikke sjælden i de Haandskrifter fra Middelalderens Slutning som bringer kirkeligt betænkelige Formler. Saaledes foreskriver en svensk Opskrift[2]) mod »flen« (Kardialgi): »Thenne signelse skal en prest göra 3 sunnedaga for (før) messo och göre kors uppa flennen meth en kniffs wdh (Od): War (Vor) herre Ihesus Christus stodh aa (paa) jordh och fulkompnade all god ordh« (o. s. fr.). Og Afholdelse af Messer anbefales ofte i Forening med Besværgelser.

Inden vi gaar længere ned i Tiden, bliver vort næste Spørgsmaal: Hvem har saa forfattet eller digtet disse forbudne (»lavkirkelige«) Formler, for saa vidt de ikke stammer fra førkristelig Tid? Og Svaret maa vel blive: Hovedsagelig atter de Gejstlige, samme Slags Folk som fremfor alle brugte Formlerne. Undtagelser skal dermed ikke være nægtede. Ett er aldeles givet, nemlig at kun Kirkens Mænd i den ældre Middelalder har kunnet optegne Formlerne; Lægfolk var sjælden skrivekyndige, selv en saa litterært interesseret Mand som Karl den Store søgte først som ældre at lære Skrivekunsten. Vi finder Formlerne spredte i Haandskrifterne dels mellem Andagtsstykker, dels mellem medicinske Raad. Kun Gejstlige har endvidere kunnet oversætte Formlerne fra Latin til Folkesprogene (eller omvendt)[3]). At mange af dem oprindelig er forfattede paa Latin og altsaa af Gejstlige, er klart; det maa gælde de Formler der er holdt i den »højere«, mere kirkelige Smag og staar de tilladte Signelser og Besværgelser nær i Stil. Men saa findes der andre Formler — paa Latin eller Folkesprog — som er af mere naiv Art, især de fortællende som lader Jesus og hans hellige komme i Situationer om hvilke Evangelierne intet veed, ofte af meget overtroisk Præg. Maa man dog her ikke sige: Sligt vilde ingen Gejstlig digte sammen, det maa være Lægfolks Produkter? Men man regner saa ikke med det ringe Maal af Dannelse, den store

---

[1]) Franz II 431. — [2]) Klemming: Svenska läke- och örteböcker (Sv. fornskr. s. saml. 28) 207, Beg. af 16de Hdaar. — [3]) Jfr. Schwietering i Z. f. deutsches Altertum 55, 148.

Uvidenhed, som raadede i hvert Fald indenfor den lavere Del af Gejstligheden i Middelalderen, især i dens første Tid. Den store Hob af Munke og andre lavgejstlige Mænd har ikke været trykket af Læsning og Kundskab; selv dens Bibelkendskab har ofte været maadelig, saa at Sammenstykning og Nydigtning paa Grundlag af Bibelstumper og Legendestof kunde trives i disse Kredse. En Kendsgærning er det jo, at Gejstlige i hvert Fald ikke skyede at nedskrive og bruge ogsaa slige »Legendeformler«. Desuden er det ikke sandsynligt, at det skulde være Lægfolk der paa dette Omraade plejede at belære de Gejstlige, hos hvem de ellers i aandelige og timelige Ting ventede Raad og Hjælp, og som alt til Trods dog stod over dem i Kundskaber.

Vi taler i denne Sammenhæng kun om kristelige Formler, d. v. s. saadanne hvis Stof er taget fra den kristne Forestillingsverden. Det er ikke Meningen, at Ord som »Vorte bliv borte« eller (mod Snavs i Øjet) »Rent i mit Øje, Skidt i min R . .!« nødvendigvis skulde skyldes gejstlige Forfattere! Den Slags korte, kirkeligt »neutrale« Ord, der godt kan være meget gamle (ja som Type stamme fra Hedenskabet), finder vi da heller ikke optegnede i Middelalderens Munkehaandskrifter, som Regel ikke engang i senere Heksebøger.

Spørger vi om de kristelige, »lavkirkelige« Formlers Overlevering gennem Tiderne, da er det vel umuligt at skønne over hvor stor en Rolle den mundtlige Tradition her har spillet ved Siden af den skriftlige. Muligvis har mange saadanne Formler levet temmelig længe i et Klosters mundtlige Tradition, inden de førtes paa Papiret. Et Bevis paa, at sligt kan leve og spredes gennem Aarhundreder ad mundtlig Vej, er visse lavkirkelige Bønner, som uden Tvivl stammer fra Middelalderen og ogsaa her i Norden har levet paa Almuens Læber helt ind i det 19de Hdaar før de optegnedes[1]. — Men at ogsaa Afskrifter og Afskrifters Afskrifter har spillet en stor Rolle for Formlerne, er givet. —

Den store kirkelige Nyordning Reformationen kunde umuligt straks ryste Overtroen af sig; den var for dybt rodfæstet i Sindene. Den danske Reformator Peder Palladius klager over Heksekvindernes Uvæsen; »hun veed saa mange

[1]) Saaledes f. Eks. »det hvide Fadervor« S. 32 og i Danmark D. Tr. Nr. 1067 fl.

lange Ramser, som Djævelen og Munkene have lært hende«, siger han med rigtig Forstaaelse af hvem der var denne Visdoms Ophavsmænd. Men ikke blot Heksene, ogsaa den barbariske Hekseforfølgelse slap med over i Protestantismen; den var nys ret sat i System af Katolikkerne, og hærjede nu paa det grummeste to Hundredaar eller mere ned i Tiden; gennem Retsprotokollerne har den bragt en Del Formler til vor Kundskab, dog som det synes, ikke saa særlig mange. Hekseforfølgelsen betyder ikke blot Heksenes, men lige saa fuldt Teologernes og de retslærdes Overtro (jfr. S. 41). Om Muligheden af en Pagt med Djævelen var selv de lærdeste Teologer, ogsaa de protestantiske, overtydede. Derimod er disses Syn paa Heksenes Virkemidler, Ordene og Kunsterne, gennemgaaende forstandigt nok: Djævelen hjælper ganske vist Heksen paa een eller anden overnaturlig Maade; men hendes Kunster og Besværgelser er i og for sig lutter Gøgl, der blot skal forvirre de enfoldige (eller højst er et vedtaget Kendetegn overfor deres sataniske Mester). Saaledes mener de lærde og øverste Kirkemænd, tildels allerede fra 13de Hdaar[1]), og ligesaa de lutherske Teologer i Danmark[2]). Men — det er Spidsernes Visdom; ogsaa indenfor Protestantismen fandtes der ret langt ned i Tiden Præster som selv drev Trolddom og straffedes hvis det kom frem. Hos os maatte Fyns Biskop 1568 i et Hyrdebrev[3]) indskærpe Præsterne at »holde sig fra alle Besværgelser og andre djævelske Gøglerier«; det ser ud som man ikke er kommen stort videre end i Laodikæamødets Dage 1300 Aar tilbage. Pastor *Jens Hansen Rusk* til Lønne blev endog brændt, 1611, for sine Signerier, som han synes at have øvet paa Ribe Markeder[4]). Bag de mange Minder som Almuen har bevaret om navngivne, genfærdmanende Præster ikke saa langt tilbage i Tiden, ligger der vel nogen Virkelighed, skønt Fortællingerne som Regel er af een og samme Skabelon[5]). Degnene er her ikke at forglemme.

Nu er vi i Norden sikkert ude over sligt for Gejstlighedens Vedkommende. I katolske Lande skal endnu i vor Tid Præster af og til give sig af med lidt udover deres Fadervor. Fra

---

[1]) Joseph Hansen 132 (Vilhelm af Paris). 162. 171. 451. — [2]) D. Tr. I 24 fl. — [3]) J. Bloch: Den fynske Gejstligheds Hist. 37. — [4]) Saml. t jysk Hist. og Topogr. VI 79. — [5]) F. Eks. E. T. Kristensen: Jyske Folkeminder 3,278 fl. og Danske Sagn 4 C.

Tyskland oplyses saaledes, at i Grænseegne mellem de to Kirke-afdelinger tyede i al Fald endnu i 19de Hdaar Protestanter ofte til en katolsk Præst for at faa hævet en Skat eller bortmanet en Djævel (Hessen), for at ophæve Forhekselse (Østfrisland), for at faa fundet en Tyv (Ø. og V. Preussen)[1]). En venlig, idyllisk Nutidsscene fra græsk Kirkeomraade (Makedonien) maler Abbott[2]) for os: Noget forhekset Kvæg blev drevet frem forved Kirken; Præsten fremsagde den brugelige Bøn, nævnte hvert enkelt Høveds Navn, »Sorte«, »Røde«, »Brogede« o. s. v., og anbefalede Dyret til Himlens Naade. —

Saa vidt Gejstligheden. Der findes dog allerede i Middelalderen Beviser paa, at ogsaa Lægfolk har øvet Magi og brugt kristelige Formler. Vi hører om ramsende Hekse og (S. 75) om en Hyrde der galdrer over Svin. I Digtningen Parcival signer en Ridder selv sit Saar[3]). Fra Middelalderens Slutningstid (c. 1400) giver f. Eks. nogle sveitsiske Raadsprotokoller os Oplysning om et signekyndigt Mellemled mellem de Gejstlige og »Verden«; de omtaler, at »farende Skolarer« (omstrejfende Peblinge og Studenter), ofte vel Folk der var forviste fra Skolen for slet Opførsel, gik omkring og lærte Kvinder deres Besværgelser[4]). — I Middelalderens sidste Aarhundreder begynder Kulturen i det hele at faa et mere verdsligt, borgerligt Præg. Skrive- og f. Eks. Lægekyndighed vinder Indgang udenfor de Gejstliges Kreds. Vi hører nu ogsaa stadig mere om Lægfolk som Overleverere af Trylleformler. I tyske Haandskrifter fra denne Tid kan vi finde nævnt som Hjemmelsmænd for bestemte Formler: en Rentemester, en »Protonotarius«, en Barber, ogsaa en Ridder og en »Bonde«[5]). Efter Reformationstiden dukker ogsaa Læge- og Tryllebøger sammenskrevne af Lægfolk op, tildels i adelige Kredse. Fra 17de Hdaar træffer vi de første Prøver paa den Slags Skrifter som vi sædvanlig kalder »Hekse-« eller »Sortebøger«: Haandskrifter af blandet Indhold, som i broget Bunke kan bringe Trylleformler, magiske Kure, uskyldige Recepter og undertiden Selskabskunster (Taskenspillerkunster) o. a.; ogsaa her i Norden har vi en Mængde slige Bøger. Det meste af Ind-

[1]) Wuttke: Der deutsche Volksaberglaube § 207. — [2]) Abbott: Macedonian Folklore 223. — [3]) Ebermann: Blut u. Wundsegen 135. — [4]) Joseph Hansen 382. — [5]) Særlig Hskr. Pal. germ. 264, jfr. Am Urquell N. F. 2, 102. (Zinmaister skal vel sige Zinsmaister.)

holdet er vel nok et Opkog af Middelalderens Lægevisdom. Fra 18de Hdaar af begynder Haandskriften, Smagen og Opfattelsen i disse Sortebøger at vise os, at vi er paa Vej længere ned i Samfundet, til Almuen.

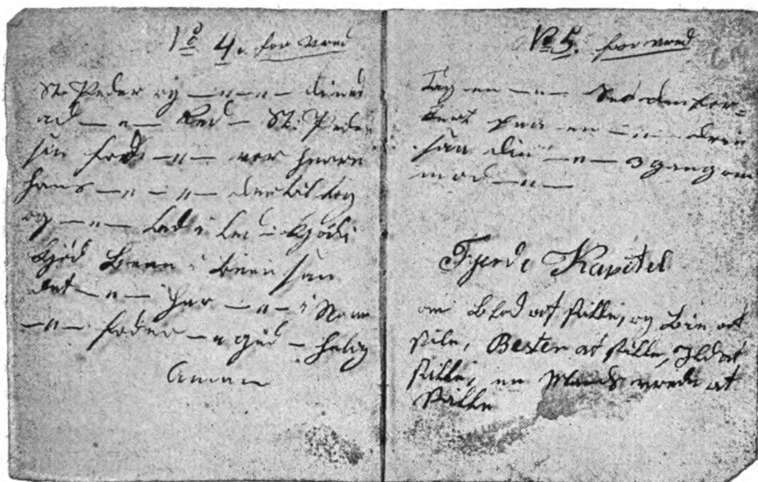
Den hele Udvikling viser hvor bagvendt det vilde være at tænke sig Trylleformlerne under ett som en Arv der gennem Hundredaarene fra fjærne barbariske Tider var bevaret i Afkroge af Samfundet paa Trods af Kulturstrømmen. Tvætimod har Formlerne været Aandskulturens, den antikkes som den kristnes, Følgesvend (omtrent som den materielle Kultur overalt fører visse Uvaner og Skyggesider med sig). »Cyprianus«, siger med Føje en selvlært dansk Mand[1]), »har gaaet samme Vej som hele Læseriet og kan godt ses som dettes onde Fylgje«. Først sent indtræder det Tidspunkt da Lag paa Lag i Samfundet ryster Formlerne afgørende af sig som utidssvarende, og de kun frister Tilværelse i den aandeligt tilbageblevne Del af Almuen; indtil da var de som den uvelkomne Gaardnisse: altid ilde sete af Gaardens Husbond og dog altid med paa Flyttelæsset.

Trylleformlernes »sociale« Historie kan ogsaa her i Danmark aflæses ved at se paa Rækken af de Haandskrifter hvori vi har dem overleverede. Her skal gives et lille Overblik[2]). Fra vor ældre Middelalder har vi overhovedet meget faa Haandskrifter tilbage, og intet af dem bringer Formler. Mellem c. 1300 og Reformationstiden finder vi spredte Signelser og Besværgelser i nogle Læge- og Andagtsbøger, som maa skyldes gejstlige Penne, tildels Klosterfolk. Om luthersk Gejstligheds slemme Hang til at pille med sligt, har vi enkelte Vidnesbyrd; der staar saaledes fire, kirkeligt delvis højst betænkelige, Formler i en Lægebog som 1632 er skreven af en ellers meget hæderlig Teolog Hans Povelsøn Næstved, der snart efter blev Rektor og Præst. Fra samme Hundredaar har vi enkelte Formler i Lægehaandskrifter som har tilhørt adelige Kredse; saaledes kan f. Eks. den Lægebog Jomfru *Anne Grubbe* († 1658) skrev sammen, ikke frikendes i den Retning. Endnu i 18de Hdaar kan Folk af de højere Stænder være med. *Kr. Helwerskov*, Landsdommer over Lolland-Fal-

---

[1]) Lærer Rasmus Hansens Hskr. i D F S, Blad 176. — [2]) udførligere D. Tr. I 59 fl. II 8 fl.

ster, bringer i sin store Receptbog (skr. c. 1720) nogle Formler; som Hjemmelsmand nævner han en adelig Godsejer. Og et jysk Haandskrift, vist brugt i Gylling Sogn, er Afskrift af en Heksebog, som synes at være skreven af en eller anden højere Officer i 18de Hdaar; Bøsser og Krudt spiller her ved Siden af Kort, Tærninger, samt Gunst hos Kvinder og Foresatte en fremragende Rolle. — Landbostanden melder sig for os fra 1640 af med Forpagter *Børge Pedersens* store Samlerhaandskrift; han er rigtignok Student og kan Latin. Et Par Sam-

4. Af Jens Damgaards Cyprianus.

linger fra 18de og den store Mængde af 19de Hdaars Hekse- og Kunstbøger bærer Præg af at være skrevne og brugte af Folk af jævn Stand eller Almue. Enkelte har haft »kloge Mænd«, Mirakeldoktorer, til Skrivere og Ejermænd, saaledes fra Estvad Sogn *Jens Damgaards* »Cyprianus«, der delvis er skreven med Runetegn eller med Teksten splittet paa to vidt adskilte Steder, for at uvedkommende ikke skulde forstaa den. At der indenfor jysk Almue i første Halvdel af 19de Hdaar og endda senere var dygtig Efterspørgsel efter Hekseraad og Trolddomsord, viser Beretningen om den fattige Mand i Hørby Sogn i Vendsyssel (han hed vistnok *Christen Steendahl*). Han sad og »prentede« med Trykbogstaver een og samme Samling i Masser af Eksemplarer — der mentes over

100 — og solgte dem for c. to Rigsdaler Stykket. De spredtes over Nordjylland og blev tildels atter afskrevne; en halv Snes Eksemplarer, som aabenbart stammer fra denne Kilde, er dragne frem. — Jævnsides Afskrivningen har den mundtlige Overlevering ført Formler ned gennem Tiderne; som før antydet er det mest ganske korte Formler der synes at være blevne bevarede alene ved at gaa fra Mund til Mund. I hvert Fald ett Land danner her dog en Undtagelse. Medens Norge og Sverig ligesom vi har Mængder af Heksehaandskrifter (»Sortebøger«), er der fra det trolddomsrige Finland kun fremdraget een eneste Sortebog[1]); heroppe har den mundtlige Tradition spillet en mægtig Rolle, især østpaa; og dette har vist medvirket meget til den frie og ejendommelige Udvikling Trylleformlerne har faaet her (jfr. S. 35).

5. En dansk Signemand.

Efter det sidste Stadium i Formlernes Liv, Asylet hos Almuen alene, følger Udslukkelsen, Glemselen for stedse. Men — hvad der er rodfæstet hos Almuen, har sej Livskraft; og man kan spørge: mon noget Land i Evropa er naaet ud over det sidste Stadium? Der er ett Land om hvilket en dansk Læser vil formode det, nemlig »det højst oplyste Land i Verden«, Danmark. I det væsentlige turde det ogsaa være rigtigt. Vor Almue som Helhed kender og bruger ikke længer Formler, næppe engang de omtalte korte, mundtlige Fyndord, endsige længere kristelige Signelser. Og de »kloge« Mænds og Kvinders Visdom bestaar som Regel sikkert kun i Husraad og Kure uden Ord; men helt uddød er »Signemanden« (og »Signekonen«) dog ikke. Endnu ved Aar 1920 bruger i hvert Fald et Par, maaske flere, gamle kloge Mænd »Læsning«

[1]) trykt i Suomi 4—6—11.

ved deres Kure; og begge erklærer sig for fuldkommen overbeviste om, baade at deres Formler hjælper, og at Brugen af sligt er kristeligt forsvarlig. Ganske som Broder Werner og hans Stridskamerat i 15de Hdaar (S. 41) hævder de: Det er kristelige Ord og Guds Navn vi bruger; og Bibelen viser, at ogsaa Kristus og Apostlene har helbredt Sygdomme ved Ord. Med selve Signelserne vandrer ogsaa Forsvarsmetoden ned gennem Aarhundrederne[1]). Om Reformatoren Hans Tavsen stod op af Graven, vilde han gentage hvad han 400 Aar tilbage skrev[2]) om Signekvinderne (»Troldkonerne«): de er »saa forvendte og og forhærdede i deres kætterske Sind, at de ville ikke, det skal huldes for Synd men for Hellighed, det de fare med.«

At Brugen af Formler endnu trives i et Land som Tyskland, ligger allerede i hvad vi før hørte om Forholdene i de konfessionsblandede Egne (S. 45). Og trykte Kunstbøger, der bl. a. indeholder Signeformler, har ned til de sidste Aar haft rivende Afsætning[3]). Her maa rigtignok føjes til, at i Danmark er »Den fundne Bog«, en »Læge-« og Spaabog, hvori ogsaa findes enkelte Trylleformler, udsendt i ny Udgave 1909. — At Verdenskrig og Arbejderrøre umiddelbart skulde have sat det sidste Punktum for de gamle Signelser, er usandsynligt. Under selve Verdenskrigen er det konstateret, at Masser af Soldater af flere Nationer bar Værnebreve mod Fjendens Vaaben eller Amuletter med kraftige Ord[4]).

---

[1]) Allerede i 7de Hdaar hedder det i en Prædiken af Eligius (efter Grimm Deutsche Myt.[4] IV 401): »Selv om (Tryllebindene) laves af Klærke, og selv om man siger, at det er en hellig Ting og indeholder guddommelig Læsning [Skriftsteder?] . . . saa er det ikke Kristi Lægedom, men Djævelens Gift som er i dem.« — Et fornøjeligt Forsvar for en Signelse gav i sin Tid Færingen *Thrand* (Færeyingasaga ved Rafn s. 258), da man fandt hans »Credo« (egl. Trosbekendelse) noget underligt: »Det er saa, som du veed, at Kristus havde tolv Disciple eller flere, og enhver af dem brugte sit Credo; nu har jeg ogsaa mit Credo, men du har det som du har lært, og der er mange Credoer, og de behøver ikke at være ens for at være rigtige.« — [2]) Hans Tavsens Smaaskrifter ved Hördam 250. — [3]) Wuttke § 258. — [4]) Blandt meget andet kan nævnes en tilsyneladende »højere« Form: 1915 verserede i Tyskland et »Snebold«-brevkort, der begyndte »Wir Deutsche fürchten Gott, sonst niemanden auf der Welt. Diesen Spruch erhielt ich zur Weitergabe«; endvidere stod der bl. a.: »det hedder sig«, at den som ikke lader Bolden rulle, »ikke faar Lykke«. Ett Eksemplar bar Stemplet »Militärisch geprüft«. En lignende Snebold rullede i Italien. Zeitschr. d. V. f. Volkskde 26, 327. — »Himmelbreve« var meget gængse i Felten; et Par skrevne paa Dansk paastaas at være brugte af danske Sønderjyder ved den tyske Front. — 1915 saae Henry Hellssen (Berl. Tid. Aften 18/8 1915) ved Østfronten »de mystiske besværgende tre Bogstaver *CMB*« skrevne med Kridt paa Bernhardinerklostrets Døre i Sokal, før Østrigerne indtog Byen. Munkene er altsaa her tyede til de hellige tre Konger, hvis Navne Caspar Melchior Balthasar er en god Hjælp i Nød.

6. Tysk Værnebrev fra Verdenskrigen.

2. *Formerne.*

Da vi gennemgik Hovedformerne for Antikkens Trylleformler, opstillede vi følgende Grupper: Bogstavformler (og meningsløse Ramser), Ritus-ord, Besværgelser og Fortællinger, samt endelig Vers fra Digterne (S. 12 fl.). Spørger vi nu hvilke af disse Former der bedst lod sig fylde med nyt Indhold paa kristen Grundvold, bliver Svaret: Besværgelserne, Fortællingerne og de hellige Citater. De øvrige har i ringere Grad modtaget egentlig kristent Stof. Dog kan ogsaa her nævnes Eksempler. Barbarisk klingende Ord og Ramser i Tryllebøger og paa Almuens Læber kan undertiden afsløres som kirkeligt Latin. »Sadæus Para Bist Qvist Contranos« raader en jysk Heksebog[1]) til at sige eller skrive for at skaffe en Syg Søvn. Ordene var oprindelig gode nok: »Si deus pro nobis qvis contra nos« betyder: Om Gud er for os, hvem (kan da være) imod os. — Gængse i Danmark og Tyskland er tre underlige Ord, hvis Former veksler noget[2]): »Artus Sartus Resartus« eller »Orson Morson Dorson«; i Tyskland f. Eks. »Ortus Sortus Resortus« eller »Artur Suretur Resarengus«. Der er næppe Tvivl om, at det bunder i noget (daarligt) Latin »Ortus mortuus resurrectus« e. l. og betyder »født, død, opstanden«. I et Haandskrift fra c. Aar 1000[3]) træffer vi det samme i bedre Latin i en Signelse mod Feber: »Christus natus . . . Christus mortuus . . . Christus resurrexit . . .«. Det er beslægtet med Broder Werners velmente »Født, forsvunden, genfunden« (S. 41). — Eksempler paa kristne Ritusformler er den meget ukristelige Skik at fremsige Daabsordene over et Voksbillede (S. 41), og følgende uhyggelige Ritus fra svensk Finland: For at fremkalde Ligfald (Epilepsi) kaster man ubemærkt »Ligsand« fra Kirkegaarden paa vedkommende og siger: »Av jord est du kommen, till jord skal du varda igen«[4]).

Svarende til de antikke Citater af hellige Digtere har vi paa jødisk og kristelig Grund fremfor alt Brug af Bibelord (S. 38), undertiden ogsaa Stykker af de gamle kirkelige Lærebekendelser eller af Kirkeritual (jfr. ovenfor). Sjældnere fore-

---

[1]) D. Tr. II under »Bibelstykker«. — [2]) D. Tr. II Lønformler under »Argon«. Jahn: Hexenwesen in Pommern 126. 133. — [3]) Franz II 482. — [4]) Sv. Littsälsk. utr. Saml. 267, 34 fra Vörå.

kommer Hentydninger til Kirkesalmer; i et dansk »Bikors« tiltales Bierne saaledes[1]):

Du liden Fugl, du flyver saa højt,
skønt Vejret er under dine Vinger,

med Ord tagne fra den gamle Dagvise »Den signede Dag«.

B e s v æ r g e l s e r med Stof fra den kristne Forestillingsverden er en meget talrig Klasse, hvad enten de vender sig mod Sygdomme, Udyr, Ild, Fjender, Vaaben eller onde Aander. Og de spænder over mange Afskygninger, lige fra korrekt kirkelige Former med upaaklagelig bibelsk Lærdom — ofte meget lange og kedsommelige, da alt det er sagt bedre andensteds — til legendemæssige og fantastiske Maninger; hyppig indeholder een og samme Besværgelse Stof af begge Slags; saaledes t. Eks. denne danske Maning[2]) mod »Gigt og Herrebrod (Bygkorn) i Øjet«:

»Du skal forvisne og forvorde som Græs paa Jorden. Du skal forsvinde og forrinde som Dugg for Dag. Du skal forsvinde saa vist og sandt som Præsten staar for Alteret og tager Aflad (Oblat) og Vin og vender om til Jesu Kristi Legeme og Blod.

Du skal forsvinde saa vist og sandt
som den Mands Haand forvisned og forsvandt
der vred den Vidje
der bandt Jesum i Midje.
Du skal ikke gøre det Øje mere til Men
end (om) du laa under en rodfast Sten.

Du skal sky og fly for Gud Fader, du skal sky og fly for Guds Søn, du skal sky og fly for Gud den værdige Helligaand, du skal sky og fly for Gud den værdige Trefoldighed, du skal sky og fly for alle Guds gode Engler. Du skal hverken stinge eller springe, du skal hverken bryde eller blaane . . .«.

Som Eksemplet viser, kan Besværgelserne indeholde fortællende (episk) Stof i Maningens Form. Vi kommer dermed til den mærkeligste og ved Siden af Besværgelserne hyppigste Gruppe af kristne Formler: de e p i s k e. Ogsaa denne Slags har vi, som før nævnt (S. 13), overleveret fra den græsk-romerske Antik; hyppigere var de dog i den ægyptiske og

---

[1]) D. Tr. Nr. 342. — [2]) D. Tr. Nr. 357.

assyriske Orient. Naar denne Gruppe er bleven saa overordentlig yndet indenfor Kristenheden, hænger det vel sammen med den store Rolle som den hellige Historie — og i Tilknytning til denne Legenderne — spiller i den kristne Kirke. — Vi har nys hørt, at episk Stof ogsaa kan forekomme i anden Form end Fortællingens, nemlig ved et »(lige) som« knyttet til en Besværgelse. Om jeg siger: »Staa, Blod, som Jordans Flod (ved Jesu Daab)«, eller jeg siger »Jordan stod, saaledes skal ogsaa Blodet staa«, bliver reelt det samme; og vi afhandler begge Former under ett.

Her er det nu Stedet at spørge: Hvad er egentlig Meningen med en episk Formel? Hvorledes er Sammenhængen tænkt mellem den hellige Begivenhed og det som i Øjeblikket skal opnaas? Vi tager en episk Formel for os, f. Eks. denne[1]) mod Lemvrid: »Jesus ned ad Bjerget red, hans Føl sin Fod vred; vor Herre Kristus han signed den med to Hænder og ti Fingre. Sene i Sene, Aare i Aare, Led i Led, Brusk i Brusk.« Man kunde sige: Det er ikke andet end en Sammenligning; en saadan kan efter Behag tages fra Naturens Verden (Gigt, forsvind som Dugg for Solen) eller fra Historiens (Fod, bliv rask, som Jesu Føls Fod blev rask), mere end en Jævnførelse er det i intet Tilfælde. Men saa udvendigt ligger Sagen sikkert ikke. Man maa agte paa Fortællingens Præg af hellig Historie. Hvad den Hellige har lidt og øvet var og er en Kraft. I hans Helbredelse af den syge Fod ligger helbredende Kraft for enhver i samme Nød, ogsaa for mig eller mit Dyr. Det gælder da om at faa denne Kraft gjort nærværende for mig, og hvorledes sker det? Netop ved Ordet, ved at jeg (eller Signeren) gentager den hellige Fortælling. Ordets Kraft er Besværgelsens stadige Forudsætning. Kender jeg en Dæmons hemmelige Navn, har jeg Magt over ham; siger een i Vrede »du skal faa en Ulykke«, da ser det ilde ud for den til hvem Ordene rettes; thi en Forbandelse virker, og ligesaa en Velsignelse. Men det samme gælder Fremsigelsen (eller Opskrivningen) af et Under, en hellig Fortælling; derved udløses dennes Kræfter; de glider fra den Hellige i Fortiden over til Signeren i Nutiden[2]). Denne Overgliden giver sig undertiden

---

[1]) D. Tr. Nr. 8. — [2]) Fremsigelsen af en episk Formel kan da ses som en svagere Form for den dramatiske Fremstilling af et helligt Optrin (Myten som Kultus).

ikke ligefremt til Kende i Formlens Ordlyd, men ligger i saa Fald »gæmt« deri. Hvis man vil spørge, hvem der egentlig tænkes at sige de Ord i vor Formel »Sene i Sene, Aare i Aare« o. s. v., Jesus eller Signeren, saa bliver Svaret sikkert: begge to. Netop i disse Ord finder her Overglidningen Sted; Jesus sagde saadan dengang, og i og med ham siger Signeren det nu. Meget ofte tilføjes der ogsaa en udtrykkelig Overførelse til Øjeblikket: »... saa stiltes denne Flod, saa stilles dette Blod«. Et smukt Eksempel byder en dansk Sværdsignelse[1]) fra 15de Hdaar: »Vor Herre red i Hærfærd, døved han alle gode Sværd ... Saa døve han og Egg og Odd for mig idag!« — Overalt hvor Jævnførelseformen bruges, giver jo det ene Led Fortidens Faktum, det andet Maningen eller Bønnen i Nutiden: »Blod, staa stille, som Vandet stod stille«.

Hvor en saadan Fortælling om et Fortidsunder, eller en Hentydning dertil, forekommer i Bønner, rettede til netop den Hellige som øvede Underet, kan Tanken naturligvis være af særlig Art. Saaledes f. Eks. i den (S. 39) nævnte Vending: »Bevar os, ligesom du fordum bevarede din Tjener Noah«, eller i Helgenbønner der genfortæller Helgenens Lidelse og derpaa beder ham (hende) om Hjælp i samme Nød (Apollonia og hendes Tandsmærter t. Eks.). Her tjener Fortællingen til at paaminde den Hellige om Fortiden, og Bønnen tilskynder ham (hende) til at udløse de Kræfter som ligger i hin Daad eller Lidelse (eller som disse er et Bevis for).

3. »*Trylle-evangeliet*«.

Vi vil nu undersøge hvad det er for hellige Optrin som de episke Formler fører frem for os. Vi lader her Helgenlegenderne ligge og holder os til de bibelske Personer. I Formler som har Præget af tilladte kirkelige Benediktioner, møder vi naturligvis korrekt bibelske Optrin: Gud skabte Verden ved sit Ord; Gud frelste de tre Mænd fra den gloende Ovn; Jesus helbredte en Værkbruden, en Spedalsk, Peters Svigermoder o. s. fr. Langt større Interesse har naturligvis for os

---

[1]) D. Tr. Nr. 792. — Naar Linderholm (Nord. Magi (1918) 28) efter Fremsættelse af væsentlig samme Forklaring paa episke Formlers Tankegang som den ovengivne tilføjer: »Dette er en Besværgelsesform, der — saa vidt jeg veed — ikke hidtil har faaet nogen nøjagtig Forklaring«, kan der henvises i hvert Fald til *Dieterich* Kleine Schriften (1911) 322 (Optryk af Artikel fra 1903). Forklaringen ligger vist i de senere Aar i Luften.

de lavkirkelige eller ukirkelige Formler. Helt skarp er Grænsen ikke; saaledes spiller f. Eks. det bibelske Træk, at Jesu Moder var Jomfru, og den katolske Lære, at hun aldrig fik flere Sønner, en Rolle ogsaa i folkelige Signelser. Men vi kan dog let samle en Mængde folkelige Formler hvor Billedet af Kristus og hans Samtidige er meget forbavsende, set fra bibelsk Synspunkt. Snart er Forholdet det, at en bibelsk Scene er — eller dog synes at være — Grundlaget, men faar ubibelske Tillæg; og snart er det saadan, at ene Personernes Navne er bibelske, alt hvad der fortælles om dem legendarisk. Vi betragter først den førstnævnte af disse to Grupper, den »bibelsk-legendariske«; og vi holder os til det ny Testament, som spiller den langt overvejende Rolle.

De paagældende Formler kunde, om man sammenstiller dem paa egnet Maade, næsten kædes sammen til at udgøre et Slags »Evangelium« for sig. Dette »Trylle«- eller »Signe-evangelium« er i Præg meget forskelligt baade fra de kirkelige og fra de »apokryfe« Evangelier. Fremhæver vore fire Evangelier Jesu evige Betydning for Menneskesjælen, saa interesserer Trylle-evangeliet sig væsentlig blot for Menneskets Krop, dets timelige Velfærd. Men det ligner heller ikke i hvert Fald de allerfleste af de saakaldte apokryfe Evangelier, selv om det nok kan have gjort Laan hos dem. Nogle af disse (de gnostiske) lægger i Munden paa Jesus en hemmelig Lære om Sjælens Natur; men Trylle-evangeliet stiler ikke saa højt. Andre er skrevne for at tilfredsstille from Nyfigenhed, især ved at fortælle om Jesu Barndomsaar. Men Trylle-evangeliet er ikke just nyfigent, det er først og fremmest praktisk vendt. Det vil fremstille Kristus og de Hellige i Situationer som kan gavne os. Naar vi plages af Feber, gælder det at besinde os paa, om ikke Jesu Liv byder os en Garanti mod Feberen. Det er godt nok, at han har kureret Peters Svigermoder, endnu bedre dog om han selv har været personlig utilgængelig for den. Veed da Evangelierne noget herom? Ikke udtrykkelig, men man forstaar at lægge det ind, med eller uden Hjælp af kirkelige Legender. Pilatus lod Kristus hudflette, og middelalderlige Legender tilføjer, at derefter førtes han nøgen omkring i Gaarden; »Jesus skalv og bævede ganske svarlig, thi det var stor Frost«, siger hos os Christiern Pedersens Postil (1515) derom;

man kan ogsaa tænke paa Jesu Vandring til Golgata i den kolde Morgen. Dette er Signelsedigteren tilstrækkeligt til hans Formaal; en vide kendt Formel (Frankrig, England, Tyskland, Norden, slaviske Folk) udnytter denne Skælvelegende; i tysk Form[1]) fra 15de Hdaar hedder det f. Eks.: »Da Jesus traadte til Korset (andre: da J. stod for Pilatus), . . . da bævede hans Ben . . . Da spurgte Pilatus: Har du Feber? Jesus sagde: Nej, jeg har ikke Feber; ej heller (skal) Kvinde eller Mand (faa den), som disse Ord sige kan«. Altsaa Jesus har ved Lejlighed nok haft Kuldegysen, men fralægger sig udtrykkelig, at det skulde være Feber (i en dansk Variant Skælvesot)[2]); og denne hans Uimodtagelighed gør ogsaa hans Tjenere uimodtagelige. — Videre er det godt nok, at man kan signe for Gigt ved at læse Stykket om den Værkbrudnes Helbredelse; men det er almindeligt at gaa en helt anden, i vore Øjne underlig Vej: Den Mand som bandt Jesus i Getsemane, hans Haand lod Gud sikkert visne til Straf — og samme Skæbne er beredt den slemme Gigt; »du skal[3]) forsvinde saa vist og sandt, som den Mands Haand forvisned og forsvandt, der vred den Vidje, der bandt Jesum i Midje!«

Som før sagt vilde det være muligt af en Række saadanne Træk at konstruere et Slags folkeligt Signeevangelium fra Jesu Fødsel til hans Død. Men det maa rigtignok gøres med et stort Forbehold. Langtfra alle de Smaastykker man paa denne Maade kan trække som Perler paa en Snor, har været til Stede i ett og samme Lands Formelskat eller paa een og samme Tid; det bliver et Sammenpluk fra forskellige Steder og Aarhundreder[4]). Alligevel er det næppe uden Betydning at prøve (udvalgsvis) derpaa, nemlig for at se hvad det er for Partier af Evangelierne der gennem Tiderne har fristet til denne Videredigten (med- eller uden Støtte i kendte Legender), og hvilke Partier der er ladet unyttede.

Fra Jesu Fødsel har vi Motivet Marias Mælk. Vi træffer det hos romanske Folk og i Tyskland. »Kristi Blod og Marias

---

[1]) Zschr. f. deutsches Altertum 17,430. — [2]) Ejendommeligt nok skal et tilsvarende Replikskifte engang virkelig være foregaaet under til en viss Grad lignende Forhold. Da den ædle Frihedsven Bailly stod under Bøddeløksen i den franske Revolutions vildeste Tid, paa en kold Dag, raabte een af Tilskuerne op til ham: »De skælver; er det af Skræk?« Han svarede roligt: »Nej det er af Kulde, min Ven«. — [3]) D. Tr. Nr. 357. — [4]) Med Rette fremhæver *Schwietering* (Zeitschr. deutsch. Alt. 55, 148 fl.) Betydningen af at Formlernes Legendestof sigtes geografisk og historisk.

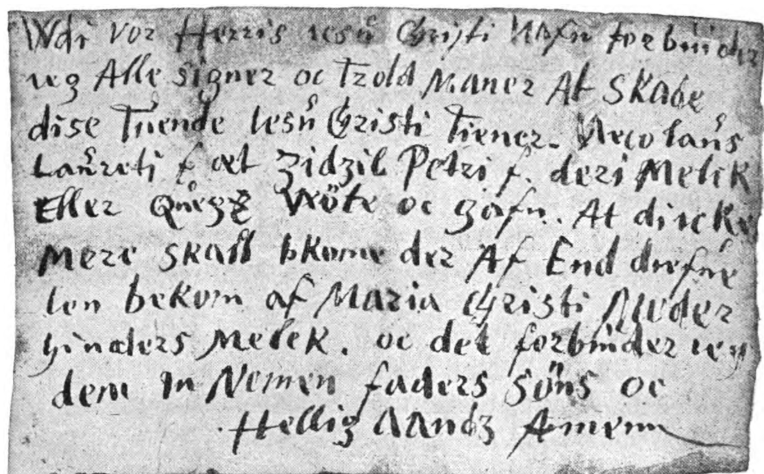
Mælk, knyt min Mand til mig efter min Vilje« (Sicilien)[1]. »Marias Mælk og Kristi Blod er for den røde Rosen god« (Tyskl.)[2]. I Danmark[3]: »Jeg maner alle Troldkarle og alle Troldkvinder ved den helligste søde Mælk, som Guds Søn selv diede af Jomfru Marie Bryste«. I Finland paakaldes Jesu Blod og Marias Mælk som »Salve« for Saar. Denne Mælk er ikke blot Formeldigternes Eje; den spiller indenfor Romerkirken en ret stor Rolle i Legender og Andagtsbøger og som undergørende Relikvie. At Marias Mælk var en lykkebringende Kraftkilde, støttedes paa Bibelordet »Saligt er det Bryst du (Jesus) diede« (Lukas 11, 28). En middelalderlig Legende[4] fortæller om en verdslig og letsindig Præst, som straffedes af Herren med store Smærter. Noget godt havde han dog gjort: han fremsagde ofte til Marias Pris just det nævnte Skriftsted. Og se, en Dag aabenbarede hun sig for ham, bød ham sit Bryst og lod sin Mælk flyde paa den syge Krop, som straks blev rask. — I Betlehem findes den saakaldte Mælkegrotte, hvis hvide Kalksten brydes i Smaastykker, som farver Vand hvidt. Denne Sten tros at have faaet sin Egenskab ved, at en Draabe af Marias Mælk faldt paa den under hendes Ophold i Hulen. Dens Kalkvand bruges baade af Kristne og Muhammedanere til at øge diegivende Kvinders Mælk[5]. Om de mange Mælkerelikvier siger hos os Reformatoren Palladius[6] spottende: »hun haver intet andet kunne have gjort i sit ganske Levneds Tid end sidde og drage sine Spener (Dievorter) ud og skænkt Mælk fra sig til alle dem som det have siden ført saa vide om Verden«.

»Hele Helveds Hær for vist — den rased i Fraade — da en Jomfru fødte Krist — af Faderens Naade«, siger en gammel Hymne[7]; og i Legender og Formler træffer vi Spor af den Tanke, at Djævelen søgte at gøre Ulykker ved den hellige Fødsel. I Betlehem fortæller man i Nutiden videre, at Maria en Tidlang ingen Mælk havde, indtil et Under raadede Bod

---

[1]) Pitré: Bibblioteca di trad. pop. Sicil. 17, 143. — [2]) Seyfarth: Aberglaube i. d. Volksmedizin Sachsens 118. — [3]) D. Tr. Nr. 1020. Lidt fjærnere staar Oplysningen i Kamps Danske Folkeminder Nr. 406: »Marias Køer kaldes i Østjylland en Art Gøgeurt, vel fordi Roden ligner Yveret af en Ko. Lagt i Sien beskytter den Mælken mod Forgørelse«. — [4]) Alemannia 17, 17; lignende i nordisk: Mariu Saga udg. af Unger II 767. — [5]) Canaan: Aberglaube im Lande der Bibel 89. — [6]) Danske Skrifter ved Lis Jacobsen 3,89 (Skt. Peders Skib). — [7]) Piæ cantiones, London 1910 Nr. 4.

derpaa[1]). Onde Aander er efter gængs Folketro paa Færde mod alle fødende Kvinder for at udtørre deres Bryster; det er da venteligt nok, at Djævelen af al Magt søgte at standse Frelserens tidligste Livskilde paa Jorden. Til noget lignende maa Ordene i en middelalderlig græsk Signelse[2]) sigte; Englen Mikael møder en ond Kvindedæmon, som tilstaar for ham: »Da den hellige Maria fødte Sandhedens Ord, gik jeg hen for at narre hende; jeg kunde dog ikke, men vendte (selv) narret tilbage«. Og helt tydeligt finder vi Attentatet mod Mælken

Wdi Vor Herris Iesu Christi Naffn forbinder
ieg Alle signer oc Troldmaner At Skade
dise Tuende Iesu Christi tiener. [illegible]
Lauritz f. [illegible] Zidzil Petri f. deri Melik
Eller Quægs Wöte oc gafn. At di ickj
mere skall bekomme der Af End dieffue-
len bekom af Maria Christi Muder
hinders Melck. oc det forbinder ieg
dem In Nomen faders Söns oc
Hellig Aandz Amen

7. Seddel fra Hulegaarden, Tjustrup ved Sorø.

paa en dansk Amulet[3]) fra 17de Hdaar (en Seddel funden i en midtsjællandsk Staldlænge): Troldfolk skal ikke faa mere af Køerne, »end Djævelen bekom af Maria Kristi Moder hinders Mælk«.

Enkelte nordiske Formler udmaler sig Jesus som et spædt og stille Barn. Man kan binde Gigten ved (som Sidse Clausen i Valby 1868) at sige[4]): »Jeg skal binde med mine ti Fingre, saa du hverken skal komme til at hoppe eller springe, men ligge ganske stille, som Jesus laa i vundet Svøb, da han blev født«. Endog ved Daaben tænker en dansk Opskrift[5]) sig ham aldeles som de smaa Børn, hvem Gudmoderen bærer

[1]) og [2]) Reitzenstein: Poimandres 367. 297. Lignende i en rumænsk Formel, vel fra græsk Kilde, Folk-Lore 11, 133 i engelsk Oversættelse (Djævlen vil »hurt her« ɔ: Maria). — [3]) D. Tr. Nr. 1019, Originalsedlen i Nationalmuseet. — [4]) D. Tr. Nr. 350. — [5]) D. Tr. Nr. 237.

frem i Kirken; Kolikken (eller Livmoderen) skal »ligge saa stille som Jesus laa i Sankt Hans'es Favn, da de døbte ham i Jordans Flod«. Dette Træk kender jeg ellers kun fra finsk Finland[1]): »Flugten« (Hekseskuddet) skal svinde ind, til den »bliver saa lille som Jesus, dengang han døbtes i Jordans Strøm«. Men det er i Smag med hvad man kan finde paa gammelkirkelige Billeder.

Henvisning til Jesu Daab i Jordan er iøvrigt et meget

8. Jesus døbes som lille Barn.

yndet Motiv i saa at sige alle kristne Landes og Tiders Formler, gærne i Sammenhæng med det Vidunder at Jordan stod stille i det hellige Øjeblik — og saadan skal ogsaa det rindende Blod standse, f. Eks. i Dansk[2]): »Stat du Blod, som Jordans Flod stod, dær St. Hans døbte Kristum!« Denne Overførelse af Mose- og Josva-underne paa Jesus kan endog findes i oldkirkelige Hymner og Liturgier og synes at stamme fra et tabt apokryft Evangelium[3]).

Efter Daaben kommer jo i Evangelierne det store Midtstykke, der fortæller om Jesu Ord og Undergærninger. Vi

[1]) Håstesko: Lånsisuom. tautien loitsut 138. — [2]) D. Tr. Nr. 64. — [3]) Jfr. Jacoby: Ein Bericht über die Taufe Jesu.

kunde vente, at just det rige Materiale af Helbredelseshistorier som her foreligger, vilde Folkebøgernes Signelser i fuldt Maal udnytte, udsmykkende og forgrovende de bibelske Beretninger. Men vi finder tværtimod, at de lader dette Stof saa at sige helt ligge. Nogle faa Formler om Peters Svigermoder, den blodsottige Kvinde og enkelte andre (jfr. S. 54) bekræfter som Undtagelser snarest Reglen; de er gærne kirkeligt korrekte Signelser, som holder sig nær til Bibelens Ordlyd[1]). Den folkelige Legendedannelse har holdt sig ret fjærnt fra dette Stof; og saadanne Formler staar kun sjælden i de folkelige Heksebøger.

9. Jordan (som lille Mand med Hue) flyer for Jesus ved hans Daab.

Men aldrig saa snart har Jesus holdt sit Indtog i Jerusalem for at lide og dø, før de folkelige Formler, der lod ham fare efter Daaben, øjeblikkelig finder hans Spor paany. Signelserne om Jesu Hest eller Æsel som vrider sin Fod (S. 53) — saare yndede i Tyskland, England og Norden — knytter sig muligvis til selve Indtogsevangeliet. — Vi kommer saa til Scenen i Getsemane. Jesu blodige Sved, som randt her, er magisk set et dyrebart Klenodie. Ansigtsrosen, som let leder Tanken hen paa Blodsved, læges ved den hellige Sveds Kraft. Lidt forblommet hedder det i en tysk Formel[2]): »Jesus gik gennem Urtegaarden, havde to Roser i sin Haand; han sagde: du skal visne og ikke gaa videre«. Tydeligere i Dansk[3]) i en vakker Signelse: »Jesus under Espen stod, han svedtes Vand, han svedtes Blod. Du er det ægte Rosens (ɔ: (G)igte-rosens?) Fange. Fly, ægte Rosen for Ordet (o. s. v.)«. I mange folkelige Legender har Bævreaspen Tilknytning til Jesu Pine; her er den ett af Smærtehavens Træer. — Formlerne mindes videre Forræderen Judas. Mod Brandsaar siger Franskmanden[4]): »Ild, mist din Hede, som Judas mistede sin Farve, da

---

[1]) Hos os f. Eks. D. Tr. Nr. 270; 183; 184 (102). — [2]) Z. V. f. Volkskde 7,407. — [3]) D. Tr. Nr. 337. — [4]) Mélusine 1,400.

han forraadte Frelseren!« — Ilde gik det ogsaa den Mand som først lagde Haand paa Jesus og bandt ham, i Urtegaarden eller efter andre Opskrifter til Korsets Træ. Et tysk Eksempel[1]) fra 16de Hdaar: »Svind hen, Kirtel, som den Mand svandt hen, der drejede og vandt den Vidje hvormed Jesus Kristus blev fangen og bunden«. Dansk Form S. 52. Men Forholdet kan ogsaa vendes om, saa det var Jesus der bandt Jøderne, saaledes i en skaansk Signelse[2]) mod alt ondt: »Jag binder med ett band, som Vårherre band de förhärdade judar i örtagården«. I samme Retning, men mindre fantastisk, har en gammel jysk Signelse[3]): ». . . Jesus over Jøderne saae: de blegnet og bugnet (bøjed sig) for hanom; saa skalt du idag for mig«. Det har jo Hjemmel i det fjerde Evangeliums Skildring af Getsemane (Joh. 18, 6).

Ogsaa overfor Herodes var Jesus istand til at vise sin Magt; det ser vi af en dansk Formel[4]) mod Fjender: »Jesus var en fangen Mand til Kong Herodis . . . Jesus sig da over Akselet (Skulderen) ser, at alle hans Uvenner omkring hannem staar. Jesus blæste deres Vrede fra sig; saa (blæser) jeg . . .«. Og overfor Pilatus har vi allerede (S. 56) set Jesus som den overlegne, der nægter at have Feber og derved skærmer andre mod Feber. — Endelig træffer vi Jesus paa Korset og hører i talrige Formler om hans Blod og hellige fem Saar. Jesu Blod er i Legendernes Verden og som Relikvie et endnu dyrebarere Stof end hans Sved og end Marias Mælk. En yndet Signelse er det latinske Vers »Guds fem Saar være min Lægedom« (Vulnera quinque dei sint medicina mei). Blodstrømmens Vælde kan udmales: »Kristi Blod flød paa Korsets Stamme, Kristi Blod flød ned i Jordan . . .« (tysk)[5]); og Lidelsen kan betones: »Ligesaa vist som Kristus hængte paa Korset og led Veen og Smærte for os alle, ligesaa vist byder jeg dig, Veen og Smærte, Blodet at stille ved dette Menneske« (dansk)[6]). Men atter her kan Kristus ogsaa tværtimod fremstilles som den overlegne, hvis Saar ikke buldner, end ikke smærter, og dette er det almindeligste. »Kristus havde Vunder, de blev ikke forbundne, de buldned ej, de svulned ej,

[1]) Alemannia 27,112, ovenfor med let Ændring af den forvirrede Tekst. — [2]) Folkminnen fr. Skyttshärad 2,16. — [3]) D. Tr. Nr. 843. — [4]) D. Tr. Nr. 835. — [5]) Bartsch: Sagen aus Mecklenburg II 483. — [6]) D. Tr. Nr. 101.

de gjorde ej heller ondt«, hedder det[1]) i Tysk. Denne Dobbelthed i Signelsernes Syn paa Kristi Lidelse kan følges langt tilbage i Tiden; vi vil siden høre lidt mere derom.

Opstandelsen omtales ikke meget ofte i folkelige Formler, især ikke i nordiske; dog ligger Tanken bagved f. Eks. i en Signelse som denne[2]) fra Värmland: »Vårherre Jesus rider in på kyrkogård, där dövde han både värk och sår; Jesus somnade, värken domnade; Jesus vaknade, värken saktnade«.

Vi er komne til Ende med Jesu Liv og har set, at de folkelige Signelser øser deres Bibelstof om Jesus fra Beretningerne om Barnet (eller Daabsnovicen) og den døende, men lidet eller slet ikke ænser Evangeliestykkerne om den vandrende, lærende og undergørende Jesus. Denne Skikkelse har ikke fanget deres Interesse; ja man fristes til at tænke sig, at mangen lavgejstlig (ikke at tale om en læg) Signedigter har været ret uvidende derom; i det hele gaar disse Forfattere ikke direkte til Bibelen eller dog ikke til den alene; de lever i den folkelige Bibellegendes Verden og med de højhellige Relikvier for Øje. Men deres Tavshed (eller Uvidenhed) om den voksne og virkende Jesus bunder dog til syvende og sidst netop i noget kirkeligt. Hovedsagen, det ene fornødne til Menneskenes Frelse, var kirkeligt set — sagt med to Ord — Jul og Paaske: Gud blev Menneske, og Gudmennesket døde og genopstod. »Natus — mortuus — resurrexit« (S. 51). Alt andet havde underordnet Betydning. Derfor just blev Jul- og Paaskeæmnerne de kirkelige Billeders, Legenders og Relikviers kæreste Stof, ligesom de helligste Valfartssteder ikke blev Kapernaum og Tiberias, hvor Manden, end ikke Nazaret, hvor Drengen færdedes, men Betlehem (Jordan) og Jerusalem. Og derfor var dette Stof det bedste ogsaa for Signedigternes Formaal; her fortættede Helligheden og Frelseskraften sig fremfor nogensteds. »Jesus blev født i Betlehem, Jesus blev dræbt i Jerusalem — saa sande disse Ord er, saa sandt skal ogsaa dit Blod standse!« Kan man ønske sig en kraftigere Signelse end denne? — Naar Opstandelsen i Formlerne træder noget i Baggrunden, ligger det vel i, at

---

[1]) Bl. f. pommersche Volkskde 1,140. — [2]) Fernow: Beskrifning öfver Värmeland (1773) 253.

den »laa for højt«; her var trods Naglegabene for lidt at tage og føle paa; man trængte til en krast legemlig Hjælper i personlig Berøring — positiv eller negativ — med Svaghed og Lidelse.

Vi vil standse her et Øjeblik for endnu at paavise noget helt tilsvarende fra Omraader der staar de kristne Formler ganske nær, Aandsfostre af Middelalderens folkelige Kristendom. Fra katolsk Tid af og helt ned imod Nutiden har Almuekredse, ogsaa her i Norden, bedt nogle Morgen- og Aftenbønner (om man vil: Signelser), som sikkert Munke og Lavgejstlige har lært dem. Og ganske nær ved disse staar atter nogle gamle religiøse Folkeviser. I flere af disse Bønner og Viser trækkes Jesusbarnet saa at sige ligefra Marias Skød til Korset. En dansk Bøn[1]) begynder: »Paa Julenat Vorherre blev fød, de stærke Jøder pint' ham til Død; de pint' ham med en hvasse Pig (o. s. v.)«. Og i en Bøn[2]) fra Hanved i Mellemslesvig hedder det, at i en Kirke

sad Motter Marie med hind' lille Barn paa Skød,
hun klawe', hun jamre' bitre Nød.
Di Jøder kom gangend med Spedder o' Spang (Stang),
di tog vor Herre Krist tefang;
di hytte' ham op i det højeste Træ,
knække' ham ne' paa den haardeste Sten . . .

Fortællingen kan ogsaa bygges over Motivet fra Lukasevangeliet: Drengen Jesus forsvunden og genfunden (jfr. Werners Formel S. 41), dog saaledes at Moderen finder ham ikke i Templet men paa Korset eller i Urtegaarden. Denne Form er yndet viden omkring. Paa Fransk i en Bøn[3]): »Vor Frue gik over Vange, grædende for Gud; hun mødte Hr. Skt. Johannes. Hr. Skt. Johannes, har du ikke set den gode Gud? Jo vist, paa Korsets Træ, med hængende Fødder, med spigrede Hænder, en lille Hvidtjørnhat paa Hovedet.« Som Folkevise har vi det samme paa Tysk, Dansk, Svensk, Finsk[4]); i svensk Form hedder det:

De svepte honom (Jesus) i hvita lin,
så lade de honom i krubban in.

---

[1]) D. Tr. Nr. 1076. — [2]) Nr. 1072 *a*. — [3]) Mélusine I 308. — [4]) Prøver i DgF. II 526 fl., III 887 fl. (< Erk-Böhme Nr. 2057 fl., Arwidson III 519 fl.); J. Krohn: Kantel. tutkim. II 90.

Om morgonen Maria hon vaknade,
herra Jesus, kära sonen, hon saknade;

Maria træffer Josef, som viser hende til Urtegaarden;

Maria hon går sig uti örtagård,
där mötte hon Jesus, kära sonen sin.
Hon talte till Jesus, kära sonen så:
Hvar haver du varit allt sedan igår?
— Och får jag icke vara, hvar jag vill,
ty himmel och jord skall höra mig till.
På jorden så skall jag bliva korsfäst,
i himmelen skall jag sitja gud näst...

I dansk Form (DgF Nr. 97 B) genfindes Jesus pint med Tornekrone og Svøber. — Ved Siden forekommer i flere Lande ogsaa enkelte korrektere Former for Genfindelsen, paa Tysk »i Jødeskolen«, paa Svensk i Templet dog med Ord (som ovenfor) om den forestaaende Død; ogsaa i ovengengivne Vers lyder jo Genklang fra Lukas Ev. (Moders og Søns Ordskifte). Men for Resten finder vi omvendt i klosterlige Andagtsbøger, hvor Scenen ellers er anbragt helt paa sin rette Plads, at den sættes i Tankeforbindelse med Døden. Saaledes i Dansk[1]: »... den Tid du (Maria) dit kære Barn igenfandst det som i tre Dage du havde tabet, og du vidste vel, at han Døden af Jøderne lide skulde; derfor var din Frygd (Fryd) des mere, at du hannem igenfandst!« Her har vi som en Bro over til den naive folkelige Opfattelse.

Disse Bønner og Viser er et særlig skarpt Udtryk for, at den voksne og handlende Jesus ganske kunde »springes over« af den folkelige Fromhed. Og i det hele henter de religiøse Folkeviser, saa vidt de afhandler den evangeliske Jesus, væsentlig deres Æmner fra Barndomshistorierne (Herodes, Flugten til Ægypten), eller Død og Opstandelse[2]). —

[1]) Thotts Samling i kgl. Bibl. 553, 4to bl. 128'. — [2]) En Sang med Æmne fra det evangeliske »Midtparti« som Den rige Mand og Lazarus (engelsk, slavisk, estisk, finsk) danner Undtagelse, men har rigtignok slet ikke Jesus selv til Æmne.

Vi er ovenfor overalt gaaet ud fra, at de bibellegendariske Formler er ganske ligefremt, naivt mente, at de har haft naive, lidet bogkyndige Digtere. Skulde vi mon gøre disse Forfattere svar Uret? En moderne Forsker, der stærkt betoner Formlernes gejstlige Byrd (og ikke bruger dem til at suge germansk Hedenskab ud af), Finnen *Mansikka*, ser anderledes paa Tingen. Efter ham er Formlerne i deres ældste Skikkelse tværtimod Produkter af Lærdom. Deres Forestillinger »vidner om et intimt, detailleret Kendskab til den bibelske, apokryfe og »kanoniske« Symbolik (Sindbilledtale) ... De lærde Gejstlige har i dem leget med deres Kundskaber i den kristelige Allegori og ført Lægmanden bag Lyset med en Symbolik hvis Betydning forblev

4. Mødet.

Endnu har vi een Gruppe tilbage af saadanne episke Formler som omtaler Kristus eller andre Hellige (jfr. S. 55). Det store Midtstykke af vore Evangelier, den vandrende og lægende Jesus, er ganske vist vraget af de folkelige Formeldigtere, men de har paa deres Maade rigeligt udfyldt det tomme Rum. Vi finder en overordentlig talrig Gruppe Signelser, i hvilke — skiftende med Maria og andre — Jesus optræder uden at være hverken spædt Barn eller dødsviet. Til Gengæld er Tiden saa ubestemt, at det gærne er umuligt at sige, om han vandrer før eller efter sin Opstandelse; det skal man heller slet ikke spørge om. Den Hellige læger her alle mulige Sygdomme og afværger alt ondt; men hvad der fortælles har, bortset fra det bibelske Navn, ingensomhelst Grundvold i bibelsk Tekst. Særlig hyppig indenfor denne Gruppe er »Mødet«: Den Hellige møder et Væsen (Dæmon, Menneske eller Dyr), spørger det ud og faar Svar, hvorefter den Hellige skrider til Handling overfor den anden Part. Vi faar to forskellige Former, efter som den mødte er et uskyldigt og lidende Væsen eller ond og skadelysten; den lidende hjælpes, den

---

skjult for Folket, for hvem Tryllepoesien jo var forfattet (Über russische Zauberformeln 1909 Side V). Mansikka vil hævde dette ikke blot overfor de russiske Formler, som opererer meget med staaende Begreber (Altersten, Havet, Morgenstjærnen), men ogsaa for Vesteuropas: Kristi (Dyrs) Benvrid er oprindelig Sindbilled paa hans Død (Ü. r. Z. 249); Stork uden Tunge og Due uden Galde i Feberformler (smst. S. 69, jfr. D. Tr. Nr. 278) er fra først af den syndfri Kristus. — Mansikka har vel Ret i, at der bag Kilderne til visse Formler kan ligge Sindbilleder og sindbilledlig Brug, men selve Formlerne som saadanne, ogsaa i deres ældste Form, turde, med ganske enkelte Undtagelser være rent bogstavelig mente, i Overensstemmelse med almindelig magisk Forestillingsmaade. Teksterne finder saaledes simplest og naturligst Forklaring. Marias Mælk og Jesu Blod er for Formeldigteren ikke ophøjede Symboler, men reelle Kraftkilder til Lægedom, Jordans Standsning er et helligt Faktum, der virker, at noget andet flydende standser. Marias Nøgler (Ü. r. Z. 141) til Fødselshjælp (og mod Udyr, hos os S. 19) behøver ikke at udledes af, at hun i kirkelige Hymner er »Nøglen som aabner Himlene«; den er fra første Færd en rent bogstavelig Nøgle i Lighed med f. Eks. Artemis' Nagle og Lænke; og Skt. Peters Himmelnøgle (S. 20) blandes først senere sammen med den, ligesom i det hele kirkelig Kundskab stundom i en Formels senere Skikkelser »forbedrer« det oprindelige (jfr. nedenfor Stykke 5). — Bagved den nys afhandlede Digtning »Barnet forsvundet og genfundet« kan nok ligge symbolsk Tolkning af Lukas 2, 41 fl. som en Slags Varsel om Døden (S. 64); men den overalt udbredte Form for Visen (eller »Bønnen«), hvor Jesus virkelig fra sin Moders Haand eller Skød føres til Døden, maa vel regnes for Visens Grundform.

Derimod kan man næppe indvende, at lærde Kirkemænd umuligt kunde sætte sig hen og digte magiske Formler; et Eksempel som Pavekandidaten Paschalis' i den ældre Middelalder (S. 40) er talende nok. Alligevel bliver der noget underligt i at tænke sig hele denne Digtning udgaaet netop fra de Kredse, fra hvilke Formlernes Forkætrelse stadig kom, den oplyste Del af de Gejstlige. Og at disse formentlig symbolske Formler lader Størsteparten af Evangeliestoffet ligge unyttet, forliges vel ogsaa bedst med Forfattere der stod paa Lavkirkens almindelige Trin, hvis Kundskabsstof altsaa østes fra Legendernes, Billedernes og Relikviernes Verden (jfr. ovenf. S 62).

onde revses eller bortvises. Saa at sige alle Evropas Lande kender »Mødet«, desuden den jødiske og den muhammedanske Verden; end ikke om vi rejser til Madagaskar[1]) (hvor jo Islam ogsaa er naaet hen), undgaar vi »Mødet« dær. I de ikke-kristne Formler er den Hellige naturligvis en anden end Jesus; men ogsaa paa kristen Grund er hans Navn kun een blandt mange Muligheder, omend det staar meget hyppigt. Vi træffer Jesus, Maria, Petrus, Mikael, tre Engle, — Elias, Salomon (jødisk, islamisk). Hyppigt er endelig Jesus selv den lidende og har sin Moder som den hjælpende Part.

Nogle Eksempler; først Mødet med den Syge. Fra Sverig[2]): »Det står en ko i ett bås och gråt (græd). Då kom söta Jesus och sade: Hvad gråter du i? — Hvarför skall jag inte gråta? Jag har mistat makt och mod, kött och blod. — Tig (Ti stille) du, jag skall giva dig makt och mod, kött och blod, viljan och förmågan (Evnen) att göra allt hvad du vill och kan«. Ofte sluttes der med, at den Hellige aabenbarer den Syge en Kur, et Lægemiddel f. Eks. i en dansk Formel[3]), hvor Vorherre anviser: »Giv ham (det syge Kreatur) Sod, Salt, Malt, Hvideløg . . .«, hvilket udføres i Praksis paa det Dyr man har for sig, idet man nævner dets Navn (mærk Overglidningen, S. 54). — En latinsk Formel formentlig fra o. 1200[4]) begynder: »Forved Jerusalems Porte laa Petrus, syg af Feber[5]); og Jesus kom til ham og sagde: Hvorfor ligger du her Petrus? Og Petrus sagde: Jeg ligger, fordi jeg er svag af den Feber jeg har. Og Jesus sagde til ham: Staa op, Petrus, og end ikke den værste Feber skal skade dig. Petrus stod sund op og sagde: Herre, jeg bønfalder dig om, at enhver der bærer denne Skrift, ham skal end ikke den værste Feber skade. Og Jesus sagde til ham: Jeg opfylder din Bøn . . .«. — I den græsk-katolske Verden har vi Mamas-legenden[6]): Den hellige Hyrde Mamas græder for sine syge, dæmonbesatte Faar; Englen Mikael kommer, hører hans Klage og byder ham at øse Kildevand og fremsige en Bøn.

Dernæst Mødet med den onde Aand. En Heks fra Angel (?) skylder vi en meget folkelig dansk Opskrift (fra

---

[1]) Revue de l'histoire des religions 56, 197. — [2]) Levi Johansson: Den gamla ladugårdspigans berättelser (1914) 13, Norrland. — [3]) D. Tr. Nr. 212 (Aar 1640). — [4]) P. Giacosa: Magistri Salernitani 368. — [5]) Her har vi tilfældig en Antydning af bibelsk Motiv, Ap. Gærn. 3, 1 fl.? Mark. 10,46? — [6]) Franz II 126, Hskr. fra ca. 1400.

1608)[1]): »Vorherre Jesus gik ude (?) en Aften silde; da mødte han alle Underjords og Underboer. Hvor(hen) vil I? sagde Kristus Jesus. Vi vil hen til det Barn; det var sygt. Da sagde Kristus: Nej, du skalt intet ondt paakaste. Er forbudt med Kristi Ord«. — Meget udbredt er de tre Engles Møde med Kvinden Nescia (Nessia, Nocia); en dansk Form kendes fra ca. 1500[2]), tydeligt nok oversat fra Latin; her skal meddeles en latinsk Opskrift fra 10de Hdaar[3]): »Tre Engle spadserede paa Sinai Bjærg og mødte Nessia. Og de sagde saadan: Hvor gaar du hen Nessia? Men hun svarede og sagde: Jeg gaar til Guds Tjener N. for at knuse hans Knogler, vride hans Marv (altsaa volde ham Gigt). Da sagde Englene til hende: »Vi besværger dig, Nessia . . . at du ikke gaar til ham (o. s. v.)«. Paa Balkanhalvøen er det sædvanlig Englen Mikael der møder en Kvindedæmon, som særlig vil de fødende Kvinder til Livs (jfr. S. 58); han faar Bugt med Utysket f. Eks. ved at ruske og slaa hende, til hun giver Køb[4]). Dog er ogsaa de »tre Engle« paa Sinai kendte her[5]); ja i hebraiske Formler kan de føres tilbage til 10de, formentlig endog til 7de Hdaar[6]). De hebraiske Besværgelser knytter sig til den Legende, at Adams første Hustru Lilith løb fra sin Mand og maatte hentes tilbage af Engle, men hun afslører sig samtidig som en slem Dæmon, der efterstræber Barselkvinder og Børn. Opskriften fra 10de Hdaar begynder: »Jeg besværger dig, du første Eva (ɔ: Lilith) . . . ved Navnene paa de tre Engle som Herren sendte efter dig, og som fandt dig paa Havets Øer, og hvem du tilsvor, at hvor du finder deres Navne vil hverken du eller din Flok gøre Fortræd, heller ikke paa dem som bærer disse Navne[7]) paa sig«. Som det vil skønnes, har Mødeskemaet i Tidens Løb trukket meget forskelligt Stof til sig. — Og Jesus er blevet helt borte, da vi kom tilbage til de ældste Former.

For at klare sig disse Mødeformlers Præg og Oprindelse har man fremdraget forskellige Sidestykker, især da til Mødet med den Onde. — I Forbigaaende skal nævnes, at vi jo har

---

[1]) D. Tr. Nr. 1026, ovenfor (omsat i Rigsdansk) paa Grundlag af Originalteksten i Statsarkivet i Slesvig (C. XIX. I. 30) efter Afskrift og Fotografi tagne 1921. — [2]) D. Tr. Nr. 174. — [3]) Z. f. deutsches Altertum 21, 209. — [4]) Pradel: Griechische Gebete 23 (byzantinsk); Folk-Lore 11, 133 (rumænsk). — [5]) Vassiliev: Anecdota græco-byzantina I 331. — [6]) Folk-Lore 11, 152 og 156. — [7]) Navnenes Medlyd er Snvj, Snsnvj (græsk Sisinnios) og Smnglf. Er de byggede over Ordet Sinai? Den gamle hebraiske Formel er ad mig ukendte Veje sluppen ind i en moderne fynsk Heksebog, D. Tr. Nr. 1040.

et Slags folkeligt Sidestykke i Nutiden i de ofte saare kvikke Fortællinger om Jesus og Sankt Peter, der vandrer rundt paa Jorden, træffer Mennesker og gør deres Iagttagelser. — Med Hensyn til Mødet med den onde Magt har man[1]) henvist til en slavisk apokryf Fortælling (af uviss Alder) »Beretning om Djævelens Overvindelse«: Mens Kristus faster i 40 Dage for at faa Bugt med Djævelen, indfinder denne sig rasende; de fører en hæftig Samtale om Menneskets Synd og Frelse; tilsidst bruger de begge Vold, Djævelen ligger under og lover ikke at pine de troende, men manes dybt ned i Jorden. (En lignende, dog mere fredeligt forløbende Samtale mellem de to har vi i et kættersk Haandskrift fra 12te Hdaar[2])). Selve »Mødet« skulde da gaa tilbage til Fantasier over Fristelseshistorien. Men som ovenfor sagt, vi tør ikke regne Kristus for oprindelig Person i »Mødet«. — Eller man[3]) tænker sig Samtalen mellem den Hellige og Dæmonen som en »Efterligning af en virkelig Besværgelse [Djævleuddrivelse], hvor Besværgeren . . . spørger: Hvad hedder du, urene Aand, hvorfra kommer du, hvorledes kan man fordrive dig?« (Man jævnføre Scenen i Markus 5, 1 fl.) Det er naturligvis rigtigt, at her foreligger et Sidestykke i Praksis. Paa lignende Maade er uden Tvivl førkristelige, jødiske og græske, Dæmonuddrivelser gaaet for sig. Et »Møde« i Praksis af noget lignende Art fra græsk-hedensk Verden giver en legendarisk »Levnedsskildring« fra 3dje Hdaar e. Kr.: Undergøreren Apollonios (som levede i 1ste Hdaar) faar en Dag i Efesos Øje paa Pestdæmonen, der er forklædt som blind Tigger, og lader ham stenes af Mængden[4]). — For et enkelt Punkts Vedkommende, Aabenbarelsen af Lægemidlet (se S. 66), kunde man paa lignende Maade søge en Parallel fra Praksis, nemlig fra »Inkubationen«, Søvnen paa et helligt Sted, hvor den Syge i Drømme har et »Møde« med Guden eller Helgenen og af ham faar anvist en Kur, et Lægemiddel. Sligt har været i Brug ved flere kristne Martyrgrave fra 4de Hdaar af[5]), men har sin Oprindelse fra det antikke Hedenskab.

I hvert Fald maa det vistnok fastholdes, at Mødet som Formel og Legende ikke har sin Rod i Evangelierne, men

[1]) Mansikka: Über russische Zauberformeln 55. — [2]) Vassiliev 4. Lignende i romersk-katolsk Litteratur, se Roediger: Opere inedite o rare, Hæfte 14. — [3]) Pradel 94. — [4]) C. L. Nielsen: Ap. fra Tyana 192 (Filostr. IV 10, jfr. IV 20: A. truer en Dæmon, der tilsidst lover aldrig at overfalde noget Menneske). — [5]) Jfr. Franz II 443.

udenom og bagom dem, i noget førkristeligt. Gaster[1]) har henvist til, at vi i det jødiske Skrift »Salomons Testamente« (Kap. 57) fra omkring Aar 100 (?) e. Kr. har følgende Fortælling: Salomon fremmaner Kvindedæmonen *Obizuth*, der kvæler spæde Børn; og hun erklærer, at naar en Moder blot bærer Englenavnet Afarof paa sig, er det Ondes Magt brudt. Altsaa væsentlig det samme som i Formlerne fra Middelalderens Begyndelse. — Og det er her meget fristende at gaa endnu længer tilbage og henvise til en Formelskat, som atter kan være Kilde til de gammel-hebraiske Legender og Besværgelser, i al Fald er en ældgammel Parallel dertil; det er den assyriske Magi. Baade til det »onde« og til det »gode« Møde har vi her ret nære Sidestykker[2]). Det onde Møde (med samt Graaden, som vi kender fra det gode): »Ormen kom og græd for Solguden, frem for Ea kom dens Taarer«; den vil ikke nøjes med at æde Frugter, den Mad Ea tildeler den, men kræver: »Lad mig drikke mellem Tænderne og sætte mig paa Gummerne (?), for at jeg kan fortære Blodet af Tænderne og ødelægge Gummernes Styrke (?)! — Fordi du har sagt dette, Orm, skal Ea slaa dig med sin mægtige Næve«. — Og det gode Møde: »Marduk (Eas Søn) saae den Syge og gik til sin Faders Hus og sagde: Fader, Hovedpine (sendt) fra Underverdenen har vist sig . . . den (syge) Mand veed ikke hvad (ondt) han har gjort; hvordan kan han helbredes? Ea svarede sin Søn Marduk: »O min Søn . . . hvad veed du ikke, hvad kan jeg lægge til din Viden? Gaa min Søn Marduk . . .« og derpaa giver Ea alligevel Oplysning om den Kur eller Besværgelse som den paagældende Sygdom kræver. Formlen var saa almindelig, at Skriverne plejede at afkorte de faste skematiske Dele af den saaledes: »Marduk saae — Hvad jeg — Gaa min Søn«. Denne Formlens Skemapræg følger den ned til nyeste Tid; i den førnævnte svenske Opskrift (S. 66) tilføjes saaledes, at istedetfor »ko i en bås« kan efter Omstændighederne siges »häst i ett stall« eller »människa i en stuga«. — Den anden assyriske Formel har jo ogsaa Kur-aabenbaringen.

---

[1]) I førnyttede Artikel i Folk-Lore 11, 129. — [2]) De to fl. Eks. fra Campbell Thompson: Semitic Magic XLIII og XLVII. Ifl. Zeitschr. des V. f. Volkskde 26, 135 har v. Oefele været opmærksom paa Ligheden ml. en lignende Besværgelse og kristne Signelser (tildels dog Ormsignelser).

Den vældige Gruppe af Signelser om hellige Personer, som vi sammenfatter under Navnet »Mødet«, viser sig altsaa strængt taget at høre hjemme i vort Kapitel om Oldtidens Indflydelse paa nyere Tids Formler. Naar Helgenkaaberne lempes af de »mødende«, staar de for os i østerlandsk, jødisk og hedensk Skrud. Men for Resten har jo een Form af Signelsen, de tre Engle paa Sinai, længe indenfor Kirken fastholdt sit jødiske Præg.

5. *Ældre og yngre Lag.*

Det »Trylle-evangelium« vi ovenfor satte sammen, var en lavet Helhed, hvor vi ikke tog Hensyn til naar og hvor de enkelte Led kunde være blevne til. Spørgsmaalet om Stedet lader vi ligge; men er det muligt at sige noget om Tiden? De kristne Formler, udgaaede fra Klerke og Munke, kan vel tænkes i nogen Grad at bære Præg af vekslende Aandsstrømninger indenfor de Kredse der skabte dem — saafremt da Formlernes Tilblivelse har strakt sig over et længere Tidsrum. Saaledes er vistnok ogsaa Forholdet, men vi skal her nøjes med nogle Vink og Formodninger.

Visse episke Typer, der er fyldte med kristne Navne, er i Grunden førkristelige. Det gælder fremfor alt det nys afhandlede »Møde«. Som et vældigt Træ med sin Rod i Mørket etsteds i Østerland strækker det sig gennem hele den kristne Historie og kan naar- og hvorsomhelst sætte nye Blade. Sankt Mikael og Sankt Anna, fæle byzantinske Hekse og smaa nordiske Underjordsfolk, alle gynger de paa Mødetræets Kviste. Undertiden sender Træet endda Snyltestængler ud, der blander sig med andre Formlers Grønt og kan true med at kvæle dette. — En anden Arv fra hedensk Tid er maaske den (udenfor Danmark) saare yndede Formeltype om tre Møer, hvoraf den tredje udfører det som paakræves; de kaldes oftere med bibelsk Klang de »tre Maria'er«. En tysk Formel[1]) mod Bygkorn paa Øjet siger: »Der gik tre Maria'er til den hellige Grav, den ene hented Honning, den anden Voks, den tredje tog Kornet væk af Øjet«. Men rimeligvis hører Typen oprindelig hjemme i de sydlige Folks Hedenskab; i næste Afsnit kommer vi korteligt tilbage til dem.

Vi spørger imidlertid videre: Kan indenfor kristen Tid

[1]) Z. f. rhein. u. westfäl. Volkskde 1, 217.

visse Motiver og Formler henføres til særlige Perioder? — Som vi har set, gaar korrekte kirkelige Formler og naive Legendeformler Side om Side, udgaaede fra hver sit Lag af Gejstligheden. De fleste korrekte Formler har kunnet skabes naarsomhelst, ligefra Dæmonuddrivelser i 1ste Hdaar til Krigsamuletter i 20de; men ogsaa her kan naturligvis bestemte Tidstanker og Følemaader tænkes at afspejle visse Tidsrum.

De naive, kirkeligt betænkelige Formler ligger det nærmest at tænke sig tilblevne og udbredte i særlig vankundige Tider. Desværre er der kun levnet os meget faa Formler (ud over de af Myndighederne selv brugte Benediktioner og Adjurationer, S. 38) fra den ældre Middelalder, før c. 1100, være sig bibelfaste eller udskejende. Man faar imidlertid det Indtryk, at denne har været en særligt skabende og gunstig Tid for de naivt legendariske Formler. Det vilde vistnok passe godt med disse Tidsrums almindelige Præg af Barbari og kirkelig (relativ) Lemfældighed, i al Fald i det romersk-katolske Europa (Forholdet mellem den græske og den romerske Kirkes Formler er endnu ikke meget opklaret).

Vel den alleræeldste latinske Formel med kristeligt Legendestof, en Blytavleindskrift fra Dalmatien(?) formentlig fra 6te Hdaar er i ganske forbløffende Grad udenfor Højkirkens Verden; Læsningen er dog ikke overalt sikker. Bl. a. siges, at den urene Helvedesaand skal, naar den læser eller hører Jesu Navn, vige hinsides Jordans(?) Flod, som den ikke kan komme over (igen), fordi der løber Ild fra en ildførende Knejpe(?)[1]. Fra en noget senere Tid, 10de Hdaar, har vi i Tyskland de ældste Opskrifter af Formlen om den hellige Foles Vrid (S. 53 og næste Afsnit). Omtrent ved denne Tid møder vi ogsaa de ældste Varianter af to overmaade yndede Blodstilleformler, Jordan- og Longinus-signelserne. For begge

[1]) Corp. inscr. lat. III 2, 961 »... [ina]nte habias J[orda?]nis fluvio, quem trans[si]re non potuisti .... quia ibi ignis a ganea ignifera corret« etc. (ganea: Kippe, Bordel). Er det mon et Tilfælde, at den syvende Feberdæmon i D. Tr. nr. 1143, 16de Hdaar, hedder »Loena vel Ignea« ɔ: Koblerske eller Ilddæmon? Forestaar hun hin Ildknejpe (ganea ignifera)?? Lidt fjernere synes Forestillingen i Germania 17, 76, 16de Hdaar: Kristus forviser Sygdomsdæmonen til Babylon: »dær skal I bygge et Hus og drikke og suge« af tre Brønde. — Eller skulde »ganea« være fejlagtigt for »canna«, Rør? Ved Jordan er der ogsaa Regnrør, Tagrender, S. 73. — Ligeledes fra 6te Hdaar er den mærkelige geografiske Notits, at i Josafats Dal — dær hvor den yderste Dom skal foregaa — er der »en Ildflod, som spyer Ild«, fluvius Pyrinos qui ignem vomit, Tobler et Molinier: Itinera Hierosol. I 66.

disse gaar fra første Færd en dristig folkelig Form ved Siden af den korrektere.

Jordansignelsens korrektere Form har vi i 10de Hdaar paa Latin: »Jeg besværger dig Blod .... at du ikke flyder mere end Jordans Vand, da Kristus blev døbt deri.« Her er ganske vist Legende, men en Legende, som Kirken nogenlunde havde godkendt, at nemlig Floden i hellig Sky vendte om og løb tilbage, da den »saae« Herren (Overførelse af Salme 114, 4, der i gamle Liturgier og Hymner kan findes brugt om Daabsscenen). Men foruden denne »finere« Form kendes en folkeligere allerede fra c. 900 af. Den ældste Opskrift[1]), paa meget slet Latin, lyder: »Kristus og Skt. Johannes vandrede til Floden Jordan; Kristus sagde til Skt. Joh.: Staa stille, Jordans Flod! Ligesom Jordans Flod stod, skal denne Aare staa i dette Menneske.« Her er ikke Tale om nogen Daab, men vistnok om to Vandrere, der vil over Floden. Fra 12te Hdaar møder vi i denne Form udtrykkelig Kristi Paabud[2]): »Staa Jordan, til jeg og Skt. Johan er gaaet over dig!« Jesus er her altsaa en ny Josva (eller Moses). Denne Form og Daabsformen trives jævnsides ned gennem Hundredaarene.

Longinusformlens ældste »bibelske« Opskrift er fra c. 1200 (Latin)[3]): »Den lange Longinus gennemborede Kristi Side, og straks flød der Blod fra Siden. I dettes (eller hans?) Navn skal det her Blod staa.« Atter her er der nok lidt Legende, men een af Kirken dengang taalt: Den Stridsmand, der efter Joh. Ev. 19, 34 stak den døde Jesus i Siden, saa at Blod og Vand flød ud, hed Longinus; han var blind og fik sit Syn igen ved det hellige Blod. — Men før denne pænere Opskrift har vi, fra 11te Hdaar af, mindst fire andre, som er højst betænkelige. I den tidligste[4]) hedder det: »Longinus slog med sin Lanse i Kristi Side; det fremkaldte ingen .... [et Ord mangler], og Aaren smærtede ikke. Kristus sagde: Blod, træk dig sammen! Gud, som lukkede (hin) Aare, lad Du Aaren standse i dette Lem!« Lidt senere[5]) (tysk, 12te Hdaar): »Jøden Longinus stak Vorherre Jesus Kristus i Si-

[1]) Müllenhoff-Scherer: Denkmäler 2, 275. — [2]) Z. f. d. Altertum 23, 436. — [3]) Mone: Anzeiger f. Kunde d. d. Vorzeit 7, 608. — [4]) Müllenhoff-Scherer II 275. — [5]) Z. f. d. Altertum 15, 454.

den med Spydet; det hverken edrede eller fangede Hede eller buldnede eller blødte for meget eller raadnede; ligesaa gøre dette Saar!« Kristus maa her tænkes levende, men slipper for Smærte og Men; om han overhovedet døde, spørges her ikke; Hovedsagen er, at Kristus ikke kunde lide og netop derved er mægtig til at fri os fra Lidelse, altsaa stik imod rettroende Tankegang. Det edderfri Saar er som en kras Udlægning af Salmeordet »han skal ikke lade sin Hellige se Forraadnelse; og her spindes maaske nok videre paa i og for sig kirkelige Træk; det døde Legem vilde Kvinderne jo salve med Vellugt, og det laa kun paa tredje Dag i Graven. Men bagved ligger et helt andet religiøst Syn end Højkirkens. — Begge Former ogsaa af Longinussignelsen vandrer ned gennem Tiden. Man har ikke Hjemmel for at hævde den korrekte som den ældste Signeform, hvorfra de andre i Tidernes Løb skulde være skejede ud.

Det skimtes derimod undertiden, at man omvendt har læmpet paa altfor frie Formler for at give dem et mere bibelsk Præg. Et indlysende Eksempel findes i Franz' Værk om Benediktionerne[1]). I 10de Hdaar og senere besvor man Regnskyl saaledes: »Vi byder jer, alle Helved-engle, at I holder eders Regnrør tilbage uden Regn ved det klare Vand hvor Frelseren blev døbt, og hvor Skt. Maria, Herrens Moder, bar (ham) i sit rene Moderliv.« Men Jesus blev jo dog ikke født eller undfanget ved Jordan! Der findes da ogsaa en anden Tekstform i Haandskrift fra det 9de Hdaar, og her lyder Udsagnet om Maria: »og hvor Maria, Herrens Moder, vaskede sine Fødder«. Kun det passer til Floden; men — som Franz rigtigt har set — denne Legende er faldet senere Kirkemænd for Brystet, og Teksten fik en velment men lidet heldig Rettelse. — I Formlen om Jesu Fole møder vi, fra ældste Tid af til Nutiden, men altid (bortset fra finske og russiske Former) rent undtagelsesvis, smaa Forsøg paa at indføre bibelske Navne: Stedet Jesus red til, var Jerusalem, Dyret var ikke en Hest men et Æsel[2]), eller der var to Dyr, Fole og Føl (Matt. 21, 2, jfr. D. Tr. nr. 3). Hovedformen nævner intet af dette. — At der ogsaa efter c. 1200 er digtet

[1]) Franz II, 76. — [2]) Hos os kun eengang, D. Tr. Nr. 1102 »han sin Asens Fod forvred« i en Opskrift fra Nutiden.

folkelige Formler i Smag med de ældre, skal paa ingen Maade nægtes. Den Tanke, at Kristus frier os fra ondt, fordi han selv var hævet over at lide, har sikkert altid øvet en viss Tiltrækning i lavkirkelige Kredse. T. Eks. hører Signelsen om Jesus, der gøs men ikke af Feber (S. 56), nærmest til denne Slags, omend mere afdæmpet; og den kan ikke føres længer tilbage end til den seneste Middelalder.

Fra omkring 1200 mærkes det paa forskellig Maade, at kirkelige Kredse i langt højere Grad end før gribes af Tanken om Smærten i Jesu Lidelse og Død. Kirkelige Hymner synger gribende derom; om Frans af Assisi sagdes, at han havde Jesu Naglesaar paa sit Legeme. Tydeligt giver Kunsten Udtryk for det nye Syn. Tidligere havde man fremstillet den korsfæstede med roligt Aasyn og i staaende Stilling; i 13de Hdaar kommer en ny Opfattelse frem: hans Træk udtrykker Pine, hans Krop hænger, ofte endog i forvreden Stilling. Og Prædikener og Andagtsbøger kan, i al Fald i Middelalderens Sluttider, paa det krasseste udmale Lidelsens Realitet; Tornekronens Takker — siger en dansk Andagtsbog[1]) — pressedes ned i Jesu Hoved, »saa hans Hjærne overflød hans Øjne, Næse og Mund .... og hans Haar og Skæg hængte om ham som Istapper.« — Fra 14de Hdaar af tager dernæst en stærk Bevægelse Fart indenfor Kirken for at holde indre Justits, uværdige Gejstlige skal fjærnes, Klerkenes Vankundighed modarbejdes. Vel fik man aldeles ikke udryddet de Gejstliges Syslen med Signerier, se S. 41; men de mest udskejende Slags Lavkirkeformler fik dog næppe[2]) mange ny Sidestykker. I Stedet dukker der nu Rækker af Formler op, som falder godt i Traad med denne Tid[3]). Saaledes Passionssignelserne, hvor Jesus ikke gaar fri for Smærte men Vægten derimod lægges paa den Vaande det var for Jesu Nærmeste blot at se paa hans Pine eller hans Bødler. Paa Nedertysk fra 15de Hdaar har vi[4]): »Saa ledt (ɔ: afskyeligt, pinligt) være det for dig Orm at æde dette (Menneskes) Kød og bryde dette Ben og drikke dette Blod, som det var for vor kære Frue Skt. Maria, da hun saae sit

---

[1]) A. M. 782, 4to Bl. 251. — [2]) Franz' Ord, cit. S. 39, sigter vel ikke til egentlig nye Formler, men til Varianter af de ældre. — [3]) Jfr. til det følgende: Artiklen »Manden, som vidste ret« i Edda 1917. — [4]) Germania 32, 453.

kære Barn hænge paa Korsets Galge.« Den ældste kendte Formel af denne Type, i Haandskrift fra 1290[1]), siger: »Saa ve som det var for vor Frue, da hun saae vor Herre for sig paa Korset, saa ve skal det være for dig Orm.« En lignende Formel blev meddelt ovenfor S. 39.

Med Reform-iveren og de begyndende Lægmandsbevægelser stemmer en Række meget yndede og udbredte Formler, som spiller paa den Straf der vil ramme ethvert Brud paa Kirkens Forskrifter, især Helligdagsbrøde, men ogsaa usædelig og uretfærdig Livsførelse. En Vending som denne: »Kødet skal være Ormene saa ukært, som en Præstekone er for Vorherre,« kan ikke forundre os; en katolsk »Præstekone« er en Frille; Kampen mod Præsternes Ægteskab var flere Hundredaar igennem ført med Klem. Den franske Prædikant Jakob fra Vitry, død senest 1240, meddeler[2]) en saadan Formel netop for at vise hvilken Sky og Spot disse Kvinder er Genstand for; det lille Vers kan vel gengives saaledes:

Jeg siger jer, I Rotter og Mus,
saa lidt faar I Part i mit Korn-Hus,
som den kan Part udi Messen eje
der hilser som Søster en Præstedeje.

Videre har disse Formler travlt med Helgbryderen: den der spinder eller gør andet Arbejd en Helligaften, er fordømt. Denne Formeltype er bleven særlig yndet i Sverig og Finland. Stands, Blod, »så sant som den skall till helviti, som smörjer sina stövlar om söndain!« siges[3]) i sidstnævnte Land. Helved venter ogsaa uærlige Møllere, Horkarle — og foruden mange andre særlig Folkeviddets Skive gennem alle Tider: Advokaten (og Dommeren). Saaledes ett af de ældste Eksempler[4]), der skal stamme allerede fra 13de Hdaars Begyndelse: En Dag hørte Johannes Parens, Dommer i en italiensk By, en Hyrde synge (galdre) over sine Svin, som ikke vilde ind i Stien: »Svin, Svin, gaa ind i jer Sti, som Lovkyndige og Dommere gaar ind i Helvede!« Det gjorde Svinene føjelige, men betog Juristen saadan, at han blev Munk. — Fra

---

[1]) Mone 6, 422. — [2]) Crane: The Exempla of Jacques de Vitry 101. — [3]) Landtmann: Folktro och trolldom 133. — [4]) Franz II, 140 fra Analecta Franciscana II, 46; vedk. Kilde er dog fra 14de Hdaar.

c. 1280 er et græsk Eksempel[1]): »Ved (?) den Dom som de skal se der . . . tager mod Rente og (de der?) korsfæster Vorherre Jesus Kristus, stands Blodet!« Efter den Tids Opfattelse var al Rente Aager; ved Korsfæsterne (lig Rentetagerne?) tænkes mulig paa Jøderne. — En Munke- og Lægmandsbevægelse som Svøbebrødrenes i 13de og 14de Hdaar opviser nære Sidestykker til disse Synderformler og i bitreste Alvor. De drog fra By til By, piskede sig selv og sang Sange, i hvilke Vers for Vers Aagerkarle, Helgbrydere og andre Syndere trues med Pinestedet, f. Eks.: »Hvo som ikke faster Fredag — og som ikke hviler Søndag — skal saa sandt i Helveds Pine — og til evig Tid fortabes.« — Indtil videre tør vi da formode, at heller ikke disse Formler har deres Rod længer tilbage end i Høj- og Senmiddelalderens Fromhedsretning. — I Danmark har vi næsten ingen af dem; kun D. Tr. Nr. 162: Blodet skal være saa ve at rende »som Jomfru Maria var en Kvinde som Løverdag Aften maa spinde.« Derimod er folkelige Historier i Skæmt og Alvor om Lørdagsspindersker, uærlige Forretningsfolk o. l. velkendte her som andetsteds.

III. HJEMLIGT HEDENSKAB.

Katolsk Middelalder, græsk-romersk Antik, Jødedom, Østerland — altsammen godt, men er det dog ikke paa høje Tid at faa klaret, hvad der i vore Trolddomsord stammer fra vor egen nationale Hedentro og Galder? — Man skal dog vel ikke tænke sig alt i vore Trylleformler kommet ind over Alperne? — Vi har gæmt dette Æmne tilsidst som det vanskeligste og først søgt at vise, hvad der synes at ligge klart for Dagen, at overordentlig store og væsentlige Dele af vor Formelskat har deres Rod i Antikken og Kristenkirken. Nu rejser sig da de Spørgsmaal: Hvad veed vi om Nordeuropas »nationale« hedenske Trolddomsord; og er der noget i vore Formler, en uforklaret Rest, som kræver Udledning enten af disse eller dog af hjemlige hedenske Forestillinger?[2]) Vi ser i Korthed paa Tyskland, England, Skandinavien og Finland.

---

[1]) Nicolaus Myrepsus trad. Fuchs Sp. 118. — [2]) Spørgsmaalet om der i vore magiske Brug (Riter) findes Rester af særlig hjemligt Hedenskab, lader vi ligge og holder os ene til Ordene.

1. Tyskland.

Med forstaaelig Stolthed taler Tyskerne om to Blomstringstider (skilte ved lange Ørkenperioder) som deres Litteratur har kendt: omkring 1800 (Goethe og Schiller) og i Middelalderen (Minnesang og Heltedigtning). Det føles af dem som et Savn, at ikke en tredje, rettere en første, Periode kan jævnstilles: en Digtning fra Hedentid, saadan som Norden kan opvise. Hvad der har eksisteret af sligt — og det er sikkert nok, at der har foreligget en oldtysk Digtning — er i sin oprindelige Form sunket i Glemselens Dyb. Og i det hele er de direkte Overleveringer om tysk Hedenskab magre. Da faldt en skøn Dag et Klenodie i Forskernes Skød. Fra et gammelt gejstligt Haandskrift i Merseburg fremdroges 1841 et Par episke Trylleformler paa Oldtysk, skrevne med en Haand fra 10de Hdaar; og den ene af disse navnkundige »Merseburgformler« er affattet paa Vers og indeholder hedenske Gudenavne:

»P(h)ol og Wodan fore til Skovs.
Da fik »Balders« Fole sin Fod vreden.
Da galdred Sinthgunt (over den), Sol hendes Søster[1]),
da galdred Frija, Fulla hendes Søster[1]),
da galdred Wodan, som han vel kunde, —
saafuldt over Benvrid som Blodvrid som Ledvrid —:
Ben til Ben, Blod til Blod,
Led til Led, som om de var limet.«

(*Wodan* er vor Odin, Frija vor Frigg og Fulla vor Fylla). Her var da en virkelig Gudefortælling, en Gave, Guldhornene lig i Værd, til en modtagelig Slægt, der endnu regnede »Mytologien« for noget væsentligt i Religionerne. Og det i Tyskland, England, Norden, Finland udbredte kristne Sidestykke, Formlen om Jesu Fole, der vred sin Fod og lægtes af ham selv eller en anden (se S. 53), maatte være en Omlavning af gammelt hedensk Stof! Det samme kunde da tænkes at gælde andre kristne Signelser, hvis hedenske Grundform var gaaet tabt. Lige fra den lærde Jacob Grimm (1842) til Nutiden holder Forskere i og udenfor Tyskland gennemgaaende paa Formlens ægte hedenske Byrd; først Finnen K. Krohn (efter et lille Tilløb af Nordmanden S. Bugge) og efter ham nogle

---

1) Næppe: Sinthgunt Sols Søster, Frija Fullas Søster.

andre har gjort Indsigelse[1]). — Saa lige til som den Grimmske Skole vil, ligger Sagen ikke. Allerede Formlens Optegnelsestid er værd at mærke. I 10de Hdaar havde Thüringen, hvor Haandskriftet vistnok er skrevet, været kristnet i over hundrede Aar, og længe forud for den Tid kan kristent Stof være vandret ind fra Sydtyskland. Dette giver dog kun en Mulighed for kristent Forbillede; det gælder da at se nøjere paa Tingene. Mod Formlens ægte Hedenskab taler i og for sig ikke, at den kun er een og de kristne Opskrifter med Jesu Fole saare mange: den ene kunde jo vise sig at passe godt til hvad vi ellers veed om hedensk Magi og Myte i de nordlige Lande; og de mange kristne kunde maaske ligefrem skrige efter en nordisk-hedensk Grundform til Forklaring af særlige Ejendommeligheder ved dem. Det sidste kan dog næppe paastaas; var ikke Merserburgdigtet, faldt vel næppe mange paa at stemple netop Vridformlen fremfor andre kristne episke Formler som udgaaet fra Asatroen. Til nogen ellers kendt hedensk Myte lader Formlen sig ikke utvungent knytte (heller ikke til Baldermyten). Endelig Merseburgformlen og dens hedenske Søskende; vi vil faa at se i et følgende Afsnit, at ingen af de Trylleformler fra det hedenske Norden (fra c. Aar 300 af), som indtil nu er fundne og forstaaede, har noget tilsvarende til en Fortælling om Gudevæseners Oplevelser eller Kure (om en engelsk Formel fra c. 1000 se Stykke 2). Desuden er der siden Mersbfl. fremdroges, fundet en anden oldtysk Vrid-opskrift (i Prosa) fra mindst lige saa gammel Tid[2]), og den begynder: »Krist og Skt. Stefan kom til Borgen (Staden) Salonia (vel: Jerusalem). Dær blev Skt. Stefans Hest lam (forfangen?). Ligesom Krist bødede denne Skt. Stefans Hests Lamhed, saaledes bøder jeg denne Hests Lamhed.« Stefan[3]) var efter udbredt Folketro Hestenes Skærmer, idet hans Martyrdag, 26/12, faldt sammen med de gamle Hestevæddeløb (uden at vi derfor veed noget om en hedensk Forløber for ham). For Resten tyder denne Opskrift paa en lidt forsigtig gejstlig Pen, jfr. S. 73; den egentlige Besværgelse (»Ben til Ben« o. s. v.) er udeladt, og den hellige Stad (?) øger

---

[1]) Litteratur om Æmnet kan efterses i R. Christiansen: Die finnischen u. nord. Varianten des 2ten Merseburgerspruches. — [2]) Triersignelsen, Z. f. deutsches Altertum 52, 169. — [3]) Jfr. Krohn i Göttinger gelehrter Anzeiger 1912, 213.

det kirkelige Præg; men fra at afdæmpe en altfor lavkirkelig Formel er et dygtigt Skridt til at lave en hedensk om til en kristen.

Iøvrigt gør selve Merseburgdigtet ikke noget aldeles helstøbt og oprindeligt Indtryk. Gudinderne er i Grunden overflødige for Handlingen; den ene af selve de vejfarende, Wodan, er jo Mand for at læge Skaden; Kvinderne indføres midt i det hele, blot for at der skal hobes hjælpende Magter sammen (efter Tretalsloven, jfr. S. 70 og nedenfor) og Indtrykket af Galderens Kraft derved forøges. Det kunde se ud som Balder er ilde anbragt, men han betegner sikkert samme Person som een af de to vejfarende, Phol eller Wodan, og Ordet staar da vel i sin Fællesnavnsbetydning Herre, Drot. P(h)ol er aldeles ukendt; Bugge opfattede ham som lig med Paulus, Apostlen. Selv om dette skulde være ret, og selv om (Herren) Wodan oprindelig er (Herren) Kristus, bør man næppe opfatte Digtet som et blot Stueprodukt, i den Forstand at en Gejstlig har siddet og efter Godtykke sat hedenske Navne ind — med een Undtagelse altsaa — istedetfor kristne. Digtet synes at have haft en Tids Liv bag sig i det synkende Hedenskabs Dage, men til syvende og sidst at være en Efterdigtning efter kristent Forbillede, omtrent som ett og andet i senere nordisk Mytologi ser ud til at skyldes Paavirkning fra den fremtrængende Kristendom.

Selv om Merseburgdigtet skulde være nok saa hedensk, forfejlet var det alligevel, med dens Autoritet at ville presse Hedenskab ud af saadanne kristne Signelser til hvilke intet hedensk Sidestykke haves men derimod fuldtop af Paralleler i de sydlige kristne Lande, og som falder helt til Rette i den kristne Bibel- og Legendeverden. Sligt var man inde paa, naar de Kors hvormed en Signelse ofte afsluttes, tydedes som Thors Hammertegn, eller naar Linien »Petrus stod under et Egetræ« skulde vise tilbage til en hedensk Formel om Thor, hvem jo Egen var helliget; Egen er her en tilfældig Variant i en gammel Petrussignelse (jfr. S. 66), som atter er et Barn af den østerlandske »Møde«-formel; man kan højst sige, at Egen er et tysk-hedensk Minde, men derved bliver dog Formlen ikke tysk-hedensk. Ligesaa misvisende er det at udlede Trækket »Kristus og Petrus gik over Land« fra Wodans Van-

dringer med de andre Guder, eller endog ud i det blaa at paastaa, at Formlernes kristne Navne gennemgaaende har fortrængt ældre hedenske[1]).

Snarere end Phol-Wodan-formlen kan den af de to Merseburgformler vi endnu ikke har omtalt (efter sin Plads kaldt den »første«), tænkes at være af rent hedensk Byrd, og det skønt den ikke pranger med hedenske Navne. Den gaar ud paa at udfri Fanger: »Fordum sad der Kvinder, de sad her og dær (?), somme bandt Baand, somme sinked Hær, somme kyndige (?) kløved Lænker: spring fra Fangebaand, fly fra Lænker!«

Vi træffer noget tilsvarende i ældre latinske Formler, der naaer tilbage til Marcellus c. 400 (se S. 15). Ifølge ham siges[2]) mod Maveonde: »Tre Møer havde faaet et Marmorbord sat frem midt i Havet; de to snoede til, den ene (tredje) snoede op«. Det de binder og løser, er efter en anden marcellinsk Opskrift (de syge) Tarme. Man har betragtet allerede Marcellusformlerne som kristelige[3]), saa at Jomfruerne skulde være de tre Maria'er e. l. Langt nærmere ligger det dog baade her og ved Merseburgformlen at tænke paa hedenske Guddomme i Lighed med Romernes spindende Parcer; den tyske Formel kan være en magisk Tillempning af et hedensk[4]) Motiv, maaske efter antikt Mønster. At Antikkens Trylleord allerede før kristen Tid har kunnet naa op gennem Germaniens Skove, vil vi senere høre mere om.

Der er endnu et Vidnesbyrd om hedenske Trolddomsord i gammeltysk (og gammelfrankisk og -gotisk) Tid, men det er rigtignok saare ubestemt. I Kirkemøders og Prædikeners Forbud mod Besværgelser omtales disse stundom som »hedenske« eller »Hedningenes« Besværgelser. Men desværre faar vi ikke disse Trylleformlers Ordlyd eller Indhold meddelt, saa vi kan ikke sige hvad Slags Hedenskab der tænkes paa. Er det Meningen at stemple alle forbudne Besværgelser som ukristelige

---

[1]) Wolf i Z. d. Alt. 7, 537; Wuttke i Der deutsche Volksaberglaube § 242. Endog Herm. Usener 1902 (i Hess. Bl. f. Volkskde I 2) tror, at Jesus og Maria i Trylleformler er indsat for ældre hedenske Navne; »i denne kristelige Omdannelse løber (Hedenguderne) om indtil den Dag i Dag«. — [2]) Heim 492 < Marc. XXI 3. — [3]) Schwietering i Z. d. Alt. 55, 148 finder som Mersebfl.'s Grundmotiv: De tre Maria'er indbinder Jesu Legeme og løser det Paaskemorgen; Motivet ligger rigtignok lovlig godt gæmt. [4]) I det oldnordiske Digt Darraðarljóð skues Spydmøer vævende Tarme som Forbud paa Strid og Mandefald.

i deres Væsen, selv om deres Stof er bibelsk og kristent-legendarisk; eller sigtes der til overlevende græsk-romerske Formler med antikke Gudenavne, som f. Eks. Plantebesværgelsen S. 21[1]); eller endelig til gamle »nationale« tyske Formler? Vi faar næppe noget Bevis for de sidste ad den Vej. At »hedensk« kan have den første Betydning, viser en Prædiken fra ca. 700[2]), der taler meget om »hedenske Galdere«: »Hvo som ikke blot galdrer men ogsaa skriver for Kolden (friguras), hvo som hænger Engles eller Salomons Navne (paa Folk) . . . er ikke Kristen men Hedning«; om hedenske Gudenavne i Magien taler Prædikanten ikke. Allerede fra 4de Hdaar af hører vi om forbudne kristelige Trolddomsord[3]). — At Tyskerne har haft Trylleord og -sange i gammel hedensk Tid, skal med alt dette ingenlunde være nægtet; men hvad vi kan sige om dem med Sikkerhed, er saa godt som intet; og vi behøver dem heller ikke for at klare os den kristne Tids tyske Formler.

2. *England.*

Fra de gamle, angelsaksiske Kongers sidste Tid i England, omkring Aar 1000, er der overleveret os et ikke helt ringe Tal af oldengelske Besværgelser, tildels i digtersk Form. Noget her stemmer med antikke Mønstre, andet er fuldstændig kristent (Kristentroen havde sejret i England 300 Aar tidligere); atter andet gør et ejendommeligt Indtryk af noget der har sine Rødder i hjemlige hedenske Minder, maaske ogsaa i gamle hedenske Tryllesange. Gammeldags digterske Navne paa Vækster og Steder og Hentydninger til gamle Frasagn giver et løndomsfuldt Præg:

Mindes, o Malurt, hvad du meldte,
hvad du grundlagde paa Gudetinget (?)!
Una hed du, ældst blandt Urter.
Du magter tre, og du magter tredve,
du magter Edder og det paafløjne,
du magter den lede (fjendske), som far' over Lande.

---

[1]) At alle overleverede Plantebesværgelser fra Tyskland dels er antikke dels kristelige, maatte selv J. Grimm (Myth. II 999 fl.) indrømme. Jfr. Franz I 421, der alligevel mener, Kirkens Forbud gælder tysk-hedenske Formler. — [2]) Homilia de sacrilegiis ved Caspari § 15. — [3]) Jos. Hansen: Zauberwahn 44.

Saadan begynder en lang »Ni-urte-galder« mod Ormeedder[1]). »Hedensk« og kristeligt kan være sat uformidlet Side om Side, som naar det i samme Galder siden hedder:

Orm kom snigende, stak en Mand.
Da tog *Woden* ni Tordenkiler,
slog han Slangen, i ni Stykker den fløj.
Timian og Fennikel, fuldt mægtige to,
de Urter skabte den vise Drot,
hellig i Himlen, medens han hang.
Han satte og sendte dem til syv Verdner,
til arme og rige, alle til Helse.

Hellig i Himlene er ikke Odin (Woden), men Kristendommens Gud, og den som hang (paa Kors) er da her Kristus[2]). Naar han skaber Lægeurter paa Korset, synes det en Videreførelse af Legenden om hans Saar, der ikke buldnede eller blødte (S. 72). Frelseren nævnes ogsaa mod Formlens Slutning: »Krist stod over (overvandt) Sotter af alle Slags«. Galderens Odinmyte er i og for sig ikke afgørende; Modsætningen mellem Slangen og Herren er jo gammel jødisk og kristen, saa Woden her kan have fortrængt Gud eller Kristus. (Kendes Odin ellers som Ormebane?) — Endnu har de oldengelske Formler næppe været Genstand for saa indgaaende Tolkning, at der kan udtales nogen omfattende Dom om Arten af deres Hedenskab.

Hvor interessante disse oldengelske Galdere end er, saa synes de imidlertid uden nogen Betydning for den senere middel- og nyengelske Formeldigtning; mig bekendt er denne helt igennem af samme Stil og Indhold som Fastlandets kristne Formler. — Der er dog een eneste Opskrift, en nyoptegnet Formel, som ser forbløffende ud; Axel Olrik regnede dens Slutning for en Stump hedensk Paakaldelsesformel, et folkeligt Minde om ældgammel Gudetro. Den er hørt i Lincolnshire 1858 eller 59 og foreligger i to, ikke helt ens Affattelser[3]). En Kone kurerede sit Barnebarn for Feber ved at slaa paa tre Hestesko (paa Sengestolpen) med en Hammer, som forud var fæstet korsvis paa dem, og fremsige (efter den fyldigere

[1]) Journal of American Folklore 22, 190, 11te Hdaar. Malurt eller Bynke? — [2]) Saaledes ogsaa Grendon, Formlens Udgiver, der rigtignok vil have de fire Linier betragtede som en senere Tilføjelse. — [3]) Folk-Lore 9, 185 og senere County Folk-Lore 5, 125. Sidste Sted i Bygdemaal saaledes: »Feyther, Son and Holy Ghoast — naale the divil to this poast — Throice I smoites with Holy Crok — with this mell Oi throice dew knock — one for God an' one for Wod an' one for Lok«. Første Sted væsentlig i Rigssprog og uden Linie 3.

Gengivelse): »Fader, Søn og Helligaand — nagl Djævlen til denne Stolpe. — Tre Gange slaar jeg med den hellige Krog, — med denne Hammer banker jeg tre Gange — een for Gud og een for *Wod* og een for *Lok!«* — Loke findes ellers ingensinde nævnt udenfor Norden! Olrik[1]) regner denne Linie for i det seneste at hidrøre fra de nordiske Vikinger i England, men holder det for en »ulige simplere Forklaring« at den stammer fra Anglerfolkets egen hedenske Tid, at altsaa »en Trehed hvori Woden og ‚Lok' havde Plads (ved Siden af en tredje Hedengud), ogsaa er paakaldt af de Angler der vandrede til Britannien« omkr. Aar 450, fjorten Hundrede Aar før Linien blev optegnet. Et fuldt paalideligt Vidne om gammelt Hedenskab er Linien dog næppe. Der kan ikke ses bort fra, at den blev hørt af en Dreng (efter hvis Gengivelse saa den næste Hører, Drengens Moder, erkender at der gæmmer sig to hedenske Gudenavne i den), eller fra at det ikke meddeles om Formlen overhovedet blev optegnet dengang (den offentliggjordes først c. 40 Aar senere). Hvad hin Kone egentlig har sagt, synes da ikke fuldt sikkert. Hvis vi gaar ud fra, at Ordlyden var hendes, maa Formlen regnes for et ret sammensat Rimværk. Linie 1—2 er i sen-engelsk folkelig Signestil. Linie 3 og[2]) 4 maatte være Rimsmedens Overgangsled for at faa Gudelinien til at hænge paa. Hvilken Forhistorie »Digtet« har haft forud for Konens Brug af det, kan ingen sige; at Guderne er producerede af en lærd Person — lige saa lærd som Drengens Moder der i »Lok« genfandt den fremmede Loke — er næppe sandsynligt. Snarere er Ordlyden unøjagtigt opfattet[3]).

3. *Norden.*

Først i de seneste Aar har man[4]) ret taget fat paa at udforske de Løndomme som Skandinaviens ældste Trylleform-

---

[1]) Danske Studier 1908, 200; *Odin, Loke* og *Hønir* omtales nemlig i Volsungasaga som vandrende sammen, og i en Færingvise paakaldes de een for een. — [2]) Een af Linierne 3 og 4 er overflødig, baade Rim og Indhold; Linie 3 ser mest ægte ud og forudsætter Bygdemaalet. Har Udgiveren den første Gang ændret den, fordi en Rigsmaalform Crook ikke vilde give Rim paa Lok, og anden Gang taget begge »Varianter« med? Selv gør han ikke Læseren opmærksom paa Forskellen endsige forklarer den. — [3]) Skulde mon Dialektordet warlock, Troldmand, uforstaaet og spaltet af Rimeren, ligge bagved?? — [4]) Tidligere S. Bugge og Wimmer og nu især Magnus Olsen i Norge og v. Friesen i Sverig. En fyldig samlet Fremstilling er givet i Linderholm Nordisk magi I (Svenska landsmål 1918), som i det nærmest fl. nyttes hvor ingen Kilde anføres. Jfr ogsaa v. Friesen Art. »Runenschrift« i Hoops Realleksikon.

ler i langt over tusende Aar har ruget over: de magiske Indskrifter skrevne med de »ældre« Runetegn. Og her faar vi da endelig at gøre med en Tid som uimodsigeligt naar tilbage til det ramme og salte Hedenskab, og vi staar overfor en ikke helt lille Række Formler. De ældste af de paagældende Indskrifter sættes til Tiden omkring 300 efter Kristus (eller noget tidligere); de er altsaa paa Alder med de ældste græske magiske Papyrus'er fra Ægypten! Vi finder Indskrifter af magisk Art paa Vaaben fra Mosefund; paa Amuletter, f. Eks. »Brakteater« ɔ: tynde Smykker af Guldblik, stemplede paa den ene Side; senere paa Knive, Æsker og andre Brugsgenstande; og endelig kan Gravskrifter have et besværgende Præg. — Selve Runeskriften kan ikke være svært meget ældre end de ældste kendte Indskrifter. Runetegnene — 24 i Tal — skyldes Berøringen med Sydens Kultur; ogsaa de er i sin Tid komne ind »over Alperne« eller Balkan. De er en Omdannelse af den ældre romerske Kejsertids Bogstavtegn (græske eller latinske eller begge Slags) og er bleven brugte over hele det gotonske Omraade (Norden, England, Tyskland m. m.), men langt de fleste bevarede Mindesmærker er her fra Norden. — Runerne har ogsaa tjent rent »naturlige« Formaal som Handels-, Rets- og Krigsforhold, og adskillige af de Indskrifter vi kender, er (i hvert Fald i yngre Tid) ikke af magisk Art; men allerede selve Tegnrækken staar som[1]) »en Koncentration af samtlige Runers magiske Kraft«; de 24 Tegn ($= 3 \times 8$) sættes i alle gotonske Lande i samme Orden naar hele Rækken ristes, og de har faste Navne. De Kultursamfund man laante Skriften fra, kunde, som vi har set, være ypperlige Læremestre ogsaa i magisk Brug af Skrift.

Vi træffer indenfor nordisk Runemagi gennemgaaende de Grupper som vi tidligere har opstillet: Bogstavrækker, Ritus-ord, Besværgelse og maaske Fortælleform. — Enkelte Indskrifter bestaar kun af selve Tegnrækken med dens 24 Tegn: fuþarkgw (o. s. v.). Saaledes en Brakteat fra Vadstena og nogle Fund udenfor Norden[2]). Dette skal sikkert være et magisk Værn. Tilsvarende Alfabetindskrifter træffer vi ogsaa i Hellas og Romerriget baade forud for og omtrent samtidig med de nordiske, dels med græsk Alfabet dels med latinsk

[1]) Magnus Olsen i Edda V 228. — [2]) Jfr. Dieterich Kleine Schriften 202 fl. 212.

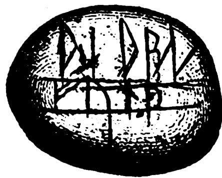
(jfr. S. 12). — En anden Type viser følgende Indskrift paa et Benstykke fra Lindholm i Skaane (*x* ɔ: usikkert Tegn):

aaaaaaaaRRRnnn(x)bmuttalu

ialt 24 Tegn. Vi mærker her at foruden 3 Tallet 8 spiller en Rolle (vel i Sammenhæng med at 3×8 giver selve Runerækkens Tal 24). Tegnet for *t* bar Navnet *tivaR*, senere Týr, altsaa den kendte Stridsguds Navn; et senere Digt fra Vikingetiden[1]) giver den magiske Anvisning at »nævne to Gange Týr«; *a*-Runen hed *ansuR* ɔ: »As«, Gud. *alu* staar ofte i magiske Indskrifter og betyder formentlig »Værn«. Dette som Prøve paa Urnordens »efesiske Bogstaver« (S. 12). Et mærkeligt Fund maa endnu nævnes her, ett af de aller ældste. Paa en Krystalkugle fra Aarslev paa Fyn (allerede fra 3dje Hdaar?) staar med græske Bogstaver vor gamle Kending Lønordet *Abla(na)tanalba* (S. 12), dog med en Fejl idet *na* mangler. Kuglen med Indskrift er vel færdig importeret Vare, men viser i hvert Fald, at Antikkens magiske Produkter ikke var Urnorden ukendte. Forkærligheden for 8-tallet kan synes en hjemlig Ejendommelighed; de græske Papyrus'er holder sig til 7; vi har dog Hjemmel for 8-, 24- (og 10-) tallets Rolle ogsaa indenfor den senklassiske Verden[2]), rigtignok vel kun fra Rhin- og Alpeegnene.

Andre Indskrifter har øjensynligt et Tankeindhold; trods al Skarpsindighed og Lærdom i Tolkningen synes dog den fuldt sikre Forstaaelse ikke overalt opnaaet endnu. Ogsaa her kan Tallet spille en Rolle, idet Gruppering paa 24 eller 8 (eller 10) Runer kan være gennemført.

Som en Slags »Ritusformel« kan man vel regne Indskriften paa en norsk Benkniv: *lina laukaR a* (ɔ: alu?), dersom Meningen er: Hør (eller: Linklæde?) og Løg er magisk Værn[3]) (jfr. Hørfrøs Rolle i senere Overtro). — En »Brugsanvisning« er Ordene paa en lille Sten af Form og Størrelse som et Øje, fra Valby (c. 700): wiþr afunþ, mod Avind. Stenen og dens Paaskrift har aabenbart været Værn mod

10. Runeamulet fra Valby, o. Aar 700.

[1]) Sigrdrifumál 5. — [2]) jfr. Magnus Olsen i Edda V. — [3]) Magnus Olsen i Norges Indskrifter med de ældre Runer II 668: Kniven mulig brugt ved Afskæring af et Dyrelem, der til magisk Brug skulde opbevares i »Lin og Løg«.

»ondt Øje«. I sin Form svarer Indskriften ganske til hvad vi læser i græsk Sprog paa en Sten fra Italien (S. 5): »Mod Aander og Spøgelser« (pros demona(s) ke fobous).

11. Benplade fra Lund med Trylleruner, o. Aar 1000.

Og Besværgelser. To Mindestene fra Blekinge (c. 700) har Indskrifter der ender med Trusel om Forgørelse. Den ene har en ligefrem Overskrift »Uþarabaspa«, Utarvs-, Ufærds-spaadom, og slutter: »af Rænkedød rammes hvo dette bryder«[1]) ɔ: den som forgriber sig paa Mindesmærket, skal dø ramt af Trolddomskunst. Vi har her et Sidestykke til de forbandelsestunge Gravskrifter fra græsk Grund, hvor alt ondt nedkaldes over Gravrøveren (s. 22). — Fra en endnu senere Tid, Vikingetiden, er enkelte egentlige Forbandelsesindskrifter (med de yngre Runetegn), tildels vistnok med Æmne fra Elskovs Himmel- og Helvedverden. En Benplade til Vævebrug (fra Lund, ned mod Aar 1000) er ved indristede Ord, der ialt tæller 24+8 Bogstaver, gjort til en Ulykketing. Magnus Olsen tyder Ordene som »Sigvor's Ingimar skal have Men-graad (»mn krat«)! *aallatti«:* Ingimars Fjende (M. Olsen tænker sig: den Kvinde han har vraget, da han foretrak Sigvor) »væver« Ulykke til ham, saa han skal græde ved den ham paaførte Men. Formentlig er der ikke blevet vævet med den runebærende Plade, idet denne synes brækket itu før Ristningen[2]). Der er dog foreslaaet andre Tydninger af »mn krat« (tildels i helt anden Retning); Dr. J. Brøndum-Nielsen foreslaar i Brev at tyde: »min grand«, mine Ulykker. — »aallatti« er et Lønord.

En Kobberdaase fra endnu senere Tid, 11te Hdaar, funden i Sigtuna i Uppland, bærer et dunkelt Par Verslinier, som man mener at kunne tyde saaledes[3]): »Fugl sled den blege Røver; man saae hvor Lig-gøg (ɔ: Ravnen) svulmed«, altsaa en Advarsel til mulige Tyve i Form af en Fortælling om,

[1]) Saaledes efter Axel Kocks Tydning, Arkiv för nord. filol. 33,22. — [2]) Magn. Olsen i Kria. Vsk. Selsk. Forhdl. 1908 nr. 7. — [3]) v. Friesen i Fornvännen 1912.

hvordan fordum een der forgreb sig paa fremmed Gods, led en ynkelig Død. Hvis dette er rigtigt, har vi her en episk Formel af lignende Fynd og Art som Marcellus' fra Oldtidens Slutning: »Ulv gik ad Vej, ad Sti, aad det raa og drak det klare.« (S. 13).

Den der i *ur*nordisk Magi haaber at finde Fortællinger om Gudernes Færd i Lighed med Merseburgformlen (S. 77) og et oldengelsk Trylledigt (S. 82), vil indtil videre blive skuffet. Den eneste Plads Guderne har i de hidtil kendte Indskrifter, er i de Runetegn som bærer deres Navne og dermed deres Kraft (jfr. S. 85; *a* og *t*), paa enkelte Stene vist ogsaa i deres vedføjede Billedsymboler. I Sætningsindskrifterne fra den ældre Tid, før 8—900, hverken nævnes, omtales eller paakaldes Guderne. Derimod [1]) kan vi finde det ægte hedenske Træk i Indskrifterne, at den troldkyndige (og præstelige?) Runemesters egen Person spiller en Rolle (jfr. vort Afsnit »Jeg« S. 28). »Jeg Guding, utilgængelig for Forgørelse«, saadan omtrent tolker man en norsk Grav-indskrift fra senest 5te Hdaar: Hans (ganske vist gudbærende) Navn og Kraft trygger Stenen mod onde Magter. Og paa den ene Blekingesten (S. 86) fra c. 700 forkynder Runemesteren: »Jeg fjæled her Kraftruner uden Angst for arg Trolddom« ɔ: han er sikker paa, at hans Værk ikke kan rammes af Forgørelse [2]). Flere danske Gravsten fra c. 800 er satte af eller over Præster (Goder), men uden at deres Indskrift nævner eller paakalder de Guder disse Mænd har tjent. — Derimod møder vi ved Aar 900 paa den danske Glavendrupsten »Thor vie disse Runer«; dengang havde rigtignok bl. a. en Mand ved Navn Ansgar allerede virket i Danmark, Kendskabet til kristeligt Forbillede kan have gjort sig gældende [3]); Thor og hans Hammer kunde føles at svare til Kristus og hans Kors. — Omtrent samtidig eller lidt ældre er den store, mærkelige Gravskrift fra Rök i Ø. Götland med dens Udsagn om gamle Konger og Helte; her læses et med Lønruner skrevet þur, Thors Navn. Men derudover finder Prof. Magnus Olsen [4]) i

---

[1]) Til det fl.: Magnus Olsen i Norges I. m. de æ. R. II 629 fl. — [2]) Jfr. den lille bevarede Stump af »Heimdalsgalder« (i Gylvekoglet Kap. 26): »Jeg er ni Mødres Barn, jeg er ni Søstres Sön«: Guden (?) taler som Magier og priser sig selv. — [3]) Saaledes M. Olsen i førnævnte Skrift; i sin seneste Afhandling (se nedenfor) berörer han ved Omtalen af »Tor vie« ikke denne Mulighed. — [4]) Arkiv för nord. filol. 33,201 (1921).

en sindrig Tolkning af ett af Indskriftens dunkle Slutafsnit Hentydning til Ragnaroktiden (hvor Thor's og Siv's (?) Søn Magne skal være blandt dem der fortsætter den ældre Gudeslægt og derved holde ogsaa hele Menneskelivet oppe); og den hele Omtale af Helte og Guder skal være ment som »en kraftig Indvielse af Gravmindesmærket«; her har »en Runemester, som var fortrolig med Skaldskap, vovet det Skridt at forme en Gravvielsesindskrift over en religiøst gennemaandet »runemythisk« Digtning[1]) . . . en Potensering af Runestenenes Formel »Tor vie dette Mindesmærke««. Om dette var ret, fik vi da her virkelig hedensk Mytologi (efter M. O. endog »ramhedensk«) tagen i Gravmagiens Tjeneste; vi fik dermed en Art Sidestykke til den græske Gudefødselsmyte i magisk Brug S. 13 — kun at den nordiske ogsaa taler om »de sidste Ting«, den græske ene om Verdens Ophav — (og til Evangeliestykker baarne som Amulet S. 38), men rigtignok ikke til den Slags tilrettelagte Fortællinger hvor Gudens Færd skal overføres paa det netop foreliggende Tilfælde (Kirke og Medea lægte et Saar, den Hellige bødede sin Foles Vrid), den egentlige episke Trylleformel, som er en Genre for sig[2]).

Først henved hundrede Aar senere møder vi igen, paa et Par danske og et Par svenske, Runestene Gravformlen »Thor vie« eller »Thor værne«; den virker »næsten som en Protest mod den større Jællingestens korsfæstede Kristus« (L. Wimmer).

Der kan naturligvis endnu spørges, om de urnordiske Læge-formler, hvilke vi ikke kender, skulde have haft et Særpræg og kendt til Fortællinger om Guders Lægekure. At Lægerne brugte Trylleord i deres Kald, siges udtrykkeligt i Eddadigtet Hávamál. —

Vi har hørt, at nogle af Runetegnene havde Gudenavne. Hertil svarer, at Nordboerne opfattede hele Runekunsten som Gudernes Værk og Gave; »de høje Magter skabte« Runerne, siger Hávamál; »Runer som stammer fra Magterne« staar der i en Indskrift (fra ca. 700). Guderne øver selv denne Kunst;

---

[1]) [Formen minder efter M. O. om Optællings- (og Slutstignings-) Formen i Hávamál 147 fl. og i Vafthrudnismál]. — [2]) Helt nær til denne vilde vi komme ved v. Friesens Tydning (Der Runenstein von R.), som indlægger den Tanke, at Indskriften vil skabe *Hævn* over den dødes Banemænd ved at opregne navnkundige Hævnakter fra Fortiden. I Slutningen finder ogsaa han Hentydning til en Ragnarokguddom (Vale). — Fra hele Opfattelsen af Indskriften som magisk tager Brate Afstand i A N F 38, 294: Stenen vil blot prise den faldnes Byrd og Bedrifter.

særlig Odin er den vældige Runemester. Ved denne sin ædle Byrd er Runemagien i og for sig hævet over lave, ondsindede Tryllekunster, der tyer til andre Slags Midler (»arg Trolddom«). Det udelukker ikke, at Runerne faktisk (omtrent som Antikkens Forbandelsestavler) brugtes ogsaa mod Uvenners Velfærd. Vi har set det ved Ingimar-indskriften fra Lund (S. 86) og skal nedenfor møde et navnkundigt Eksempel fra Norges Historie.

Nogle af de sidste Indskrifter har ført os fra urnordisk Tid ned i den »oldnordiske« (efter c. 800), til Vikingernes og den ældre kristne Tid. Bortses fra de faa magiske Indskrifter, kender vi næsten intet til Ordlyden af denne Tids Tryllereformler. Den rige skrevne Litteratur fra Norge og Island[1]) omtaler hyppigt nok Trolddom, ja ogsaa Trylleord, især Galder ɔ: Tryllevers bestemte til at synges (Galder af »gale«, synge). Men kun undtagelsesvis faar vi fat i Ordlyden af en Galder eller anden Formel[2]). Netop i denne Henseende lader desværre ogsaa den glimrende Skildring i Erik den Rødes Saga Kap. 4[3]) os i Stikken. Den giver os saare anskueligt en Spaakones (Vølves) hele Optræden og Dragt, og fortæller hvordan hun formaar en tilstedeværende Kvinde — trods dennes Betænkeligheder som Kristen — til at synge den Galder som skal til for at hidkalde Aanderne (»Naturerne« kaldes de), ved hvis Hjælp Vølven saa ser ind i Fremtiden. Men om Galderen selv faar vi kun at vide — fagert men magert — at den var »fager at høre« og »kvædedes med fager Røst«.

I enkelte Tilfælde er vi dog bedre farne. Vi har Egils Nidviser fra c. 935 (i den senere nedskrevne Egils Saga), og vi

---

[1]) Om Danmark jfr. S. 46. — [2]) Indenfor Edda giver Digtene Hávamál Str. 147—165 og Grógaldr Besked om de forskellige Formaal til hvilke Galderarterne bruges, og tilsvarende Sigrdrifumál 4—12 m. H. t. Runers Brug; men udover et Par Vink om Runetegn, og det at man to Gange nævner Týr for at faa Sejr (jfr. S. 85), faar vi ingen Viden om Indholdet. I Skírnismál er Truslerne mod Møen, som ikke vil tage Mand, vel mest friere Digtning efter virkelige Galdere; Str. 33 minder om Egils Nidsang (Odins og Frøjs Vrede), Str. 30 (Trolde som Pinere) og 36 (Slutbebuden af Runemagi) om Buslas Bøn, se ovenfor i det fl. — Indenfor Sagaerne har Grettis Saga Antydning af Forbandelsesformel (Boers Udg. S. 272). Nogle Gange hører vi hvad Vølven synger (Hrolf Krake Kap. 3 fl., Örvarodd Kap. 2, begge kendte af Danske gennem Oehlenschlägers Frodes Drapa og Örvarodds Saga); men det er Fremtidsforudsigelse, Trolddommens Resultat. Ikke heller Versene Ketil Hæng Kap. 4—5 er virkelig Galder. — Her i Danmark bringer Sakse paa sit Latin et Par Forbandelser (P. E. Müller 49. 203); begge hører til hans norsk-islandske Stof, jfr. A. Olrik: Sakses Oldhist. II 1 fl. 48 fl. — [3]) Storms Udg. S. 16.

har Buslas »Bøn«, d. v. s. Forbandelse, fra 13de Hdaar (i Herrøds og Boses Saga). Nordmanden *Egil Skallegrimssøn* havde lidt Overlast af sit Lands Kongepar og digtede saa i det kunstfulde »drotkvædne« Versemaal to Forbandelsesstrofer, een mod Kong *Erik Blodøkse* og een mod Dronning *Gunhild*. Den første lyder, omsat i Prosa[1]): »Guderne forjage Kongen! Saaledes gengælde de ham, at han røvede mit Gods! (Gude-) Magterne og *Odin* være ham vrede! Land-As, lad Folkets Underkuer fly fra sine Jorder! *Frøj* og *Njord* hade den Mændenes Fjende som krænker Helligdommen!« Strofen til Gunhild udvikler, at Egil godt veed, det er hende der staar bagved Kongen, og til Slut trues ogsaa hun. — Det er muligt, at netop disse Strofer blev ristede paa den »Nidstang« som Egil samtidig rejste mod Kongeparret, skønt Sagaen fremstiller det lidt anderledes; omsættes de i det 10de Hundredaars »Runeretskrivning«, faar hver Halvstrofe 72 Runetegn (M. Olsen), hvilket stærkt maatte øge Digtenes Kraft ved Nedskrivning (Ristning, jfr. S. 85). Paakaldelsen af Guder svarer til samtidige danske Gravstenes Skik (S. 87). Folkelig Trolddom kan disse kunstige Strofer langtfra kaldes; og de er heller ikke almengyldige, men helt igennem digtede med den bestemte Tildragelse (Kongeparrets Adfærd) for Øje.

Kvinden *Busla* tvinger ved mægtige Tryllesange Östergötlands Konge *Ring* til at skænke sin Søn *Bose*, samt *Herrød*, hvem han vilde dræbt, Livet. Sagafortælleren[2]) er betænkelig ved at meddele de skrækkelige Trolddomsord, men kan ikke styre sin Lyst dertil: »Der er mange Ord deri som det er unødvendigt for kristne Mænd at tage i deres Mund — og dette er Begyndelsen derpaa«; derefter meddeles »første Tredjedel« af Sangen, syv Strofer. Kongen vil endnu ikke give sig, og Busla tager da fat paa anden Del. »Og jeg maa give Afkald paa at skrive den — siger Sagamanden — men dog er dette Begyndelsen derpaa«; vi faar saa een Strofe til, og af sidste Tredjedel, som ikke maa kvædes efter Solnedgang, meddeles een Strofe (Slutstrofen?). Digtet[3]) er i gammelt, forholdsvis enkelt Versemaal med (mindst) 8 Linier i hver Strofe.

---

[1]) Metrisk Oversættelse af begge Stroferne i N. M. Petersen: Fortællinger om Islændingenes Færd I 151 fl. Om Forholdet til Nidstangen og Runetallet: M. Olsen i Edda V 236. — [2]) Fornaldar sögur III 202 fl. — [3]) Tekst og Oversættelse sidst i Finnur Jónsson: Den norsk-isl. Skjaldedigtning II B 350.

Indgangsstrofen bebrejder Kong Ring hans frygtelige Forsæt at dræbe sin Søn. Strofe 3 lyder: »Forvildes skal Vætterne (Skytsguderne) — det uhørte ske — Klipper rystes — Verdner forstyrres — Vejr forværres — Uro komme — hvis ej du Ring — fredlyser Herrød — og Baga-Bose — Livet du skænker«. Busla vil altsaa ligesom de græsk-ægyptiske Magere (S. 31) forvirre Guderne, ja »styrre Verdens Orden«, om hun ikke faar sin Vilje. I de følgende Strofer trues Kongen med gruelige indvortes Smærter; og hverken paa Hav eller Jord skal han kunne færdes: Naar han sejler, skal Sejl og Tove gaa itu; naar han rider, skal Hestene blive halte. Just saaledes truer baade Antikken og derefter den kristne Magi Voldsmanden eller Tyven (S. 22). Særlig uhyggesvanger er Strofe 7: »Dig være i Sengen — som i Straa-Lue — men i Højsædet — som paa Havbølge, — dog skal det siden — vorde langt værre. — Vil du hos Mø — Mands Gammen have — forfejle du Vejen — vil du høre end mer?« Saa pudses Trolde, Elver, Riser og flere Dæmoner paa ham, og der trues: »Rimturser hade dig — Heste skænde (?) dig — Straa stinge dig — Storme gøre dig gal — Ve vorde dig — gør du ej min Vilje!« I den sidste Strofe kræves, at Ring skal gætte seks Karles Navne; hvis ikke »da skal dig Hunde — ihjel gnave — og din Sjæl skal — til Helved synke!« De seks »Karle« er seks Runegrupper, som meddeles efter Digtet. Trods det kristne Helved (*viti,* og et »djævelsk« i Str. 2) og trods Fravær af bestemte Gudenavne gør Digtet et stærkt hedensk Indtryk. Skønt Buslas Bøn ligesom Egils Nidvers omtaler et særligt Tilfælde, har det dog et mere alment Præg; de af Lejligheden særmærkede Linier og Strofer lader sig nogenlunde skrælle fra (ligesom Skemaudfyldningerne af saa mange Formler), og en almindelig Forgørelsesgalder bliver tilbage. Den er dog vel nok ret digtersk frit udført. Nærmere ved virkelig Brugsform staar[1]) kanske nogle beslægtede Forbandelsesord hos Sakse (Kilden altsaa senest 12te Hdaar); de udslynges mod Hadding, der er kommen for Skade at øve Drab. Desværre staar her den latinske Versedragt mellem os og Originalen. Der begyndes som saa: »Vandrer du paa Jord, sejler du paa Hav, faar du Guder til Fjender«; Hvirvelstorm og Frost vil altid følge ham; søger

[1]) Jfr. Heusler og Ranisch: Eddica minora XCVIII.

han i Hus, vil Vinden vælte det; man skal fly ham som skadeligt Skab, ingen Sot skal være fulere; og det skal gælde, indtil han giver Sonebod.

Folkeligere end disse Tryllekvad er et Par kortere Prosaformler[1]) — Ritusformler — som er levnede os. De giver et Vink om, at ogsaa Mennesker der ikke var Runemestre[2]) eller selvstændige Skjalde, kunde have Kraftord at ty til. Egil Skallegrimssøn selv nedlader sig ifølge Sagaen til sligt (og selv om Ordene maaske ikke er saa vel afhjemlede som de to Niddigte, gengiver de dog nok gammeldags Udtryksform). Idet han rejser Nidstangen med et Hestehoved paa, og drejer dette, fremsiger han denne Formular: »Her sætter jeg en Nidstang op og drejer dette Nid (denne Forbandelse) mod Kong Erik og Gunhild, og jeg drejer dette Nid mod de Landvætter som bygger og bor her i Landet, saa de alle flakker forvildede om, og ingen naaer endsige finder sin Bolig, før de har jaget Erik og Gunhild ud af Landet.« Endnu tydeligere end i Buslas Bøn tvinges her selve Dæmonerne ved Trusler.

I Sagaen om Vatnsdølerne kalder Kvinden *Groa* et Fjældskred ned over sit Hus ved at vifte op mod Fjældet med et Skind hvori Guld er indsvøbt, og sige de faa Ord: »Lad nu komme hvad der er beredt!« (Det minder om de eneste Hekseord der er naaet ned til vor Tid i Norn, det nu uddøde nordiske Sprog paa Orknøerne ved Skotland[3]): Kada rørte rundt i en Kærne for at volde en Baads Forlis, og sagde: »*Ta'r a' gort*« ɔ: det er alt beredt (?).

Endelig har vi fra en noget senere Tid *Ragnhild Tregagaas'* berømte og uhyggelige Tryllevers, som hun brugte Aar 1324 til at skille et Ægtepar ad. Sine Formler havde hun lært af *Solla Suk*. Navnkundig er Sagen ogsaa ved Bergensbispen Audfinns menneskekærlige Dom over den angrende Ragnhild, der dog, ifølge sit eget Udsagn i al Fald, havde forskrevet sig til Djævelen; hun slap med lang Valfart og nogen Faste. Trylleverset[4]) er saaledes:

---

[1]) Oversættelser i Edda V 236, N. M. Petersen Fortællinger I 155. II 63. — [2]) Runekundskab som Overklassens Eje, er stærkt tilspidset i Eddakvadet Rigsthula (43), hvor det er den unge *Kon* (Konning, Fyrste) som ene kender Runer. — Ikke sjælden nævnes Kvinder som runekyndige, jfr. F. Jónsson i Aarb. f. nord. Oldk. 1910, 292. [3]) J. Jakobsen i Festskrift til H. F. Feilberg 331. — [4]) Bang: Norske Hexeformularer Nr. 238.

Jeg slænger (?) fra mig »*gondols ondo*«;
een bide dig ibag, anden bide dig i Bryst,
tredje sætte paa dig Had (?) og Avind!

»Og naar disse Ord er læste (tilføjes der), skal man spytte paa den der synges imod.« — Vi genfinder Verset i Ingemanns Prins Otto med Suhms Historie som Mellemled og med den Tydning (der stammer fra Rask[1])), at *gondols ondo(m)* er Valkyrjen Gonduls Aander. Ved disse ellers ukendte[2]) Væsener sværger »den sorte Svend« hos Ingemann flittigt. Ogsaa Biskop Bang, de norske Hekseformlers Udgiver, tyder saaledes[3]). Sagen er dog overmaade usikker. — De tre Dæmoners Virksomhed gaar væsentlig igen[4]) i de Ord hvormed en Astrid i Sætesdal 1694 dræbte Kvæg og tog Folks Helse: »Ett i Haar, det andet i Skind, det tredje gaar ind;« og dertil spyttede hun i Døren. Hvad man end mener om de to gaadefulde Ord, saa er Formlen i sin Helhed ikke særlig oldnordisk, men til syvende og sidst en Form af den ældgamle, viden kendte marcellinske og merseburgske Besværgelse (S. 80): to forbereder (eller virker imod), den tredje afgør. I Tyskland bruges en saadan Formel endnu stadig[5]) til Formaal af samme Art som Ragnhilds: »Jeg aander paa dig; tre Blodsdraaber vil jeg berøve dig, den første fra dit Hjærte, den anden fra din Lever, den tredje fra din Livskraft; dermed fratager jeg dig din Styrke og Mandskraft«; netop dette sidste blev Følgen af Ragnhilds Trolddom.

Endnu i Middelalderens Slutningstid brugte Islændinger og Færinger de gamle stavrimede Versemaal til magisk Digtning;

---

[1]) Hos Suhm: Historie af Danmark XII 366. — [2]) Selve Gondul kendes baade fra Edda og Skjaldedigtning, altid som Kamp- eller Dødsmø. Mere gammeldags end »Aander« havde vel »Naturer« været (S. 89)? — [3]) Norsk theol. Tidsskr. R. II Bd. X 202: Valkyrjerne falder delvis sammen med Nornerne; de tre »Aander« under Gonduls Overhøjhed er da efter Bang en Modernisering af de tre livsbefrugtende Norner (nærmere kunde man vel jævnføre de tre skadevoldende »Troldenorner« i Buslas Bøn Str. 8), Hankønsejeformen Gondols viser, at hendes rette Køn i saa sen Tid er glemt. Det sidste maa da rigtignok tillige gælde de tre Norner, idet ogsaa Ordenstallene er Hankøn. Den hele Forestilling om en Han-Gondul, der regerer tre Han-Norner, er lidet lokkende. — Gondull (af gandr, en Stav) kan betyde det mandlige Lem (Fritzners Ordbog); Ragnhilds Galder gjorde Ægtemanden impotent for en Tid, jfr. ovenfor. Desuden betyder Ordet: Garnnøgle, Knytte, Forvirring (Vigfussons Ordb.). Fristende er det at opfatte *ond* om Aandepustet (jfr. verpa öndu, at sukke) i Tilslutning til Spytteritus'en og »anhauchen« i ovennævnte tyske Formel. I alle Tilfælde gør de bidende Kræfters Køn Vanskelighed i Forhold til »ondo«. Maaske er Formlen kommen noget »í göndul« allerede for Ragnhild eller Solla Suk. — [4]) Som Magn. Olsen gør opmærksom paa, Norges Indskr. m. de æ. Runer III 167. — [5]) T. Eks. Kuhn: Sagen aus Westfalen 191; der er hekset med Formlen endnu i vort Hdaar. Tägl. Rundschau 19/2 1911.

men her er det gennemgaaende ny Vin der er er hældt paa de gamle Læderflasker; saaledes naar der i en »drotkvæden« Blodgalder[1]) synges om Jesu Blod paa Korset; eller naar Høvdingen Trands »Credo«[2]) (Signelse) taler om Englevagt i Linier som disse: »Ej gaar jeg ene ud — fire mig følge — fem Guds Engle ...« Hedensk i Aand er derimod endnu et lille Udbrud som dette[3]): »Jeg klarer Godssager — jeg klarer Livssager — jeg klarer de største — Mandesager!«, den trylle-kyndiges stolte Selvtillid.

Vi vender os endelig til Nutidens nordiske Formler for at spørge, om der ikke i dem skulde gæmmes adskillige Minder fra vor hedenske Tid. Her kunde for det første være Tale om Brugen af Runer. I 19de Hundredaars danske Tryllebøger kan man ret jævnlig finde Runer brugt ved Siden af andre Lønskrifttegn! Men hertil er rigtignok at bemærke, at vi ikke finder mindste Spor af runeskrevne Formler i det 16de, 17de og det meste af 18de Hdaars Tryllehaandskrifter — og det skønt Runekendskab og -brug ellers ikke var ualmindelig i 16de Hdaar[4]); først den halvlærde Samler Rosenlund[5]), som 1771 udgav en »Cyprianus« i Trykken, leger lidt med Runer, efter at Runekundskab forlængst ad lærd Vej var genoplivet. Norske Hekseopskrifter viser et enkelt Eksempel paa Runer i 17de Hundredaar. Om svenske tør jeg intet sige[6]). Paa Island holdt Runernes Tryllebrug sig helt levende ned i 17de Hdaar. Den danske »Runemagi« i Nutiden er i hvert Fald et blot og bart Kunstprodukt. —

For det andet kan man henvise til nordiske Gudenavnes Optræden i vore Formler. Forskerne har som Regel lagt ret stor Vægt paa sligt som Vidner om gammelt Hedenskab. Man maa dog gøre sig klart hvad det egentlig er der lader sig konstatere. Der foreligger tre Muligheder: 1. Gudenavnene

[1]) Kålund: Den isl. Lægebog AM 434a, S. 366. — [2]) Rafn: Færeyingasaga 257; jfr. forved S. 49. — [3]) Kålund 368 jfr. Läffler i Studier i nord. filologi 4,52. [4]) P. G. Thorsen: Om Runernes Brug 84 fl. — [5]) D. Tr. I 48. 78. — [6]) I en enkelt afsides Egn i Sverig, nemlig Øvre Dalarne, især i Älvdalen, har Runekundskab holdt sig i Almuen lige til nyeste Tid; man kan her træffe Fadervor runeskrevet; det smager af Magi. Jfr. v. Friesen: Runorna i Sverige 31.

har fra gammel Tid Plads i vedkommende Sammenhæng, saa der virkelig foreligger en hedensk Formel; 2. Navnene skyldes nok Folkets Minde om Gudeskikkelserne, men de er af Folket sat ind i en Sammenhæng hvor de oprindelig ikke hørte hjemme; 3. der foreligger blot et Udslag af Forfatterens eller Samlerens Lærdom.

Fra Danmark kendes kun yderlig faa Eksempler paa Guder eller Jætter i Formler. Vi møder Odin og — Udgaardsloke. I en Tyvsmaning[1]) besværges sammen med Satan og Lucifer »*Odnes Gieldt*« (Haandskriftet er fra 1837). En nysvensk Opskrift[2]) af samme Formel har paa denne Plads »Oden och Oders gård«. En anden ligeledes nysvensk Variant[3]) har »Olansgält«. Hvad dette saa end skal betyde, bagved ligger i hvert Fald Odins Navn. Men to norske Paralleler[4]), allerede fra ca. 1656 og ca. 1700, har ikke disse Ord med, kun Djævlenavne. Disse, hvoraf Tyvsformler i det hele vrimler, og hele Formlens nærmest højmagiske (S. 9), internationale Stil viser, at Odin er en fremmed Gæst i Stuen. — Den imponerende Udgaardsloke nævnes i vor første trykte Cyprianus (1771), atter i en Tyvsmaning[5]): »Det hører Djævlen *Ugartilok* til at stjæle, og gaa til ham, naar du faar det i Sinde!« En omtrent samtidig norsk Heksebog i den »højere« Stil har[6]) »Ugartilok erholt og bansætte den Tyv!« Den danske Skolekomedie fra c. 1607 »Verden og den Fattige« (De mundo et paupere) bruger »Urgatilok« som Djævlenavn. Allerede Ordets lærde Form, der stammer fra Sakse Grammaticus, viser, at vi ikke her tør se et levende Folkeminde. — Den lærde Jacob Grimm vilde finde en Gudinde gæmt i denne Vending i en jysk »Aftenbøn«: »Saa sover a paa vor Frou Frey« (vor Frues, Marias Fred); han oversatte nemlig[7]) »hos Fru Freja«. Det bør dog ikke skade hans Navn, da han forsigtigt tilføjer: »hvis Oversættelsen er rigtig«.

I Norge er c. 1800 optegnet en mærkelig Bøn[8]) for Kvæget, der begynder: »*Gjuro* mæte lærte meg gjæte, *Asamøi* dyre lærte meg styre« ɔ: Gygen? (Jættekvinden) lærte mig at vogte o. s. v.

---

[1]) D. Tr. Nr. 941. — [2]) Aminsson Bidrag t. Södermlands äldre kulturhistoria IV 74, der dog har rettet til »Oden af Adersgård (Asgård)«. Opskriften (Kopi i Helsingfors) har som ovenfor. — [3]) M. f. Örebro L. M. VII 13. — [4]) Thotts Sml. 1997, 4⁰ (medd. af cand. mag. Aakjær) og Bang Nr. 1381 a. — [5]) D. Tr. Nr. 194. — [6]) Bang Nr. 1380. — [7]) Deutsche Mythologie IV 508. D. Tr. Nr. 1068 c. — [8]) Bang Nr. 264.

Det Træk at As og Jætte optræder i venlig Forening som Undervisere turde næppe være meget gammelt. Fra Norge har vi desuden to Gange[1]) overleveret den højtidelige Vending »I Navnet *Thor, Odin og Frigga*« som Afslutning paa Formler (een mod »Sandsten« paa Øjet, een mod Slangebid), altsaa paa den Plads hvor ellers den kristne Treenigheds Navne gærne sættes, uden Spor af indre Sammenhæng med selve Formlen. Begge Optegnelser stammer fra ett og samme Sted og rimeligvis fra een og samme Kones Tilsigelse (omkr. 1880). Til den ene Formel føjede Signersken den Ytring, at man skulde bruge de hedenske Navne i Stedet for Treenighedens for »ikke at tage Guds Navn forfængeligt«. Mon vi skal gøre os klogere end Konen og bruge disse Optegnelser til Støtte for den Paastand, at det i Formler ellers er de kristne Navne der staar i Stedet for en hedensk Trehed? »Odin« og »Frigga« er tilmed litterære, ufolkelige Former af Navnene.

Svensk Almue har stedvis holdt ganske særlig sejt ved gammel Sæd og Tro; Sverig var ogsaa det nordiske Land der senest blev kristnet. Med Tanken herpaa føler man det som naturligt, at vi i svenske Trylleformler, optegnede fra Folkemunde i Nutiden, møder Gudenavne langt hyppigere end i norske og danske, og det paa en saadan Maade at her næppe alene foreligger Skolemestervisdom. De fleste af disse Optegnelser er fra Småland og Sörmland. De følgende Bemærkninger om dem være givne med det Forbehold, at en paatænkt fuldstændig Udgave af Sverigs Formler vil kunne ændre Billedet noget[2]). Det ejendommelige i Sverig er, at Guderne oftest optræder handlende, i episke Formler. Næsten altid er det *Odin*, sjældnere *Thor, Frygge, Frigga*. I Vridformlen (S. 53; 77) er det enkelte Gange[3]) Odin som »rider over Sten og Bjærg«; man mindes da Merseburgformlen, hvor Wodan farer til Skovs! I en svensk Formel fra Finland[4]) kommer »*Odin Todin*« (ɔ: Odin og Tor-døn?) vester i Skoven og standser Blod. Næsten alle »Gudeformlerne« er imidlertid af Møde- eller Samtaletypen (se S. 65), dels det »gode« Møde,

[1]) Bang Nr. 40 og 127. I samme tre Navne døves Værk i en enkelt svensk Opskrift (Rääf 125 utrykt). — [2]) Udgavens Forbereder Professor Linderholm hævder (Urnord. magi 29): »De hos oss bevarade läsningarna stamma till någon del från förkristen tid . . . de flästa äro från kristen tid«. Hvilke Formler han opfatter som førkristne veed jeg ikke. — [3]) Meddelanden fr. Nord. museet 1897, 32 jfr. Medd. fr. Örebro museum VII 66. — [4]) Landtmann: Folktro och trolldom 9.

hvor Guden og en anden taler om at finde et Raad mod Sygdommen, dels Mødet med den onde Magt, som vises bort; Odin repræsenterer vistnok overalt[1]) den hjælpende Magt, ikke Skadevolderen. Det hedder f. Eks.[2]): »Oden stod pa Hidans bärg, han frågade (spurgte) Ulls moder: Hvad skall vi bota stämma med (helbrede Forstoppelse med)? — Tag den (det syge Dyr) om hals och blås den i munn, så öppnas dess svalg (dens Svælg) i samma stund«. Eller: »Oden står pa bärgen (Bjærgene), han spörjer efter sin fåle (Fole). Floget (»Flugt«, Kolik) har han fått. Spotten (Spyt) i din hand och i hans munn; han skall få bot i samma stund«. Mødet med den onde Aand: »Kvesa (Buldenskab) går sig vägen fram, så mötte hon Oden: Hvart (hvorhen) skall du gå? — Jag skall gå stad (afsted) och röta (bringe i Forraadnelse) kött och bryta ben . . .« (de derpaa følgende Sætninger om Bortmaningen er forvirrede). Paa Odins Plads kan findes andre, tildels underlige Navne: *Trullet* (Trolden), *Tussen* (Tursen, Jætten), Minsten, Ulven, ja[3]) »Jeppe paa Bjærget« (Holbergs Komedie var en Tid yndet i Sverig). Men vi træffer lige saa vel Vorherre Kristus eller Gudsmanden Jesus mødende den syge eller Sygdomsdæmonen; eller Maria· spørger Jesus om Raad (»Ulls moder« ovenfor maa vist stærkt mistænkes for at være Guds Moder). Jeppe og Trolden og Tussen (her paa den gode Magts Plads!) kan se ud som Forsigtighedsnavne for Odin, der i saa Fald bliver forholdsvis gammelt i Formlen — hvilket i hvert Fald overfor Jeppe ikke vil sige meget. Men Trold og Tusse kan ogsaa være tankeløst overførte fra *de* Former hvor de staar paa den Ondes Plads (hvorom nedenfor).

Mødetypen i sine forskellige Skikkelser er jo ikke nogen særlig nordisk Fremtoning; den er, som vi tidligere har set, vidt udbredt i Evropa og Østerland, kan føres tilbage til jødiske Legender fra de første Hundredaar af vor Tidsregning, ja har nære Sidestykker allerede i assyrisk Magi. Den eneste forsvarlige Forklaring paa de svenske Gudeformler synes den, at Navnene er indsat i indvandrede Formler (ligesom i sin

[1]) Vel ogsaa i en Opskrift hvor »goda« staar paa »Kvesas« Plads; anderledes opfatter her Christiansen: Merseburgerspruch 57. — [2]) Sv. landsmål VIII 319. Cavallius: Wärend 211. Aminsson I, I 107. — *Jove* og (?) *Anto* i norske Opskrifter fra Grænseegn mod Sverig (Bang Nr. 234; 225) staar maaske for Odin. — [3]) Rääfs Saml., utrykt (Christiansen 55).

Tid Jesus indsattes for Salomon, Nescia for Lilith e. l.). Hvem der vil, kan saa endelig tænke sig, at Mødeformlerne er komne til Norden to Gange, først i dets hedenske Tid, saa i kristen, og at de svenske Odin'er og Frigga'er er Levninger af det første, i sin Tid »afkristnede« Sæt. Rigtignok vidner ellers intet om de ældre kendte Former af denne Type[1]). Og vort, ganske vist mangelfulde, Kendskab til oldnordisk Ordmagi støtter ikke Formodningen om episke Gudeformler. Den simpleste Forklaring er, at svensk Almue i kristen Tid ud fra sit »mystiske«[2]) Hang har indsat de Gudeskikkelser der levede fordunklet i dens Minde. At det 17de Hundredaars lærde Interesse for svensk Mytologi har haft en lille Finger med i Spillet ved Formlernes Tilrettelavning, skal man maaske ikke helt forsværge; der er jo Mellemled mellem de højlærde og Almuen. Det ældste mig kendte Eksempel paa en »Gud« i en svensk episk Trylleformel er fra en Retsprotokol af 1728 og er vel endda tvivlsomt[3]). — Fra Mødeformlerne kan Gudenavnene have bredt sig til de faa Varianter af andre Formler hvor vi finder dem. Saaledes til Vridlegenden; det Par Optegnelser som her har Odin, ligner iøvrigt aldeles ikke særlig Merseburgopskriften: »Oden rider över sten och bärg, han rider sin häst ur vred och i led, ur olag och i lag, ben till ben, led till led, som det bäst var, när det helt var«, lyder den fuldstændigste.

En Formel af anden Art end alle disse er denne forholdsvis gamle fra en smålandsk Tingbog[4]) Aar 1632: En Mand forsvor sig til Odin Torsdag Aften paa en Korsvej ved at raabe: *»Ode kom,* Ode kom, Ode kom och giv mig pengar, jag vil sätta dig tjänst«. Her er ikke Fortælling om den lægende As, men Paakaldelse af den af Kirken fordjævlede Hedengud. »Giv dig Odhan eller fanen i våld« hedder det sammesteds. Og selve Formlen er i Stil med kristne Djævleforskrivninger.

---

[1]) Vendingen »Odin staar paa Bjærg(e), han spørger efter sin Fole« har et formelt Sidestykke i gængs Gaadestil fra Sörmland, f. Eks. Aminsson IV 69: »Far stog (stod) på 30 tänder och ropte åt spikspjäll (ɔ: paa Harven og kaldte ad Konen); der er adskillige lignende. Lidt anderledes har vi Troldens (onde) Raab i Bjerget i Norsk (Bang Nr. 216 a og d). — [2]) Jfr. Christiansen 56, der dog tilføjer »lærd Præg«. — [3]) Sv. Landsmål II S. XLVII Lugude Herred: »Thor for i tre land«. Samme Vending lidt før i Dansk D. Tr. Nr. 236, men her »Too (ɔ: to) foor fra trej land«. — Noreens »Tor bo« (Thor Bonde, hvormed N. dog vel ikke mener Guden), Altschwed. Lesebuch 98 (c. 1500) kan ikke fastholdes; Haandskriftet har »Torbo«, der skal jævnføres med Bang Nr. 872 og D. Tr. Nr. 625 fl. — [4]) Cavallius: Wärend 218.

Men endelig har vi fra nyere Tid Udsagn om Henvendelse til Odin hvor han virkelig maa siges at staa paa sin rette Plads i Ord af gammelt hedensk Præg. Hyltén-Cavallius fortæller i sin Bog om Småland (1864)[1], at »nogle Menneskealdre tilbage« levnede man ved Høhøsten grønne Straa eller frisk Hø og sagde: »Detta får vara åt (til) Odens hästar«. Her i Danmark, paa Møn, kastede man ved Kornhøsten den sidste Rest Sæd paa Agren med de Ord: »Dette skal være til *Jøing Upsals* Hest« (sket endnu i 1850'erne; efter en lidt ældre Meddelelse sagdes: »Det er for Jøden af Upsal, det skal han have til sin Hest Juleaften«)[2]. Denne Jøing er den ridende Odinjæger, der tillige dyrkedes som korn- og kvægskærmende Dæmon. Upsal er formentlig ikke den fjærne svenske Stad, hvor Asaodin i Hedenskabets Sluttid dyrkedes i Tempel, men betegner Møns Klint, den »høje Sal« hvor den Mægtige bor[3]. Vi har her egentlig en religiøs Vieformel, der ledsager en Offerhandling, og ikke en Trylleformel. — Lidt anderledes staar det med Gudenavnet i en Formel af lignende Art, Tandofferformlen. I flere Egne af Sverig og i svensk Finland paakaldes her Loke. Børn der fælder Tænder, kaster den gamle Tand i Ilden og siger[4]: *Locke Locke* (eller *Lokk Lokk* eller *Nokk Nokk*) ge mig en bentand för en guldtand!« Loke er her ifølge Olrik Ilden (Ildvætten), et udpræget hedensk Minde. Men selve Tandofret og Bønnen om at maatte bytte er udbredt i hele Norden, i Tyskland, Frankrig (og videre?); sydpaa rettes Bønnen oftest til den skarptandede Mus eller Rotte[5]: »Mus, Mus, giv mig en Bentand for en Guldtand!« (Danmark). »Rotte Rottelil, jeg giver dig en gammel Tand, giv du mig en helt god« (Sydvestfrankrig). Loke er altsaa indsat i den indvandrede Formel. Gnaverens Bentand er jo nok saa anskuelig som Ildens »Tand«.

Med Ildvætten er vi allerede stegne fra de høje Guder ned til de »lavere« Guddomme og Dæmoner. Og den der her søger Minder om hjemlig Hedentid i vore Trolddomsord, vil paa ingen Maade blive skuffet. I en dansk Signelse[6], frem-

[1]) Wärend 212. — [2]) Aarb. f. hist. Samf. f. Præstø Amt IX (Særtryk S.) 30 fra 1850'erne; Thiele: Danm. Folkesagn II 119 eft. et Brev fra 1807. — [3]) H. Ellekilde i nævnte Aarb. (Særtr. S.) 5. — [4]) Ekspl. hos Olrik i Danske Studier 1909, 78. — [5]) Danske Eksempler se Feilbergs Jysk Ordbog und. Mus. Gascogne: Revue des trad. popul. 27, 42. — [6]) D. Tr. Nr. 1026.

sagt af en Heks 1608, møder Jesus »alle *Underjord(s)* og Underboer«; i Norge og Sverig møder Frelseren i Opskrift paa Opskrift de onde *Trolde* eller *Turser* og viser dem bort. Danske Besværgelser nævner *Vætterne,* tidligst i en Opskrift fra Hekseproces 1618[1]): »de unde Vatte«. Nogle Maninger paa Latin fra Danmark og Sverig[2]), den ældste allerede fra 15de Hdaar, forbyder »*elvos et elvas*«, Ellemænd og Ellekvinder, at skade Mennesker eller borttage Køernes Mælk. Opskrifter med slige Navne har vi fra adskilligt ældre, mindre boglærd Tid end Opskrifter med Asanavne. Men, saa vidt skønnes, er i intet Tilfælde de Formler hvori disse Skikkelser nævnes, nordisk hedenske. En Del af dem, især Trolde- og Turseopskrifterne, har den almindelige kristne »Møde«-type; en Del har Besværgelsens Form; ikke mindst de sidste er gennemsyrede af Kirkelighed: »de onde Vætter« i hin danske Bøn er anbragt saaledes: »De skrev hans (Jesu) Navn paa Malmesten — forbøden vorde de unde Vatte og gøre os Men — Kyrieleis!« og hele Bønnen har Form af et Slags Himmel- eller Pavebrev[3]). Ellefolkene i de latinske Maninger kaldes Satans Engle og besværges ved Treenigheden, Maria og Evangelisterne; »die Elben« manes iøvrigt ogsaa i tyske Formler.

En navnlig svensk Specialitet indenfor »Mødet med den Onde« er Optræden af Trold-Skytten, der skyder sine Pile med Gigt og anden Ve ind i Kroppen paa Mennesker og Dyr. Selve Forestillingen er kendt viden om; man jævnføre det tyske Ord Hexenschuss, det engelske elfin shot, eller »den Ondes gloende Pile« i ny Testamente (Efes. 6,16, sagt billedligt). Men saa vidt ses optræder Skytten sydpaa ikke som episk Person i Formler. Han kan i Sverig[4]) være »Trolden«: »Trollet stod på ett bärg och spände sina bågar. Så kom Vårherre Kristus gående och sa: Hvem skall du skjuta, folk eller fä? — Hvem jag träffar (o. s. v.)«. Eller han er den troldkyndige, pilevante »Lap« eller »Finne« (som skyder »Vildlappeskud« eller »Finskud«): »Lappen kom sättande med sin båge spännande. Hvem skal du skjuta ....« Og: »Sankte (!)

---

[1]) D. Tr. Nr. 1067. — [2]) D. Tr. Nr. 1259; Klemming: Låke- och örteböcker 394; Wärend II Tillæg S. XIV. Mærk det nordiske *v (u)*; tysk har *b, p, f,* »tysk-latin«: contra alpes. — [3]) Danske Studier 1917, 141. — [4]) Meddel. fr. Nord mus. 1897, 34; Aminsson II 108; Rääf VII 130 utrykt.

Finne gick sig vägen fram och hade en båge på sin arm ...« [1]) — Ett Folk endnu har dog kendt denne episke Skytte, Englænderne. I en oldengelsk Formel [2]) fra 11te Hdaar mod Sting rider Heksene over Høj og Land; »jeg stod under Lind — under lyse Skjold — hvor de mægtige Kvinder — deres Kunster beredte — og hvor de sendte — tryllende Pile. — Jeg vil sende dem — en anden tilbage — en flyvende Pil — ret imod dem — Ud, lille Spyd — om du er herinde (nl. i Kroppen)!« Her er det ikke Kristus men det store »Jeg« som mestrer Heksene. (Jeg'et træffer vi atter i en senere skotsk Skadeformel [3]); 1662 tilstod en Kvinde at have afskudt en »Elverpil« og sagt: »Jeg skyder hin Mand i Djævelens Navn, han skal ej i Behold vinde hjem.«) — Men har vi da her ikke fælles Rester af en ældgammel (»urgotonsk«?) episk Formel om Troldskytten, bevarede hos Svenske og Angelsaksere? For ædruelige Øjne har vi ikke andet end den ældgamle Forestilling om Skytten, forskelligt udformet (hist ridende Kvinder, her en staaende (gaaende) Mand), begge Steder tiltrukket af Formelskemaer, hist af en Jeg-fortællertype, her af det gængse Møde med den Hellige. I alle Lande kan Formeltyper suge hjemligt Stof til sig [4]).

Vil vi søge Trylleformler som vore Forfædre kan tænkes at have brugt i hedensk Tid, og som har holdt sig levende til vore Dage, da hjælper det altsaa næppe at ty til Vætte- og Trolde- og Lappeformlerne, hvor gamle og hjemlige selve hine Skikkelser end er; endnu mindre skal vi vistnok gaa til Gudenavnsformlerne, de prægtige Flyvere der kommer susende og brusende med paasat Fjederham. Hvem veed om vi ikke snarest skulde se til de fattige Graaspurve? Til ganske simple Ritusformler, som Mytologerne ingen Lanse bryder for, de Formler som i faa Ord tegner en Tryllehandling (hvad enten saa Handling og Ord oprindelig er klassisk- eller nor-

---

1) Finnen kan ogsaa læge (for Skud): »Det kom tre finnar östan över land, de gjorde åt holskott, trollskott ...« (Rääf, jfr. Sv. Landsm. 7, 14 en Finne paa Havstrand). Mærkeligt nok kendes den lægende Finne, een eller tre, ogsaa fra Shetland og Orknøerne, som Udløber af nordisk Tradition; County Folklore 3, 148: »Tree Finmen cam fae der heem i de sea« (og lægede for Orm). »A Finn came ow'r fra Norraway« (for at kurere Tandpine). Ogsaa Danmark kender tryllende Finner, men ikke i Formler. — 2) Journ. Americ. folklore 22, 164. — 3) Dalyell: Darker superstitions 357. — 4) De tre Møer, der i Norsk og Svensk (ikke just i Dansk) spiller en stor Rolle som hjælpende og lægende, er intet særlig nordisk Fænomen; de er overmaade gængse i tyske Formler, og vi har truffet dem allerede hos Marcellus (S. 80).

disk-hedensk). »Af Brud og i Led«, »Stint, blyw til int« er i al Fald Formler af primitiv Type. — Hedenske i Aand, omend efter Ordlyden ikke i Alder, er dernæst de i Nutiden sjældne Trylleord hvor Troldmanden praler af sin Magt (S. 28 jfr. 87 og 94); sligt kan træffes i nynordisk som i urnordisk og i førantik Tid.

4. *Finland og Lapland.*

Det fjerde nordiske Hovedland og Skandinaviens nordligste Egne er den stærke Trolddoms navnkundige Hjem. Allerede den oldnordiske Litteratur taler om Lapper og »Finner« som mægtige Troldmænd. En Heks i Finland volder som Mare den svenske Sagnkonge Vanlandes Død (Ynglingasaga). Fra »Finnernes« Land hentede man jævnlig Troldkarle til Norge for at øve Skadetrolddom; Dronning Gunhild (S. 90), selv saare heksekyndig, havde lært sin Kunst ad denne Vej. Helt ned til Danmark naaede dette »Finne« eller Lappe-ry. Sakse veed derom, og en romantisk dansk Folkevise[1]) (fra ɔ: 1500?) lader den svenske »Junker Valdemar« bruge en »Lappefinne« til at hekse sig i Frihed; ja endnu i Nytidens danske Almuesagn[2]) kan vi træffe omrejsende »Finlapper« (ved Siden af det hyppigere »Nordmænd«), som øver Trolddom i Jylland. Og vi har nylig hørt om svensk Almues Frygt for Fin- eller Lappeskud. — Noget kan vi nok trække fra, ogsaa naar Talen er om Oldnordens Udsagn her; det er en almindelig Forestilling, at en nordligere, mer afsides og gammeldags Nabostamme er kyndigere i Magi end man selv[3]); men ugrundet har hint Ry dog sikkert ikke været. Med »Finner« menes i al Fald i norske Kilder normalt det Folk som vi Danske kalder Lapper; men disse boede i gammel Tid ogsaa i store Strækninger af Finland, hvorfra de efterhaanden dreves tilbage af Finnerne (ɔ: Landets nuværende Hovedfolk), et Folk af helt anden Race. De sidstnævntes Trolddomskunst, ogsaa deres prægtige Tryllesange, kunde for saa vidt tænkes at være overtagen fra Lapperne. I saa Fald vilde det være en Bevægelse mod den sædvanlige Retning (S. 46), være den

---

[1]) D. g. F. Nr. 476 Vers 55. — [2]) Tang Kristensen: Danske Sagn VI 1 Nr. 924-5. 929. 931. Genklang paa de skotske Øer nærv. Bog 101 Anm. 1. — [3]) Christiansen: Merseburgerspruch 77; D. Tr. I 100.

vigende, lavere Kultur der lærte den højere sine Ordformler. Eller finske Troldord kunde tænkes at være en Arv fra ældgammel egen national Fortid. — Det er her ikke uden Interesse at se, hvorledes selve de finske Tryllekvad omtaler den lappiske Troldkarl. Han er (ogsaa her) en Skadetroldmand; han slaar paa sin Troldtromme og aabenbarer hvad han ser i Drømme eller Dvale (Ekstase), men normalt ejer han ingen Tryllesange; det gør derimod den »gode« (finske) Signer og Maner, hans Særeje er netop det hellige, overnaturlige Ord. I det store og hele turde[1]) Folkemindet her vise den rette Vej. Lapperne har vistnok haft en Slags Galder, gamle Kilder forsikrer det; men den har maaske — ligesom deres Kulturfrænder Samojedernes — snarest været en stadig Gentagen af nogle faa, stemningsophidsende Ord. Vi kender den ikke; de yderst faa Tryllesange som er optegnede paa Lappisk, er ret sene Laan fra Finnerne.

Nutidens Forskning[2]) viser videre, at i hvert Fald væsentlige Dele af den finske magiske Digtning heller ikke er ældgammel hjemlig Arv, og at det endnu mindre er fra Finner (eller Lapper) Skandinaverne har faaet deres Trylleformler, om man saa i Oldtiden har indforskrevet aldrig saa mange heksende »Lappefinner«. Tvertimod er Strømmen i Middelalderen gaaet den almindelige Kulturvej fra Sverig til Vestfinland, tildels vel med det finske Kystlands svensktalende Befolkning som Mellemled, og siden videre østpaa. I Vestfinland er Trylleordenes kristne Præg næsten altid ganske tydeligt[3]). Men paa Færden derfra mod Øst passerede de en aandelig Kløft (jfr. S. 35). I Østfinland raadede endnu saa sent som i 16de Hundredaar meget Hedenskab. I mange Tilfælde har Formlerne endda ogsaa her beholdt deres kristne (og legendariske) Præg; men i andre optoges — som venteligt er — hedenske Elementer: Gude- (og Helte-) Navne slipper ind ved Siden af eller i Stedet for de kristne, og Magien laaner undertiden Træk fra den gamle nationale episke (tildels vel hedenske) Digtning. Og endelig kan østfinske Tryllekvad give stærkt Udtryk for Besværgerens hedenske Selvfølelse (S. 34). Lignende

[1]) K. Krohn: Suom. runojen uskonto 25 fl. — [2]) Fremfor alt K. Krohn, sidst i: Suomalaiset syntyloitsut (1917). — [3]) F. A. Hästesko hævder i nogle Tilfælde Muligheden af vestfinske Trylleords Oprindelse fra hedensk Tid (Virittäjä 1915, 23; 1918, 67; Länsisuom. loitsurunous 39. 67 etc.).

som i andre Lande træffer vi altsaa hjemlige hedenske Minder optagne i de indvandrede Forraad og Typer af Formler, blot i meget højere Grad. Det er dog vist ikke usandsynligt, at der i den overmaade rige og pragtfulde østfinske Trylledigtning herudover kan være bevaret Tryllesange der som saadanne stammer fra hedensk Tid ɔ: fra Tider da kristen Paavirkning endnu ikke var naaet til dette Land. Disse Tider er vel for Østfinland næppe saa uhyre fjærne. Det nationale Versemaal, hvori al finsk metrisk Folkedigtning er støbt, gaar sikkert tilbage langt forud for en saadan Tid.

Lad til Slut et Par Smaaprøver[1]) give et lille Indtryk af »hedensk« østfinsk Tryllesang (uden fjærneste Paastand om, at netop disse Ord skulde være digtede før Kristendommen var kendt i Østfinland). Ligesom Vølven i Erik den Rødes Saga kalder »Naturerne« (Aanderne) hid for ved deres Hjælp at faa Indblik i Fremtiden (S. 89), saaledes maner den finske Besværger:

Rejs dig, min Natur, fra Dvalen,
op fra Træets Stub min Skytsaand,
op fra dybe Land mit Ophav,
op fra grønne Moss min Fylgje!
Kom, du ræddelige Dødning,
kom i haarde Nød og Vaande
mig til Hjælp som tager Varsel!

Troldmandens »Natur« er jo efter Sammenhængen ikke hans magtfulde Underbevidsthed, men en i Jorden slumrende Aand der vækkes op[2]). Paa lignende Maade hedder det i en anden Opskrift:

Rejs dig, min Natur, fra Dvalen,
op fra Træets Stub min Skytsaand!
Er der »gammelt Folk« forhaanden,
som forlængst er sat til Hvile,
laa i Mulde lange Tider,
slumred mangen Stund i Jorden:

---

[1]) K. Krohn: Suom. run. usk. 164 og E. Vihervaaras Manuskript i Finsk Folkedigtnings-seminarium. — [2]) Ordet Natur kan træffes i den tidlige Middelalders latinske Magi, men her ikke om et Væsen udenfor Mennesket; en højst realistisk Ritusformel fra 9de Hdaar (Heim 563 fra svejtsisk Haandskrift) til at vække Attraa siger: »Som denne Pæl (fra en Vinhave) er rejst op, skal ogsaa min Natur rejse sig (erigatur) og være stærk«. — I Erik den Rødes Saga bruges det latinske Ord *natura* i Flertal, i finsk derimod et hjemligt Ord der ellers svarer til Natur ogsaa i fysio- og psykologisk Betydning.

(Frem af Muld, I Mænd med Sværdet,
op af Jord, du Rytterskare),
mig, den gæve Svend, til Hjælper,
mig, navnkundig Mand, til Fælle!

Naar man taler om finske »Tryllesange«, maa Ordet iøvrigt forstaas med Forbehold. Den episke og lyriske Digtning skulde synges, men den magiske bliver — i hvert Fald nu — sagt, hvisket, hvæset eller brølet frem, alt efter den Stemning der skal vækkes. Det oldnordiske Trylledigt, i hvert Fald den egentlige Galder, blev efter gamle Vidnesbyrd virkelig sunget.

IV. UDVALG AF DANSKE TRYLLEORD.

Tallene i kantede Klammer giver Numrene i »Danmarks Trylleformler« I—II. Stavemaaden er i nærv. Udvalg glattet, og Bygdemaal undertiden omsat i Rigssprog. (†††) er Udgiverens Afkortning for »(i Navn) Gud Faders, Gud Søns, Gud den hellig Aands«. Saaledes slutter iøvrigt de allerfleste Formler; nedenfor tilføjes det kun hvor der er særlig Grund dertil.

1. Vrid.

Signelsen om Jesu Foles Vrid bringer Lægedom for et forvredet Lem (S. 71 og 77). Den er kendt i alle gotonske Lande og hører i Danmark blandt de mest yndede Formler. Den ældste Opskrift fra hele Norden er den som blev fremsagt for Retten i Flensborg Aar 1608 af Signekvinden Kristina Brixs'es [13]:

Vor herr' Jesus ner a Bjerre red,
hans gode Føl sin Fod vred.
Dær bødte han Ben til Ben, og Skind til Skind, og Brusk til Brusk, og Sene til Sene, Aare til Aare. Bod og Bedring!

En Nutidsform har vi meddelt S. 53. Vridformlen bestaar jo af to selvstændige Stykker: 1) en Besværgelse til de vredne Dele, om at føje sig sammen, er lagt ind i 2) en Fortælling, som lader Jesus sige Ordene til sit Dyr eller selv med egne Hænder sætte Led i Led, Blod til Blod. I og med ham udtaler da nu Signeren Besværgelsen eller stryger over det vredne Lem. Besværgelsens Ord er simple og naturligt svarende til Skadens Art, og de kan veksle noget efter Tykke; det bør ikke undre os at finde lignende selvfølgelige Vendinger saa fjærnt som i de gamle Inders Lægeformler (Marv til Marv

o. s. v). Egentlig er det vel »Ritusord«, idet Besværgeren samtidigt sætter Leddene sammen med sine Hænder. Allerede i 10de Hdaar fandt vi jo imidlertid i Tyskland Besværgelsen som Led i Fortællingen, og her har den siden gennem Tiderne en fast Plads. Fra gammel Tid af optræder i Fortællingen Jesus snart ene, snart med en Ledsager; det sidste er sjældnere hos os; et Ekspl. [30]:

Skt. Peder og Vorherre de ned ad Bjærget red,
Skt. Peder sin Fod forvred.
Vorherre hans ti Fingre dertil tog
og signed Led i Led, Kød i Kød, Ben i Ben,
som det før har været.

Denne Opskrift viser ogsaa, hvorledes Formlen kan ændres naar den skadelidte er et Menneske ikke et Dyr. — Besværgelsesordene alene (uden Fortælling) kan stadig findes brugt rundt i Landene.

Læsere af Jeppe Aakjærs »Arbejdets Glæde« vil mindes, at Helten her som Barn faar den ærværdige Formel foresagt af »Rævling-Søren« i en meget anskuelig Form: »Worherr' og Peder paa Bjærget de red — en Føl slog op, og Pejr fild ned« (etc., A. Gl. S. 25). Bogens Forfatter har imidlertid tilstaaet, at han selv her har undt sig lidt af Arbejdets Glæde ved at forbedre en trykt Opskrift. Denne Form har derfor ikke kunnet optages i Tekstudgaven.

Om Nytten af at læse over Hestes Vrid fortæller Lensveterinær P. Heurgren i »Djurskrock« S. 222 fl.: Een Slags »Vrid« er en Halthed der skyldes Ømheden ved at Hesten under Farten kommer til at slaa Hoven mod det andet Bens Kodeled; den fortager sig i Løbet af nogle Øjeblikke; en anden Slags er en Stivhed der skyldes en lille Affektion af Knæskallen, især hos unge Dyr; den kan tidt afhjælpes ved at man blot rykker Hesten til Side. »Læses nu de ved Vrid angivne Formler . . . maa man ikke undres over, at Helse indtræder; men her maa dog stilles den bestemte Fordring, at Formlens Fremsigelse sker hurtigt, ellers udsættes man for den Risiko at forekommes af — »Naturen« selv«.

Denne Fordring fyldestgøres udmærket ved Anna Jens Smørfods Signelse (fra Helsingør Aar 1571), der er af lidt anden Læggning end vor gængse Besværgelse; hun sagde blot: »Af Brød og i Led!« [52], jfr. S. 102 Brød ɔ: Brudd.

2. Blod.

Til at stille Blod kan en kort Besværgelse være nok: »Jeg forbyder dig at løbe i (†††) Navn« e. l. [166]. Men der gives tungere Skyts. Episke Formler fortæller om noget andet som fordum stilledes eller stod. Saare yndet er her Jordan, der efter gammel Forestilling (S. 72) stod, da Jesus kom til den. Som vi har hørt, kender man sydpaa fra 10de Hdaar af to Former, en mere kirkelig hvor Jesus døbes, og en friere hvor han — efter Moses' og Josvas Mønster — blot vil over Vandet. Begge har vi paa Dansk, Daaben f. Eks. i denne fra 17de Hdaar [64]:

Stat du Blod,
som Jordans Flod stod,
der Skt. Hans døbte Kristum. Guds Ord. Amen.

Overfarten har vi i denne [71]:

Blod, staa stille, som Vandet stod stille, da Kristus drog over Jordans Flod.

Jesus og Moses kan være blandet sammen, saa enhver kan se det [91]:

Jesus gik over det røde Hav,
han støttede sig ved sin Stav (o. s. v.).

Vil man tillige hindre Betændelse i et Saar, da er der egnede »Desinfektions-signelser at læse. Man giver sit Saar ind under Jesu Lod, lader hans Vunders underfulde Forløb blive dets eget Forløb. Hvorledes gik det nemlig med Jesu Saar? Den danske Signer i 15de Hdaar svarer os [103]:

Vorherre var (ɔ: blev) paa Korset bunden,
og var med Spær, med Nagle stungen.
Hans Vunde hverken buldnede eller raadnede,
og ej denne Vunde heller!

Lignende i 19de Hdaar [104]:

Det Saar i Jesu Side blev lægt, det hverken svied eller blødt', men vorder frisk og sund igen, som det tilforn har været.

Det er den gamle Tanke, at Jesus var hævet over Jordlivets Vaande eller slap uskadt igennem den. En Opskrift af mere bibelsk Type er denne om »Langruus« ɔ: Longinus, Legendens Navn paa den Soldat der jog Spydet i Jesu Side [126]:

Langruus var en Rytter saa god,
stak og Kristi Hjærterod,
at der udflød Vand og Blod.
Jesus Guds Søn, vær mild og god . . . .
stille staa og blød ikke mere!

»Rytter« staar for »Ridder«; fra ret gammel Tid kaldtes ogsaa Høvedsmanden ved Korset, Mark. Ev. 15,39, for Longinus, og det er hans Rang der er blandet ind her.

Naar Jesu Saar forløb saa godartet, kan det ogsaa skyldes hans Moder [130]:

Jomfru Marie tog hendes Silkesærk og signede Jesu Saar. Det skal hverken buldne eller bløde, det skal hverken svie eller værke.

Dette undergørende Klæde kendte den gamle Matros (ved Toldboden) hos Chr. Winther godt nok til, han der ønskede sig svøbt i Danebrog ved sin Jordefærd: »selv Jomfru Maria Silkesærk — ej Smærten (Gigten) kan dulme bedre«. Men det hører da ogsaa blandt de højhellige Relikvier, i Række med Marias Mælk og Jesu Blod og Korssplinter. Det gamle Danmarks Hovedhelligdom, Domkirken i Lund, ejede den hellige Særk, Aachen gæmmer siden Karl den Stores Dage hendes gule Bomuldskjole; begge disse Tøjer evnede dog mest andre Undere end just at stille Blod. Den Brug af Marias Klædebon som vor Blodformel spiller over, kender en latinsk Hymne til Guds Moder under Jesu Kors: »Kom ihu, da i dit Klæde — Rosenblodets dyre Væde — du med Omhu fanged op!«

3. Pest, Sot og Skæver.

Pesten har Jesus fordum mødt, da den fra sit Tilhold blandt Kirkegaardens Grave vilde over Stenten og ind i Landsbygaardene; saaledes kan vi vel tænke os Skuepladsen for denne Amuletformel (se S. 27) fra 17de Hdaar [175]:

Pest kom til Stette; Vorherre Jesus Kristus hende mødte. Hvorhen skalt du, sagde Jesus Kristus. Jeg skal gaa hen til N., dær at forgive og døde Mand og Kvinde, Dreng og Pige og alle som (ere) dær i Gaarden. Nej skalt du ikke, sagde Jesus Kristus, du skalt aldrig forgive eller

døde Mand eller Kvinde, Dreng eller Pige som denne Skrift tror og paa sig bær, ej heller denne Guds Tjener N. Guds Ord, Amen.

Der er flere Slags »Soter« til, og de kan danne en Dødsens Trinstige, hvor den lettere Sot afløses af den sværere; »Modsot bliver til Gulsot, Gulsot bliver til Svindsot, Svindsot bliver til Helsot«, siger en Formel [191]. Modsot skal være en Art Blegsot (mod = mødig, træt). For disse Soter bruges ofte en Kur i Forbindelse med passende Ritusord. »Hvo skal en Bonde Hjælp — og Raad for Modsot give — naar Signekjærlingen forgæves maaler ham?« spørges der hos Poeten Wadskiær i et Digt fra 1743; han nævner her en saare gængs Kur. Baade hos os og sydpaa maaler man Patientens Længde fra Isse til Saal og hans Bredde (med udstrakte Arme); er der Forskel paa de to Maal, saa har han Sot; den sættes nu bort med Traadene, idet disse begraves eller brændes. Efter en Optegnelse fra Jylland i 18de Hdaar, maatte Karlen der blev maalt, spytte Gang paa Gang og sige [197]:

Her spytter a ud mi' Gulsot — her spytter a ud mi' Svindsot — her spytter a ud all' mi' Svotter.

Skæver (Kirtelsyge, engelsk Syge) kan smøres eller gnides bort under Ritusord. Paa Sjælland har man for ca. 50 Aar siden skaaret ni Pinde af ni Slags Træ og lagt dem i et Fad Vand, klædt det syge Barn nøgent af og sagt [1137]:

Jeg har skaaret disse Pinde for dig (fulde Navn) for Rygskæver, for Sideskæver, for Maveskæver og for alle Slags Skæver.

Pindene blev saa brændt, først de der var sunkne til Bunds.

4. Sygdom hos Husdyr.

Bliver en Ko »solskudt«, saa Tandkødet løsnes og Tænderne falder ud, da bør Gnidning med Sod og Salt m. m. tilraades; hertil føjes i Odsherred de Ord [213]:

Ind Sod, Salt! Ud alle onde Skudder!

Foruden Sol-skud er der nemlig flere Slags Skud til, f. Eks. »Maaneskud«. (Sagde ikke allerede David i Salme 121: »Solen

skal ikke stikke dig om Dagen eller Maanen om Natten, Herren skal bevare dig fra alt ondt«). Denne Sodkur, vidste man i 17de Hdaar paa Sjælland, er prøvet efter Vorherres Raad af selve Skt. Anna, Senmiddelalderens yndede Helgeninde [212]:

> Vorherre gik ad Vejen frem, dær mødte hannem gode Skt. Anna. Hvor har du været, sagde Vorherre. Hun svarede: Jeg var hos den Mands Kvæg, var solskudt. Vend dig om, sagde Vorherre, giv ham Sod, Salt, Malt, Hvideløg og signe ham saa i Navn (†††).

En Hest kan rammes af mange Slags Ondt. En Art »Bunkebegravelse« for flere optænkelige Syger er denne Formel [216]; Flugt er vistnok Kolik, tænkt som »paaflyvende« Sygdom; — Lugt sen Efterdannelse heraf.

> Nu læser jeg over dette Bæst, for Lugt og for Flugt og for Vrid og for Bugbid, og for alt det som det til Skade være kan. Det skal forgaa og aldrig mere komme paa, det skal i Luften fløje!

5. *Modersyge og Kolik.*

Forestillingen om Livmoderen som et dyreagtigt Væsen, der skubber sig, bider, gøer og maa manes til Stilhed, har vi (S. 18) fulgt fra de græske Papyrus'er til danske Opskrifter. Hos os kan ogsaa siges [242]:

> Mor, Mor, hvi vrider og piner du hende saa haardt? Blev du ikke født, da hun blev født? Skal du ikke dø, naar hun skal dø?

Eller [244]:

> Barnemoder, jeg sætter dig paa din egen Stol. Jeg forbyder dig N's Ben at bryde, hendes Kød at slide, hendes Blod at røre, indtil Jomfru Maria føder flere Sønner. Dette sker aldrig, at Jomfru Maria føder flere Sønner.

Udsagnet om at Ondet først slippes løs naar Maria faar flere eller bedre Sønner end Jesus, kan bruges overfor mange Slags Ondt, ogsaa Blod og Gigt. Vi staar her overfor »det uopfyldelige Vilkaar« eller den uløselige Opgave, som i Formler

og Trylleritus spiller en stor Rolle, og som ogsaa kendes i Myter og Sagn (de græske Kongedøtre, der efter Døden med bundløse Spande maa øse i et Vandkar; Genfærdet, der først kan blive frit naar det har talt alle Græsstraa).

6. Feber.

Langt mer end nu til Dags plagedes Folk i svunden Tid af Febersygdomme, især af »Tredjedagskolden« (Koldfeber, Rystesyge), der skiftevis greb og slap og atter greb sit Offer. Vi har hørt hvorledes man alt hos Oldtidsfolkene satte Feberen over paa Dyr eller Planter; her er et Par flere danske Prøver: Man ryster en Hyld og siger [284, 17de Hdaar]:

Jeg staar under Hylden den bolde,
mig ryster den hede og den kolde.
Gud give, hun nu ryste dig saa længe og mere,
indtil Jomfru Maria faar Sønner flere!

Paa Ærø siges ved Vaar, første Gang man hører Frøernes »Rab« i Kæret [304]:

Kjar-rabber, Kjar-rejler,
det blomstrer, det dejler.
Jeg hører vel dig,
du ser ikke mig!
I Aar skal du bære den kolde for mig.

Man kan ogsaa narre den slemme Tredjedagsgæst ved f. Eks. at skrive den syges Navn i Skorstenen og tilføje [273, Fyn]:

(N. N.) er ikke hjemme!

Paa Sjælland skrives nok saa vidtløftigt og med et »Kælenavn« for Feberen [273 h]:

Det kan ikke nytte, du kommer idag (Dato), Gynge-Margrete, for N. N. er ikke hjemme!

En pragtfuld »Møde«-signelse mod Feber har været brugt hos os ligefra 15de Hdaar til nyere Tid. Det har sin Interesse at se paa dens vekslende Former. Omkr. Aar 1800 kendes bl. a. denne Opskrift, som den syge bærer skreven paa en Seddel bunden om hans Hals [254]:

De Kolder ni fra Norden kom. Tre red i Øster, tre red i Vester og tre red til den dyrebare Flod, som Jesus Kri-

stus selver i stod, dær han af Skt. Hans sig døbe lod. Da sagde Marie Søn, Jesus Kristus god: Hvem ryster og kryster mit hellige Blod? Da svarede Skt. Hans den bolde: Det gør baade den hede og den kolde. Da jeg skal dennem binde, sagde J. Kr. Marie Søn, de skal aldrig ryste eller kryste Mand eller Kvinde, Dreng eller Pige eller nogen som disse Ord paa sig bær eller hos sig bær i denne Stund eller i denne Dag eller i dette Aar og ej saa længe Verden staar.

Jesus er her ikke helt hævet over Sygdommen, den ryster ham, men han faar den dog bundet. Lidt anderledes former Optrinet sig i en Opskrift fra ældre Tid, c. 1632 [253]:

Ni vare Grene, de tre foer øster hen, og de tre foer vester hen, og de tre foer ret frem over Skt. Hansis Daab. Skt. Hans vendte sig om i Daaben og bandt dennem alle ni. Skt. Hans, bind ikke mig, jeg vil aldrig ride den Mand, Pige, Kvinde, Svend, Dreng eller Mø, hvo disse Ord nævne kan.

Her omtales nok Daaben, men Jesus selv optræder slet ikke, hverken som syg eller som Læge; det er Skt. Hans der binder de ni »Grene«. En af disse trygler om sin Frihed og lover at respektere de fromme i al Fremtid. Gaar vi saa tilbage til vor aller ældste Opskrift fra c. Aar 1450, er endog Daaben forsvunden, og de ni samler sig paa et saare verdsligt Sted, en Mølledæmning [252]:

Ni Brødre vare de,
over Land rede de,
de mødtes alle paa en Mølledam.
Dem mødte ej anden Mand
end gode Skt. Johan.
Skt. Johan Vidjen vandt,
han dem alle ni bandt.
De lovede Gud og Skt. Johan,
det (at) de skulde hverken ride Kvinde eller Mand
og ej dette Menneske heller.

Det er nu denne Opskrift der stemmer med sydlige Former: de veed intet om Daab eller skælvende Jesus. Der findes et Par gamle tyske Opskrifter; den ældste, 15de Hdaar[1]), siger:

---

[1]) Utrykt. Afskrift i preussiske Videnskabsakademi fra Berleburg Slotsbibl. F. 4: »Nun rydden sassen sie sich vermassen sie wolden schaden grakn (?) dey gingen gen osten dey gingen gen westen dey gingen ghen dolen da quam der gute sant Johan er fing si er bant sie gebunden sint sie mit den yseren banden«. *dey* maa være Fejl for *drg* e. l.

»Ni Febre sad der, de sig formasted, de vilde skade. Tre gik mod Øster, tre gik mod Vester, tre gik mod Grøften (?). Da kom den gode Skt. Johan, han fanged dem, han bandt dem. Bundne er de med Jærnbaand«. Hos slaviske Folk møder Helgenen Makarios 77 Febre paa Sinai Bjærg og prygler dem, til de græder og beder om at slippe; Nygrækerne kender Skt. Hans som binder Febre til en Søjle. — I Danmark har man altsaa gradvis ændret Formlen. Først har Skt. Hans trukket »Daaben« ind, og denne sidenhen igen Jordan og endelig Jesus. At Jesus ryster, er maaske Laan fra den udbredte Skælvelegende (se S. 56, — og her knyttet til Tanken om Flodens kolde Vand??). Og hans Spørgsmaal hvem der ryster ham, er sikkert laant fra Scenen Luk. Ev. 8,45, hvor Jesus spørger: »Hvem var det som rørte ved mig«. Vi har da her et Ekspl. paa en »Legende« der synes fremkommen her i Danmark i sen Tid (vel endog efter Reformationen!) ved naturlige Slutninger udfra en ældre Formel. Man er her sluppet til at forny ett meget gammeldags Træk, at Dæmonerne kues ved Jordan (se S. 71 og 73). Tillige foreligger her jo en Art gradvis »Evangelisering« (men ikke skriftkorrekt) af en Evangeliet uvedkommende Formel (S. 73).

7. *Gigt og Tandpine.*

Lige til er en Maning som denne [351]:

Jeg læser for den slemme Ting; den skal hverken stinge eller springe, den skal hverken ulme eller buldne, suse eller bruse, hyle eller tude; den skal ligge i Lav som Vorherre Jesus i sin Grav, og forsvinde som Dugg for Solen i de hellige tre Navne.

(Jfr. S. 59). — Ligesaa simpel er denne [1163]

Flyv, flyv væk, du flyvende Gigt — flyv, flyv væk, du flyvende Værk — flyv, flyv væk, du flyvende Onde — ind under den sorte Jord — hvoraf du er kommen!

Vi har hørt Maningen, der taler om Manden hvis Haand visnede (S. 52 jfr. S. 61); Knuder paa Vidjer kan altsaa gøre baade godt og ondt: binde Febrene og lænke Frelseren (udenlandske Opskrifter siger: til Korset).

Til Getsemane har (S. 60) denne episke Signelse mod Gigt eller Rosen ført os [337]:

Jesus under E s p e n stod,
han svedtes Vand, han svedtes Blod.
Du er det ægte Rosens Fange.

Fly, ægte Rosen, for Ordet, som den Døde under Jorden, som Duggen for Dagen! Jeg binder dig med min Haand og med Jesu Haand, med Jomfru Marias Haand, med de ni gode Guds Engle, med hvid Uld og grønt Græs og den hellig Aands sande List (Læst).

I Ungarn veed man, at A s p e n altid skælver, fordi den lod sig bruge til Korstræ for Kristus, i Tyskland at det var fordi den ikke vilde græde ved hans Død; hos os og andensteds: fordi Judas hængte sig i den. Havde Ingemann mon dansk Hjemmel for sit Vers om »Espen«:

Ved Kedron jeg standed hovmodig og saae
Forbarmerens straalende Øje;
hvert Træ sig nedbøjed, hvorhen han mon gaa,
jeg vilde mit Hoved ej bøje —?

Tandpine kan man paalægge uopfyldeligt Vilkaar ved at sige til Maanen [405 b]:

Nu ser jeg igen det velsignede Ny med dine to Takker.
Gud fri mig fra al Slags Tandpine, til jeg ser dig med tre Takker!

Eller man kan sætte Pinen bort ved forskellig Ritus f. Eks. tygge Brød og spytte det ud paa et Myrebo; Pinen svinder da, efterhaanden som Myrerne æder Brødet. Ordene er [412]:

Dær er min Tandpine. (Tvi!)

8. *Orm og Edder.*

Flere indre Sygdomme hos Mennesker og Dyr opfattedes i gammel Tid som voldt af Orme med forskellig Farve. De »Passionssignelser« vi S. 74 har peget paa, gælder for en stor Del Orm. Det er bedst at faa nævnt alle Farver eller Arter; netop den unævnte kunde jo være den afgørende og blive siddende uforstyrret. Sikkert led Smærternes Mand Job af Orm, dengang han sad i Skarnet eller i Asken. Allerede i 12te

Hdaar lader tyske Signelser ham raabe til Krist og faa Hjælp; hos os hedder det ved Aar 1514 [417]:

De Orm var tre som Skt. Jobs Kød og Skind aade! Den ene var hvid, den anden var rød, den tredje var sort. Nu (da) Skt. Jobs disse Orme er alle døde, saa skulle alle disse Orme være døde, som denne Hest tvinge.

Signelsen har vi kendt endnu i 19de Hdaar. Iøvrigt kan Orm og Edder manes til at svinde saadan som visse Stoffer i Naturen opløses [426]:

Orm, er du herinde, da skal du straks forsvinde som Dugg i Dalen og Kul i Ovnen og døde Mands Ben under Muld.

Eller [467]:

Edder, som udgik af Edders Mund, skal forsvinde som Kul i Aske, som Salt i Vand og som død Mand under Mulde.

9. *Bylder og Hudlidelser.*

En Byld gør man muligvis klogest i at mane til Modning [483]:

Du lelle bette Tep,
gid du blywe saa stuer som en Skipp'!

Bylder kan ellers sættes i Skorstenen — hvor en anden let siden faar dem; den kloge Kone i Vindblæs bød at dreje en Ring imod Solen og sige [1183]:

A tar nu Bylder og Dæwler og Skidt — og sætter dem ud af Kjød og Bien — og sætter dem ind i Ler og Stien — Og dær skal di blyw'!

Ringen sattes samtidig ind i Ovnens Sod eller Ler.

Mod Blegner paa Tungen faar man en anden til at sige [594]:

Spyt dem ud i Hundens Asse!

hvorpaa man spytter ud (jfr. S. 43). — Vorter kan sættes over f. Eks. paa en hvid Hest [527]:

Hold bi, hvide Hest, tag mine Vorter med!

eller paa et Lig med Ordene [532] »Tag mine Vorter med«, eller — idet man hører, at »N. N. er død« — [541]:

Saa er mine Vorter ogsaa døde.

10. Udyr.

De vilde Dyr som truer vor Velfærd i Nutidens Danmark, er ikke længer de store Rovdyr; kun en sjælden Gang bringer endnu en nyere Heksebog et »Ulvkors«, Værneord mod Ulven [613—14]. De Skadedyr vore Formler mest tager for, er Rotter og Mus, der truer Kornet, samt Orme, dels Kaalorme, Havens Plage, dels den giftige Hugorm. Mod Mus og Rotter var en meget smuk episk Signelse gængs hos os; ifølge den er Kornet helligt og værnet mod Skadedyr, thi Gud og hans Helgener har selv saaet og høstet det; det hedder i 19de Hdaar [627]:

Skt. Gregorius haver saaet,
Jomfru Maria skaaret,
Vorherre Jesus haver det sammen baaret.
Vig nu alle Rotter og Mus hen til Naboen N. N.!
Af hans Aars-grøde
skal I have jer Føde.

Kun Slutningen er lidt ukristelig og er iøvrigt viden kendt. Signelsen om Helgenkornet har jeg derimod kun fundet i Norden (jfr. S. 98 Anm. 3); men den Legende som den er bygget over, er kommen sydfra: Den hellige Gregor afbrød en Gang sit Markarbejde for med en Flok Pilegrimme at gaa til Messe; ved sin Tilbagekomst saae han Englene pløje for sig, Herren selv saaede Hvede, hvis Straa straks skød op, og Maria skar det modne Korn af med det samme; Moralen er her altsaa: Enhver som har forladt Agre for Jesu Navns Skyld, skal faa det mange Fold igen; Signeformlens Pointe er jo blevet en anden.

Rotter og Mus skal holde sig fra Vorherres Skabning; men hvem har i Grunden sat slige Skadedyr ind i Verden? Vidt udbredt er den Tanke, at der var to om Skaberværket, Gud og den anden. »Vorherre Jesus skabte alle Kreaturer i seks Dage, uden Rotter og Mus — dem skabte Djævelen«, siger en dansk Signelse [631]. I Jerusalem var der ingen Mus, melder latinske Formler; Profeten siger jo om den hellige Stad (Jesaja 35,9): »Intet Rovdyr kommer derop eller findes dær«. — I danske Formler henvises Musene ofte til at opsøge Jordans Flod og løse en umulig Opgave dær [635]:

Jeg forbyder Rotter og alt Slags Mus at være i dette mit Hus og at æde eller bide, gnave eller skære Flæsk

eller Kød, Ost eller Smør, Brød eller Klæder, førend de har været ved Jordans Flod og lært de samme Ord som Skt. Hans talede, dær han døbte Kristum.

(Der kan ogsaa siges »før I faar været og drukket Vand af Jordans Flod« [633]). — Det lader de nok være, maaske ikke blot fordi Vejen er lang og Skt. Hans ikke staar parat og røber dem Ordene, men ogsaa fordi Jordan lige saa lidt som Jerusalem taaler Udyr og Uvætter.

Det har været Skik ved Høst at sætte de (tre) første Kærver eller Neg særskilt i Laden, enten med Forbud til Musene mod at æde dem, eller tværtimod med Lov til at tage dem mod at spare alle andre Neg. Det første (og ældste?) udtrykkes i denne Opskrift [645]:

> Her sætter jeg tre Kærver, og det forbydes baade Rotter og Mus at gøre dem nogen Skade eller Men mere end en haard Kampesten.

Ofret kommer frem i denne [653]:

> Dær, Mus, har du dit. Lad saa mig beholde mit!

En almindelig Bortmaning giver følgende prægtige Formel, som en Signekvind i 1620 fremsagde for Retten [650]:

> Jeg sætter mit Korn midt for Sten, Rotter og Mus skal jeg det formen'. De skal tage deres Føde under Hest-bov og Fæ-klov, under Stok og Sten, under død Mands Ben, og drikke Vand, som (hvor) Bølgerne ganger svarest. Udi Tre deres Navn (†††), Amen.

Bestemte Helgeners Navne, *Medardus* og *Nicasius*, skærmer mod Mus, naar de skrives paa Helgendagen, henh. 8. Juni og 15. Decbr. [666—67].

Slangen, Menneskeslægtens gamle Fjende, er bunden af Marias Søn, og ogsaa af Maria selv; hun har tillige givet os den samme Magt. Hugormen kan da stilles med de Ord [680]:

> Kvindens Sæd skal sønderknuse Slangens Hoved.

Eller, idet man slaar Kors over Hoved og Hale [673]:

Jomfru Maria gav mig Bast og Lin,
hvormed jeg skulde den Hugorm binde,
først om hans Hoved og saa om hans Hale,
at han ingen Mand skal kunne skade.

Kaalorm i Haven kan man stævne for Retten. To Mænd møder da med Sko eller Støvler paa, med Hat og Handsker og med Kæp, »som sædvanlig Stævningsmænd bør være«; og de siger [693, Fyn]:

Stævnes eder hermed, alle Kaalorme i N N Have at møde inden Herredstings Ret med 14 Dages Kald og Varsel, som er N N Dag den N N, for at høre paa Vidners Føring, og derefter Dom at lide paa hvad Skade der er øvet og begaaet i samme Have, medmindre I eder straks herudaf pakker og ingen videre Skade øver og begaar i merbemeldte Have. Byen eller Stedet(s) Navn den N Dato 1807.

Man kunde tro, dette var en Spøg; det er fuld Alvor. Vi har her en Rest af Middelalderens Dyreprocesser, der førtes snart for verdslig, snart for gejstlig Ret (Biskoppen). Dyrene fik, som ovenfor, en Frist til at forsvinde i, og der kunde gives dem en Sagfører til Forsvarer; men enhver Proces endte med deres Forbandelse og Landsforvisning. Disse Processer skal have været særlig hyppige i Grænseegnene mellem Frankrig og Svejts, Egne som ogsaa i Heksetroens Udvikling har et uglædeligt Ry. — Men sligt er ældgammelt; Oldtidens Atenere førte Proces mod en Sten eller et Træ, der havde knust et Menneske. Efter »Pagtbogens« Love i det gamle Israel blev en stangevorn Okse, som havde dræbt en Mand, henrettet sammen med sin Herre, 2. Mos. 21,29.

11. Husdyr.

Ogsaa med de tamme eller nyttige Dyr kan man have sin Nød. Købt Kvæg kan søge tilbage til det gamle Hjem, Bier kan flyve bort, Heste kan løbe løbsk.

Til at »vænne« Kvæget til det ny Hjem bruges rundt i Landene forskellige Kunster, stundom med forklarende Ord. Hos os har man taget Jord fra den ny Grund op i Haanden og sat Kreaturet et uopfyldeligt Vilkaar dermed ved at sige [717, omkr. Aar 1600]:

Du skalt aldrige fra denne Gaard traa (længes) før denne Jord kan med dig gaa.

Ogsaa Ord alene kan gøre det; følgende Opskrift er sammensat af en Narreformel og en Række kraftige Lignelser om Samhør [715, 17de Hdaar]:

Did som du nu stunder, dær er alle Folk døde og alle Hus øde. Jeg forbyder dig at stunde did mere efter denne Dag; men her skal du stande til Baas, ligesom Nøgel til Laas og Brød til Bord og Folk til Jord.

En anden, nyere Opskrift [711] siger »som Nøgel følger Laas og Lig følger Muld«.

De ældste kendte Formler til at stille Bier fører os tilbage til Klostrenes Biavl; de lægger Vægten paa, at det signede lille Dyr giver Voks til Kirkelys. »Du Bi, som gør hvidt Voks . . . og bringer (Sandheds?) Lys frem for Herren«, manede man paa Latin i 9de Hdaar; »sid ganske stille, virk Guds Vilje«, bød man paa Tysk lidt senere. Først fra 15de Hdaar af er Signerne saa verdslige at nævne Honningen tillige. Begge Dele har Plads i dansk Opskrift fra Nutiden [736]:

Bi, bi og bliv til Stok,
Bi, nu bier du nok!
Saml Honning til Føde
af Sommerens Grøde,
og stræb saa at virke
Voks til vor Kirke!

I Danmark har man, som denne Prøve viser, føjet et oplivende Træk til Biformlernes Motiver, nemlig et Ordspil over Dyrets Navn og dets Pligt; *»Bi,* bliv og *bi!«* hedder det allerede ved Aar 1600, og lignende ofte senere. Ordspillet er utænkeligt i Tysk og Engelsk og vilde være svagere i Svensk. Endelig kan Biens forventede Opførsel jævnstilles Jesu Taalmod og Villighed til at lade sig fange [725]:

Bi, bi mig, ligesom Jesus biede i Urtegaarden!

Fra de yndefulde Bisignelser kommer vi over i grim Uhygge, naar det gælder at stille løbske Heste. Her tyer man nemlig gærne til den Ondes Hjælp. Mærkeligt nok sætter flere Folks Overleveringer en viss Forbindelse mellem det ædle

Dyr Hesten og Djævelen; vi behøver blot at mindes hvordan dennes ene Fod ser ud. Hænger de stygge Stilleformler sammen med, at pludseligt »stillede« Heste ryster stærkt og derved vækker den Tro at en ond Magt har standset dem? — Det hedder f. Eks. [745]:

Vorherre stil Manden, og Djævelen stil Bæsterne!

End mere uhyggeligt [765]:

Fanden stil disse Heste, saa vil jeg høre dig til, naar jeg dør!

Djævelen er dog undertiden ombyttet med den Almægtige [772]:

Den Mand som styrer og regerer Vejr og Vand, han styrer og regerer et Par galen Øg.

12. Vaaben.

I Strid »døver« man Fjendens Sværd med stærke Ord. Saadanne var kendt hos os allerede i det Hundredaar, da Erik af Pommern kæmpede for Sønderjylland [792, ved Aar 1450]:

Vorherre red i Hærfærd,
døved han alle gode Sværd,
alle Sværd gode,
med sit signede Blode,
alle Sværd onde
med sine hellige fem Vunde.
Saa døve han og Egg og Odd for mig idag og alt
det mig skade kan!

Og Grundstammen i samme Signelse paastaas brugt af danske Soldater endnu i Krigen 1848—50 paa samme Skueplads [794]:

Vorherre han red i Herrefærd,
han dulgte alle Kugler og Sværd;
alle de Vaaben han oversaa,
dem tog han Egg og Odd ifraa,
at de skulde være som Stok og Sten
og hverken bide paa Kød eller Ben.

(Denne Form af Signelsen er kendt fra 17de Hdaar af). Billedet af Kristus som signekyndig Stridshelt gør et meget gammeldags Indtryk. Udenfor Norden har jeg imidlertid aldrig

fundet Formlen. Som bibelsk Grundlag kunde man nævne Indtoget, de tolv Legioner og Opfordringen til at købe Sværd (Luk. Ev. 22,36); men snarere ligger vel Billedet af en krigersk Skt. Georg e. l. bagved.

Formler til at »binde« Bøsser er gennemgaaende importerede fra Tyskland; de viser en senere Tids (vel 16de og 17de Hdaars) plumpere Smag, f. Eks. [806]:

> Flint eller Bøsse, behold dit Skud, saa længe Jomfru Marie beholdt sin Jomfrudom!

13. *Fjender.*

Til at stille Fjenders eller Overmænds Vrede ejer de Signelser Kraft der fremfører Billedet af Jesus i hans grumme Fjenders Vold. Vi har hørt (S. 61) hvorledes han blæste deres Vrede fra sig hos Herodes, og at hans Blik fik Jøderne til at blegne og bøje sig. For at stille andres Trætte siger man sagte [837c]:

> Herud Judas, og ind Jesus!

I Judas var jo selve Djævelen faret ind.

Det har fra ældgammel Tid været en yderst vigtig Sag at *se* sin Modstander før han faar Øje paa een, og det ikke blot af naturlige Grunde men i Medfør af Blikkets magiske Kraft (jfr. ogsaa S. 111). I Bevidstheden om at Fjenden ikke ser Signeren, kan denne lade sin Sejrskraft svulme [841]:

> Nu ser jeg eder, og I ser ikke mig. Saa forbyder jeg eder i den hellige Trefoldigheds Navn al den Had, Vrede og Avind og Nidkærhed som I have til mig og bære, det træder jeg under min højre Fod, og at I skulle neje og bukke for mig, som Gabriel Engel gjorde, dær han aabenbarede sig for Jomfru Maria, at hun skulde føde Verdens Frelser, den Herre Kristus.

Eller i 16de Hdaar saaledes [1228]:

> Jeg ser ikke (!) dig, du ser ikke heller mig. Din Hjærtens Vilje vender du til mig. Din Hjærtens Vilje stikker jeg i Barmen min, jeg raader for Vid og Sind din (?), som Kristus raader for Himmerig sin.

Mange og tidt lange er Formlerne mod dem der efterstræber Næstens Gods, Tyvene. Vi har omtalt nogle Ritusformler der stammer fra Oldtiden (S. 26 fl.). En Række andre Tyvsmaninger strejfer med deres Masser af Djævlenavne ud mod Grænsen til den »højere« Magi (S. 95).

14. Elskov.

Fra Antikken har vi overtaget een og anden intim Ritus med Ord (S. 21). Ogsaa den kristne Forestillingskreds kan yde Stof. For at vinde den attraaedes Elskov eller forny Ægtemagens Kærlighed veg man ikke tilbage for at trække de reneste Forhold ned til sig. Idet f. Eks. Kvinden indgav Manden noget fra sit Legem, kunde hun tilføje [1237, Aarhus Aar 1652]:

Saa kær som Kristus havde Maria, skal du blive mig!

For Manden er det praktisk at eje et Apparat der baade vækker Kvindens Elskov og gør Ende paa den naar den ikke længer er belejlig. »Gillekrogen«, d. v. s. Bejlekrogen, er Kravebenet af en Frø, som man har ladet Myrer pille rent; man rykker i Pigens Halsdug med Spidsen og siger [886]:

Min Gillekrog kaster a i dæ,
for at do skal hold' a mæ.

Sidenhen kan hun faa et Stød med Krogens tykke Ende, hvortil hører de Ord:

Med min Gillekrog a støder dæ,
for do skal blyv' ryvgal paa mæ.

Ingemann har nyttet Motivet i sin Fortælling »Frøbenet«, men kræver Spidsen brugt ogsaa tilsidst.

Alle kender vi Helligtrekongerverset, som Pigen siger for at faa sin Tilkommende at se i Drømme [901]:

Jeg beder jer, I hellige Konger tre — I mig i Nat vil lade se — hvis Dug jeg skal brede — hvis Seng jeg skal rede — hvis Navn jeg skal bære — hvis Brud jeg skal være — (med Ære).

Ogsaa andre Helgener, Lucia, Agata, Skt. Thomas, har hos os hørt tilsvarende Bønner.

15. Hekse og onde Aander.

Sygdom, Udyr, Strid, Tyveri, alt er det Former for Ondt; men i særlig Grad fortætter Ondskaben sig i bevidste Viljer med overmenneskelig Evne, i onde Menneskers og onde Aanders frygtelige Magt. Dennes Virkning, Forgørelsen, viser sig paa alle Livets Omraader, volder Sot og Død, røver Fred og Gods, og vi har da ogsaa ovenfor nu og da mødt Udslag deraf.

Kunstbøgerne bringer ret sjælden egentlige Skadeformler; sligt er mest i Løndom gaaet i Arv fra Mund til Mund. Hekseprocesserne giver os af og til uhyggelige Formler, som de anklagede vedgaar at have brugt ved deres, oftest dog ordløse, Kunster. Da Adelsdamen Christence Kruckow satte et Voksbarn (S. 41) ned under Fru Anne Billes Kirkestol i Nakkebølle, var det med de Ord [979, Dom af Aar 1621]:

Nu sætte vi al Fru Annes Lykke og Velfærd neder.

Da to Kvinder i Helsingør vilde forgøre den enes utro Elsker, en Landsknægt, ragede de med Knive og Naal i Ilden, og de sagde [978, Aar 1576]:

Ild og Arne efter dig rage,
al din Velfærd fra dig tagen
i Djævelens Navn.
Vor Dør marrer, vor Hund knarrer,
kom til mig inden vor røde Hane galer,
og søg Naade af mig, udi Djævelens Navn!

Almueheksens materielle Attraa naaer som Regel ikke ud over Ønsket om — Smør. Det daglige Brød har vi Lov at bede Vorherre om; en Luksus som Smør paa Brød er det ikke sikkert, at han har tiltænkt os; den kan vindes ad anden Vej. En Kunstbog tilraader at liste sig til at kærne lidt med Kærnestaven i en fremmed Gaard og sige [984]:

Din Smørlykke
skal i min Flødebøtte sykke (synke);

saa tager man Smørlykken fra Gaarden. I sin egen Stue malker Heksen,

12. Djævlen ved Kærnen. (Tingsted Kirke, Falster)

som velkendt, Mælk t. Eks. af sin Kniv stukken i Loftet. Slige Kunster øvede Hekse viden om allerede i tidlig Middelalder —.

Den græsk-romerske Oldtid kendte, som vi forlængst har hørt, slemme Skadeformler i Masser, men ikke Modsætningen mellem en god Gud og et absolut ondt Væsen og derfor ikke heller nogen Djævlepagt. Tryllepapyrus'erne giver derimod nok Anvisning til at fremmane en Dæmon (t. Eks. en Luftaand), der tjener en Tid lang og siden kan manes bort igen. Vi mærker os ogsaa det Træk, at den hedenske Besværger kender de forskellige Skikkelser en Gud evner at paatage sig; han kan kræve »Vis dig for mig i din gode Skikkelse«. I kristen Tid manes indenfor den »højere« Magi efter saadanne Forbilleder baade »Engle« og »Djævle« frem og væk; af og til er noget deraf sluppet ind i de folkeligere Kunstbøger, saaledes [988]:

> Jeg besværger dig Alrax Algasma Iurcha Syorcha, i Navn (†††), at du lader dig se i en god Skikkelse og uden nogen Bulder eller Forskrækkelse, her udenfor denne Kreds eller Cirkel.

Besværgeren staar indenfor en Kreds. Aanden (i Overskriften »Fanden«) kan manes bort igen ved Ord som disse [987]:

> Fordi du er kommen sagte, fredelig og stille til mig, og du har svaret mig paa min Tale og gjort efter min Vilje, saa takker jeg Gud, i hvis Navn du er kommen. Gak du derfor med Fred bort igen til dit Sted, og kom til mig igen en anden Gang, naar jeg kalder paa dig!

Som det ses af Eksemplerne, udgiver den Slags Maninger sig for at være forsvarlige og fromme.

Men ud over dette kender den kristne Verdens Magi noget andet, Rædslernes Rædsel, den højtidelige Fornægtelse af Kristus og Pagten med Djævelen. Allerede Oldkirken vidste at melde om enkelte formastelige Mænd, der havde vovet dette Skridt. Senere hen fortaltes det bl. a. om Dr. Faust, som levede paa Luthers Tid. De ældre Djævleforskrivninger bærer Præg af en Kontrakt mellem to selvstændige Parter, der gensidigt forpligter sig; i den senere Middelalder, da Sindene stadig mere bøjes ind under Tanken om Djævelens Magt som »denne

Verdens Gud«, kommer tillige en anden Form frem: Mennesket lover ved Pagten at tilbede Djævelen som sin Herre. Fraregnet enkelte Udtryk træder den ældre Form endnu frem i det naive Aktstykke hvormed en lille Skomager i Odense Aar 1634 forskrev sig til den Onde, dreven af højst beskedne Krav til Livet; endog Rester af de antikke Mønstre vil Læseren genkende deri [991]:

Giver jeg mig til Djævelen at være hans egen med Liv og med Sjæl. Efter at Doctor Faustus blev Djævelens egen, saa maa jeg ogsaa blive hans. Og ett Punkt skal Fanden love mig, at han vil lade sig til Syne, naar jeg vil, og (i) hvad Skikkelse jeg hannem vil have. Saa lover jeg hannem til større Bestandighed og Vidne med mit eget Blod er skreven og dermed forskriver mig til Djævelen at være hans egen baade med Liv og og med Sjæl til evige Tid. Derudimod skal Aanden Fanden love mig Penninge til Nødtørft og saa tidt jeg dennem behov haver at bruge og komme paa Fode med min ganske Livstid, heller ogsaa til en bestemt Dag, at jeg ikke saa elendig lever. Vil Fanden holde mig dette fri, saa lover jeg hannem dette Løfte fri, at jeg aldrig vil vige fra dig, men blive hos dig evindelig til evige Tid. Dette lover jeg, Christen Pedersøn, at holde Fanden, som forskrevet staar. Des til større Stadfæstning haver jeg dette med mit eget Blod skrevet. Christen Pedersøn med egen Haand. Og blev dette skrevet anden Dag S. Michaelis 1634.

Vi hørte før om Hekses onde Kunster og spørger nu: hvorledes er da Forholdet mellem Heksene og Djævelen? Naturligvis har det altid staaet fast, at Heksekvindernes Magt er af dæmonisk Oprindelse; men atter her drager først Senmiddelalderen de yderste Følgeslutninger. Teologerne bliver nu klare over, at ogsaa Heksene alle som een med bindende Ord eller Skrift har afsvoret Gud og givet sig i Satans Tjeneste. Til frygtelige Følger for Millioner af Mennesker slaas her to Ting sammen, som før var holdte hver for sig, Hekseri og Djævlepagt. Da først Teologerne har gjort Opdagelsen, erfarer Heksene bagefter selv det samme, dels i den indre Klaring Pinebænken skænker, dels vistnok ogsaa i Livets Praksis. Heksene bekræfter derved, at Teologerne havde set ret. En

13. Chr. Pedersøns Forskrivning, Aar 1634.

jysk klog Mand, † 1895, var ofte trykket over, at han, for at øve sort Magi ved en bestemt Lejlighed, havde givet sig i Djævelens Vold i 24 Timer (se D. Tr. I 117). Hos os har vi flere mundtlige Beretninger om hvad en Kvinde formentlig siger eller gør ved den store Overgang. Hun skal f. Eks. sætte Foden haardt i Jorden og sige [1251]:

Nu sætter a min Fod
paa Vigerrod
og forsværger Kristi Legem og Blod!

(Vigerrod ɔ: »Vidjerod«?) I tyske Processer har Hekse tilstaaet at have sagt noget ganske lignende, saaledes fra Hessen ved Aar 1600: »Her staar jeg paa denne Græstørv og fornægter den kære Herre Jesus Kristus«.

For hver ond Forgørelsesformel har vi fem som gaar ud paa at afværge eller ophæve det Onde. Mange af dem sigter dog ikke højere end til at skærme Mælk og Husdyr, der idelig er udsatte for Heksens Griskhed eller Hævnlyst. Det er almindeligt at give Heksen ind under det uopfyldelige Vilkaar, ved t. Eks. at hælde et Æg i Halsen paa en Ko, som nys har kælvet, og sige [1013]:

Der skal ingen tage Mælken af dig førend de tager i den Spand a giver dig først at drikke af.

Med Ord som dufter af frisk Smørpoesi og tillige viser Sans for praktisk Arrangement, skærmer man paa Fyn Koen første Gang man malker den [1012]:

Jeg tager om dine fire Huller med mine fem fulde. Jeg malker Smør af dig saa rød som en Glød og saa fed som en Isterflomme. Jesus sætter Laasen for, og selv beholder jeg Nøglen.

For faa Aar siden fandt man i en midtsjællandsk Staldlænge en Seddel fra 17de Hdaar bag en Prop inde i en Stolpe [1019] jfr. S. 58]; Karlen der fandt den, bragte sin Husbond den med de Ord »Kan du læse hellig Skrift?«. Der stod:

Udi Vorherres Jesu Kristi Navn forbyder vi (?) alle Signere og Troldmanere at skade disse tvende Jesu Kristi Tjenere Niels Lorentsøn og Sidsel Pedersdatter (Navnene er paa Sedlen latiniserede) deres Mælk eller Kvægs Nytte og Gavn, at de ikke mere skal bekomme deraf end Djævelen bekom af Maria Kristi Moder hinders Mælk. Og det forbyder vi (?) dem in Nomen (†††). Amen. —

Mod selve de onde Aander, mod alle Farer og mod en ond Død, skærmer en Del Signelser, som Almuen ogsaa hos os har bevaret i Minde og Brug fra katolsk Tid af til ned imod nyeste Tider. De skulde siges hver Morgen eller Aften. Vi har (S. 63) set hvorledes de kan omfatte Jesu Jordeliv med dets Signekraft i faa Linier. — Vi slutter med at give en Signelse fra Angel [1085]:

Om Avtne, ven æ i min Seng gær,
Gujs Koss æ for mæ slær,
som Vorher' sjel gyer' (ɔ: gjorde)
me' hans to Hinder,
me' hans ti Finger.
Olt undt vist' han fraa sæ,
saa gjør æ o' for mæ.

»Og saa vil a se aa den Dæwel der ska' gjør' mæ nowet!« slutter en nørrejysk »Aftenbøn«. Saadanne Bønner er meget gamle. En folkelig latinsk Gravskrift i Spanien, formentlig fra 8de Hdaar siger: »Slaa Kors for Pande og Bryst, saa skal du ikke frygte Gengangeres Argelist eller legemløse Spøgelser«. — De kirkelige Vendinger der ligger bagved den Slags Signelser, har to Gange sat Blomst i dansk Digtning, fordum i de nys meddelte folkelige Bønner, anden Gang i Grundtvigs kendte Salmevers (i dettes senere Udformning), hvor det samme Indhold møder os omsat i hans skønneste Digtersprog og i noget mere kirkelig Form:

Guds-Fingrene granne
slog Kors for din Pande,
Guds enbaarnes Røst
slog Kors for dit Bryst,
thi skal ingen Djævel dig skade.

At danske Trylleord har deres Særpræg, er utvivlsomt. Naar Forskningen skrider frem, vil det mulig tegne sig klarere end nu; her er bl. a. den Vanskelighed at de ældre nedertyske Formler hidtil i ret ringe Omfang er tilgængelige. Fra den senere Middelalder af har vi sikkert faaet vor Import af Formler næsten alene fra Tyskland, paa Tysk og paa Latin; Indvandringen er dog vist væsentlig ophørt for mindst et Hundredaar siden. Undertiden har vi slugt det fremmede næsten raat. Mange latinske Formler blev i ældre Tid afskrevne uoversatte; ligesaa i ældre Tid af og til nedertyske og lidt senere højtyske Formler; stundom kan i danske Nutidsopskrifter grove Sprogfejl røbe Kilden; og endelig har helt tyske Haandskrifter verseret her i Landet. Men i det væsentlige har vi givet os Tid til at vælge og vrage mellem de tilbudte Varer; og det vi tog imod, har faaet Tid at synke til Bunds og tilegnes, saa det blev rigtig dansk i Sprog, ja tildels i Tone.

Vraget har vi mærkeligt nok hele den store Gruppe Formler der fremfører tre Personer eller Ting af hvilke de to nok virker, men først den tredje afgør den foreliggende Sag. De er uendelig yndede rundt om i Tyskland. »Der staar tre Roser paa vor kære Herre Guds Grav, den første hedder god, den anden hedder vel til Mod', den tredje stiller saa visst dit Blod«. — »Der sad tre Jomfruer ved Vejen, den ene rystede Sandet fra Vejen, den anden Løvet fra Træet, den tredje Pletten fra Øjet (jfr. S. 80). — (Tre døde Mænd ser ud ad Domhusets Vindu, de to er hver paa sin Vis sølle, den tredje er stum, Signelse brugt ved Proces). De tyske Varianter af slige Formler vilde fylde Skæpper fulde; paa Dansk har vi 2 Opskrifter [146. 921] af de tre Blomster, 0 af de døde Mænd, 1 af de tre Møer, Aar 1619, denne vel at mærke uden Rollefordeling, alle foretager sig det samme — desforuden en Antydning i 16de Hdaar [209] »dær kom de tre Meje« (Maria'er[1]). Dette Forhold kan kun i ringe Grad have sin Aarsag i noget ydre (Importens eller vore Opskrifters Tilfældighed o. a.). I Norge og Sverig er Trejomfrusignelsen ret vel kendt. Vor Smag maa spille ind her; vi har ikke ret vidst at skønne paa disse smaa Formlers Leddeling og System. — Ikke blot Treheden i Handling — med Sæt, (Modsæt), Samsæt — har vi vraget.

[1]) Efter Sv. Grundtvig DgF III 887: de tre »Møer« (oldn. meyjar).

ligesaa ilde er det gaaet en overordentlig yndet tysk Gruppe Tohedsformler med to stridende Magter (Sæt og Modsæt). »Aske« (som bruges ved Kuren) — »Aske og Udslet de havde en Dyst, Asken den vandt, Udslettet forsvandt«. Af sligt haves i dansk 2 Opskrifter, den prægtige [217] fra 17de Hdaar, der dog ligger lidt anderledes, og een [565] i en trykt moderne Heksebog. — Endelig er der Gruppen »Syndestraf« (S. 75), som Norge, Sverig, Finland har modtaget med aabne Arme — den er kendt over det meste af Evropa, ja i Syrien; vi har vurderet en enkelt Særform (Manden som dømmer vrangt), der vist har en ganske egen Oprindelse; iøvrigt har vi kun 1 Opskrift [162], se S. 76. — Derimod mangler vi ingenlunde Eventyr med Trehedsloven eller Fortællinger om Syndestraffen.

Ogsaa positivt viser dog dansk Egenart sig. Enkelte digterske Signelser er yndede hos os, medens de sydpaa, saa vidt jeg veed, er ukendte eller ikke er slaaede igennem. Saaledes Optrin fra Smærtehaven og Korset (»Jesus uuder Espen stod« S. 114; »Jomfru Maria tog hendes Silkesærk« S. 108), de helliges Markarbejde (»Skt. Gregorius haver saaet« S. 116), Jesu Krigstog (»Vorherre red i Hærfærd« S. 120), og mulig enkelte andre. Flere af disse findes ogsaa i Norge og Sverig (Sværdsignelsen i Sverig paa halv-dansk Sprog). Muligvis de da er digtede i Danmark; selve deres Stof er indført sydfra.

Foruden Æmnevalget røber vel ogsaa Ordbrug og Stil i ett og andet Tilpasning til det hjemlige; den spraglede Mængde Formler, fra Østerland, fra hedensk og kristen Oldtid og Middelalder, sidst prægede af vor sydlige Nabo, inden de kom ind over vor Grænse, har vi nogenlunde gjort os selv mundrette. En lille Enkelthed: de tyske Formler sætter i udstrakt Omfang et »kære« (eller »lille«) til Vorherres og Helgeners Navne (ligesom tysk Dagligtale endnu ofte overfor ens nærmeste); det er groet saa fast, at Heksen (S. 127) i selve sin Djævlepagtsformular kalder ham hun vil fornægte: »den kære Herre Jesus Kristus«. Een og anden gammel dansk Formel kan endnu opvise det; saaledes tiltales [955] i 15de Hdaar »Vor kære Moder Maria og kære Hr. Sankte Petrus og kære Hr. Sankte Povl og kære Hr. Sankte Ulrik«; men dengang sagde man vel ogsaa til daglig »kære Frands« og »kære Hr. Peder« til hinanden. Senere har vore Formler strøget det af.

— I de Signelser som er klædte i Versform, klinger af og til vor Folkevises dæmpede og fine Klokkespil, ikke mindst i dem som mulig først er tilblevne heroppe. — Glæden ved den lille Ordleg med *Bi* og *bi* (S. 119) bringer maaske een og anden til at tænke paa en formentlig dansk Ejendommelighed. —

Ogsaa overfor Broderlandene i Nord turde vor Formelskat vise en Del Afskygninger; i hvert Fald vil alle der læser i Bangs norske Samling hurtigt opfange en magtfuldere og barskere Duren i dem af Formlerne der har faaet en selvstændig Udvikling i Norge. Her blot et Par Træk. I Sverig har man, som vi saae (S. 96) en Tid yndet at styrke visse Formler med Odins Navn; og fra skumle Kløfter i Dovrefjæld er Tusser og Trolde og Jættemøer stormet frem og har bidt sig fast i de Trylleord som vovede sig ind i deres Land; Finnen skyder sin Troldbue af baade øst og vest for Kølen. Men der er Rum til at gænne alle disse langt bort: Maningen til øde Steder hvor ingen færdes — et almindeligt Motiv i mange Lande og ældgammelt, men aldeles opgivet af os med vore beskedne Pladsforhold — sigter her vidt ud mod Norges Fjeld og mod Sverigs Granskov og Søvidder: »Jeg maner dig i Bjærget det blaa, saa hverken Sol eller Maane skal skinne dig paa«. »Jag skall ställa dig i en skog där ingen bor, på en sjö där ingen ror«. Fælles for alle tre Folk er dog Jorden; alle har vi en »jordfast Sten«, hvorunder vor Fortræd kan sættes bort.

Som alle menneskelige Aandsformer har Trylleordet sin Udtørrings- og Forfaldstid, ogsaa hos os (jfr. S. 48). Hvad der er digtet, eller snarere lavet, og importeret af ny Formler i Løbet af det sidste Par Hundredaar, er vistnok kun fade og ubetydelige Ting. Men endnu en rum Tid efter Reformationen har, saa vidt skønnes, Trylleordene i Danmark holdt sig paa Højden af deres Udvikling og Stofrigdom.

TILFØJELSE

til S. 67 L. 4 f. n. Den ældste kendte Mødeopskrift, fra ca. 600, paa græsk, fundet i Ægypten, desværre kun delvis læselig, (The Oxyrhynchus Papyri XI Nr. 1384) har alligevel Jesus. De hellige Hjælpere (?) spørger: »Jesus, hvad Lægedom findes der (for de syge)?« Jfr. assyrisk Formelstil S. 69.

[redacted]

PERIODICAL

DO NOT REMOVE

SLIP FROM POCKET

ALF Collections Vault
3 0000 121 007 847